

mr Marina Matić, MA Svetlana Nenadić,
MA Verica Trninić, Đorđije Vuković

SOCIJALNO-EKONOMSKA PRAVA ŽENA U SRBIJI

Gramatički izrazi upotrebljeni u ovoj publikaciji za označavanje
ženskog ili muškog pola podrazumevaju oba pola.

Izdavanje ove publikacije omogućio je United Nations
Development Fund for Women (UNWomen).

Stavovi i mišljenja izneta u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima
i autorkama, te se ne mogu smatrati stavovima UNWomen-a.

SOCIJALNO-EKONOMSKA
PRAVA ŽENA U SRBIJI

Izdavač
PRAVOSUDNA AKADEMIJA
Beograd, Karađorđeva 48

Za izdavača
Nenad Vujić

Izdanje
PRVO

Recenzija
dr Jovan Ćirić

Lektura
Nenad Bukarica

Korektura i prelom teksta
Miroslav Krstić

Dizajn korica
Petar Andrić

Tiraž
1000 primeraka

Štampa
CORPORATIVE
IMAGE

ISBN:

mr Marina Matić, MA Svetlana Nenadić,
MA Verica Trninić, Đorđije Vuković

SOCIJALNO-EKONOMSKA PRAVA ŽENA U SRBIJI

Beograd, oktobar 2012.

SADRŽAJ

I UVOD	7
II ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR	11
III DISKRIMINACIJA U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA	63
IV REZULTATI ISTRAŽIVANJA	71
V DOBAR PRIMER PRAKSE	129
VI ZAKLJUČCI I PREPORUKE	139
ANEKS 1 – KRIVIČNI UPITNIK	145
ANEKS 2 – RADNI SPOROVI	161

I

UVOD

Projekat ima za cilj analizu sociojalno-ekonomskog položaja žena pred pravosudnim organima u Srbiji u predmetima koji se tiču sloboda i prava žena, a prvenstveno radnog prava i diskriminacije.

Pitanja rodne ravnopravnosti, jednakih mogućnosti i tretmana žena i muškaraca osnovna su pitanja slobode, socijalne pravde i poštovanja ljudskih prava. Imajući na umu da je Srbija kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, kao i da predstoje pregovori za članstvo, država je obavezna da svoje propise uskladi sa pravnim tekovinama EU. U Analitičkom izveštaju Evropske komisije koji prati Mišljenje Komisije o zahtevu Srbije za članstvo u Evropskoj uniji [SEC (2011) 1208], prava žena i rodna ravnopravnost ocenjuju se u okviru političkih uslova (Ljudska i manjinska prava – ekonomska i socijalna prava) i sposobnosti preuzimanja obaveza koje prositiču iz članstva (poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje).

U Osnivačkim ugovorima Evropske unije sadržane su garancije rodne ravnopravnosti. Pravne tekovine Evropske unije u vezi sa socijalnom politikom i zapošljavanjem uključuju minimalne standarde u oblasti radnog prava, jednakih mogućnosti, zdravlja i bezbednosti na radu i borbe protiv diskriminacije. Tako je još u Ugovoru o Evropskoj ekonomskoj zajednici iz 1957. godine ugrađeno pravo na jednaku nadoknadu za rad jednake vrednosti. Ugovorom iz Amsterdama jednake mogućnosti za žene i muškarace utvrđene su kao jedan od osnovnih ciljeva Unije (član 2 Ugovora). Takođe, države članice se obavezuju Ugovorom iz Amsterdama da uvedu princip rodne ravnopravnosti u sve politike od značaja za Uniju. Predviđaju se i mere afirmativne akcije članom 141 Ugovora iz Amsterdama, tako da države mogu da uvedu posebne mere za manje zastupljeni pol u oblasti zapošljavanja, napredovanja u karijeri i zapošljavanja kako bi predupredlie moguće prepreke u građenju profesionalne karijere.

Kada je reč o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti, rodna ravnopravnost je garantovana Ustavom Republike Srbije iz 2006. godine. Srbija je potpisnica Konvencije UN o političkim pravima žena i Konvencije o jednakom nagrađivanju muške i ženske radne snage za rad jednake vrednosti. Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti za period 2009 – 2015, usvojenom 2009. godine, utvrđeno je šest najvažnijih oblasti: poboljšanje ekonomskog položaja, zdravlje, zastupljenost u javnom životu, ravnopravnost u obrazovanju, suzbijanje nasilja nad ženama i uklanjanje rodnih stereotipa u sredstvima javnog informisanja. Zakonom o ravnopravnosti polova predviđene su mere usmerene ka sprečavanju i ukidanju polne i rodne diskriminacije. Prema Analitičkom izveštaju Evropske komisije ocenjeno je da *„je sprovođenje nacionalnih strategija u ovoj oblasti i dalje na niskom nivou. Žene sa invaliditetom, samohrane majke, starije žene i žene koje žive u seoskim područjima najviše su pogođene diskriminacijom. Prosečne zarade žena su niže od prosečnih zarada muškaraca na tržištu rada, iako se jaz u zaradama značajno razlikuje od sektora do sektora.“*

Opšti Zakon o zabrani diskriminacije usvojen je u martu 2009. godine. Prema Analitičkom izveštaju *„određene aspekte ovog zakona tek treba uskladiti sa pravnim tekovinama EU, posebno obim izuzetaka od načela jednakog postupanja, koji su veći od dozvoljenih prema pravnim tekovinama EU, definiciju neposredne diskriminacije i obavezu obezbeđenja odgovarajućeg prostora za osobe sa invaliditetom“*.

Srbija je potpisnica jednog broja međunarodnih konvencija o jednakim mogućnostima, uključujući i Konvenciju Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena. Diskriminacija na osnovu pola prilikom zapošljavanja zabranjena je prema srpskim zakonima, prema Zakonu o radu,¹ Zakonu o ravnopravnosti polova² i Zakonu o zabrani diskriminacije.³ Ovi zakoni takođe sadrže odredbe o rodnoj ravnopravnosti, koji obuhvataju jednake plate, pristup zapošljavanju i zaštitu materinstva, uključujući porodiljsko odsustvo. Iako Srbija ima brojna tela koja se bave rodnom ravnopravnošću (Odbor za rodnu ravnopravnost Narodne skupštine i Savet za rodnu ravnopravnost u kojem je polovina članova iz Vlade), uključujući Poverenika za zaštitu

1 Zakon o radu, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005 i 54/2009.

2 Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

3 Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

ravnopravnosti, koji je takođe ovlašćen da se bori protiv diskriminacije na osnovu pola, u proseku, žene i dalje primaju niže plate od muškaraca, i za isti posao, a stopa nezaposlenosti žena je viša (20,1% u 2010 u odnosu na 18,6% za muškarce).

Prema oceni Analitičkog izveštaja Evropske komisije „*iako Srbija ima i zakonodavstvo i tela za sprovođenje zakona u vezi sa borbom protiv diskriminacije i rodnom ravnopravnošću, delotvorna primena postojećih zakona i dalje jačanje administrativnih kapaciteta ostaju i dalje glavni izazovi.*“

Polazeći od pretpostavke da potpunu sliku socijalno-ekonomskog položaja žene pred pravosudnim organima nije moguće sagledati samo kroz prizmu građanskog prava, već da je potrebno poređenje sa aktivnostima žena i državnih organa i u javnopravnoj sferi, smatrali smo da je jedini ispravan način potpuna analiza parničnih i krivičnih predmeta, a potom poređenje rezultata takvih pojedinačnih analiza. Istraživači su pošli od prve hipoteze da su žene u odnosu na muškarce manje spremne da od sudova i drugih državnih organa zatraže zaštitu svojih prava i da u sudskoj borbi za zaštitu svojih prava nisu istrajne. Druga hipoteza istraživača je da žene, u odnosu na muškarce, češće pokreću parnice protiv pravnih lica nego protiv fizičkih lica. Treća hipoteza je da nevladine organizacije pružaju značajnu podršku ženama u postupku ostvarivanja njihovih prava pred sudovima. Da li su hipoteze istraživača ispravne pokazaće analiza prikupljenih podataka.

Analiza sudskih predmeta obuhvatila je parnične i krivične predmete u ukupno jedanaest gradova u Srbiji, i to Somboru, Beogradu, Kragujevcu, Novom Sadu, Subotici, Nišu, Požarevcu, Prokuplju, Pirotu, Vršcu i Kraljevu. Navedene gradove smo odabrali kako bi dobili punu sliku cele Srbije sa svim kulturnim različitostima. Prikupljanje podataka iz sudskih predmeta vršeno je tokom juna i jula 2012. godine na osnovu pripremljenih upitnika po principu slučajnog uzorka. Prikupljeni su podaci iz 95 parničnih predmeta i 117 krivičnih predmeta koji su formirani u sudovima u periodu od 2008. godine do 2011. godine.

Analizirali smo podatke prikupljene na osnovu pitanja iz upitnika, a potom su relevantni podaci dobijeni primarnom analizom međusobno ukršteni sa ciljem utvrđivanja da li postoje neke zakonitosti u postupanju muškaraca i žena, odnosno da li postoje tendencije u postupanju državnih organa koje su u direktnoj vezi sa polom građana.

II

ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR

Zakonodavni okvir

DOMAĆE ZAKONODAVSTVO

Razumevajući važnost suzbijanja diskriminacije i ostvarivanja ravnopravnosti, Srbija je proteklih godina gradila pravni okvir za sprečavanje i suzbijanje diskriminacije. Prilikom pripreme zakona u ovoj oblasti značajan uticaj su imali međunarodni standardi i iskustva u uporednom pravu.

Diskriminacija je zabranjena Ustavom Republike Srbije, a brojnim zakonima zabranjen je svaki oblik neposredne i posredne diskriminacije po bilo kom osnovu, regulisana su zaštita od diskriminacije i mere za unapređivanje ravnopravnosti.

Pored zakonodavnog razvijan je i institucionalni okvir. Tako je 2007. godine osnovana Uprava za rodnu ravnopravnost u okviru Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, kao pravi izvršni mehanizam Vlade Republike Srbije nadležan za poslove ostvarivanja i unapređenja rodne ravnopravnosti. Uprava obavlja poslove koji se odnose na analizu stanja i predlaganje mera u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti, izradu nacрта zakona i drugih propisa u ovoj oblasti, poboljšanje položaja žena i promociju rodne ravnopravnosti i politike jednakih mogućnosti. Kao krovna institucija za zaštitu ravnopravnosti osnovan je 2009. godine Poverenik za zaštitu ravnopravnosti kao specijalizovani državni organ.

USTAV REPUBLIKE SRBIJE

Zabrana diskriminacije je Ustavom zajemčeno ljudsko pravo. Među načelnim odredbama Ustava⁴ o ljudskim i manjinskim pravima je i opšta norma o zabrani diskriminacije (član 21. Ustava). Smisao ustavne zabrane diskriminacije jeste da se obezbede osnovne pretpostavke da se sva druga ljudska prava koja Ustav garantuje ostvaruju pod jednakim uslovima.

Ustav izričito zabranjuje svaki oblik diskriminacije i navodi oblike diskriminacije (član 21. stav 3). U skladu sa međunarodnim standardima zabranjuje se svaki oblik direktne (neposredne) ili indirektna (posredne) diskriminacije. Zabranjuje se diskriminacija po bilo kojem osnovu i ličnom svojstvu pojedinca (rasa, pol, nacionalna pripadnost, društveno poreklo, rođenje, veroispovest, političko ili drugo uverenje, imovinsko stanje, kultura, jezik, starost, psihički ili fizički invaliditet). Ustav sadrži i odredbe čiji je smisao da otklone ili promene okolnosti koje ometaju postizanje ravnopravnosti lica ili grupe lica koja se faktički nalaze u nejednakom položaju sa ostalim građanima. Država u tom slučaju preduzima posebne mere, kojima država vodi i politiku jednakih mogućnosti, ublažava i otklanja faktičku nejednakost. Posebnim merama stavljaju se u povoljniji položaj lica ili grupe lica koja se nalaze u faktički nejednakom položaju sa drugima.

Pored opšte odredbe o zabrani diskriminacije, Ustav sadrži i posebnu odredbu koja garantuje ravnopravnost žena i muškaraca, i utvrđuje obavezu države da na području ravnopravnosti polova vodi politiku jednakih mogućnosti (čl.15).

O zabrani diskriminacije, odnosno pravu na jednakost, govori se ponovo u različitim delovima teksta, naročito u delu o ekonomskim i socijalnim pravima, s obzirom da je diskriminacija pri zapošljavanju, na radu i u vezi sa radom najizraženiji oblik neopravdanog razlikovanja građana u Srbiji.

⁴ Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA

Nacionalno krivično zakonodavstvo Republike Srbije odredbama Krivičnog zakonika predviđa posebnu grupu krivičnih dela protiv radnih odnosa kojima se isključivo štite individualna i kolektivna prava zaposlenih i to kako u sferi radnih odnosa, tako i u pogledu socijalnog osiguranja. Reč je o ekonomskim i socijalnim pravima čoveka, odnosno građana, koja su najpre zajamčena Ustavom Republike Srbije, a potom i detaljnije regulisana zakonima i drugim propisima, naročito opštim i pojedinačnim aktima.

Većina ovih prava je predmet međunarodnih pravnih akata poput Univerzalne deklaracije Ujedinjenih nacija o pravima čoveka iz 1948. godine. U okviru ekonomskih i socijalnih prava, Deklaracija započinje pravom na rad, slobodnim izborom zaposlenja, pravičnim i zadovoljavajućim uslovima rada i zaštitom od nezaposlenosti, pravom na sindikalno udruživanje u cilju zaštite svojih profesionalnih i ekonomskih interesa, kao i zaštitu pojedinih kategorija radnika, kao što su žene, žene-majke i deca (na primer, pravo majke i dece na naročito staranje i pomoć i slično). Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine takođe izdvaja pravo na rad pod kojim smatra „mogućnost zarađivanja kroz slobodno izabran ili prihvaćen rad“. Proklamovanje navedenih prava ujedno je značilo i obavezu države da obezbedi naknadu za rad iste vrednosti bez razlika u pogledu pola radnika, kao i da omogući adekvatne uslove rada u kojima se takav rad može normalno odvijati. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, materijalno-pravnim odredbama i to u članu 4. izričito je zabranila prinudni rad, dok je u članu 11. proklamovala slobodu udruživanja. U skladu sa principom opšte jednakosti i ravnopravnosti, nametalo se pitanje sprečavanja svakog oblika diskriminacije u oblasti zapošljavanja koje je i danas aktuelno i koje je teško zaobići. Navedeni međunarodni akti, kao i drugi međunarodni dokumenti koje su države ratifikovale, bili su od značaja za regulisanje rada i socijalne zaštite u državama ugovornicama, među kojima je bila i naša država.

Načelno, prava iz radnih odnosa predstavljaju izraz opštih društvenih odnosa u državi u kojoj se ostvaruju. Garancije za njihovo ostvarivanje danas su imperativ u svim uređenim državama, ali obim tih

prava, uslovi pod kojima se mogu realizovati i način na koji se može pružiti njihova zaštita, a naročito zaštita posebnih kategorija zaposlenih, razlikuje se od države do države.

Osnovna prava iz radnih odnosa u Republici Srbiji zajamčena su Ustavom, dok su bliže odredbe koje regulišu ovu materiju sadržane u opštim i posebnim zakonima. Ustav Republike Srbije⁵ sadrži nekoliko važnih odredbi kojima se garantuju prava iz radnog odnosa i socijalne zaštite. Naime, članom 60. Ustava jemči se pravo na rad u skladu sa zakonom, te se navodi da „svako ima pravo na slobodan izbor rada i da su svima, pod jednakim uslovima, dostupna sva radna mesta“, čime se sprečava diskriminacija pri zapošljavanju. U istom članu Ustava propisano je da „svako ima pravo na poštovanje svoje ličnosti na radu, bezbedne i zdrave uslove rada, potrebnu zaštitu na radu, ograničeno radno vreme, dnevni i nedeljni odmor, plaćeni godišnji odmor, pravičnu naknadu za rad i na pravnu zaštitu za slučaj prestanka radnog odnosa, kao i da se niko tih prava ne može odreći, dok se ženama, omladini i invalidima omogućuje posebna zaštita na radu i posebni uslovi rada, u skladu sa zakonom.“

Imajući u vidu da se Ustavom garantuje sindikalno udruživanje, članom 61. Ustava propisano je da zaposleni imaju pravo na štrajk u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom koje može biti ograničeno samo zakonom, shodno prirodi i vrsti delatnosti. Istovremeno, Ustav reguliše i pravo na socijalnu zaštitu u okviru člana 69. Pružanje socijalne zaštite se zasniva na načelima socijalne pravde, humanizma i poštovanja ljuskog dostojanstva, tako da građani i porodice kojima je potrebna društvena pomoć radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljenje osnovnih životnih potreba imaju pravo na socijalnu zaštitu. Shodno članu 69. Ustava, prava zaposlenih i njihovih porodica na socijalno obezbeđenje i osiguranje uređuje se zakonom. Takođe, zaposleni ima pravo na naknadu zarade u slučaju privremene sprečenosti za rad, kao i pravo na naknadu u slučaju privremene nezaposlenosti u skladu sa zakonom. Invalidima, ratnim veteranima i žrtvama rata pruža se posebna zaštita. S tim u vezi a prema odredbama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, osnivaju se fondovi za socijalno osiguranje. Pravo na penzijsko osiguranje je regulisano članom 70. Ustava.

5 “Službeni glasnik RS” br.98/2006

Važno je istaći da Ustav zabranjuje prinudni rad i to u okviru člana 26. Ustava, u kome se, između ostalog, navodi da se seksualno ili ekonomsko iskorišćavanje lica koje je u nepovoljnom položaju smatra prinudnim radom, dok se prinudnim radom ne smatra rad ili služba lica na izdržavanju kazne lišenja slobode, pod uslovom da je njihov rad zasnovan na principu dobrovoljnosti i uz novčanu nadoknadu; rad ili služba lica na vojnoj službi, kao i rad ili služba za vreme ratnog ili vanrednog stanja u skladu sa merama propisanim prilikom proglašenja ratnog ili vanrednog stanja.

Opšti zakon koji reguliše radnopravnu oblast je Zakon o radu⁶. Ovim zakonom se uređuju prava, obaveze i odgovornost iz radnog odnosa, odnosno po osnovu rada, dok se posebnim zakonima kao što je Zakon o državnim službenicima⁷ i sličnim, regulišu prava iz oblasti rada koja se odnose na posebne kategorije zaposlenih, pa tako Zakon o državnim službenicima uređuje prava i dužnosti državnih službenika i pojedina prava i dužnosti nameštenika. Navedeni zakoni predviđaju mogućnost donošenja i drugih propisa kojima se i drukčije mogu urediti odnosi u pojedinim državnim organima ukoliko to proizilazi iz prirode njihovog posla i svakako da nisu protivni pravnoj suštini donetih zakona, kao i ratifikovanim međunarodnim konvencijama.

Obim navedenih prava i njihove konkretne oblike u javnim preduzećima i privrednim društvima utvrđuju sami zaposleni opštim aktima u skladu sa važećim zakonima. Prava, obaveze i odgovornost iz radnog odnosa pored zakona uređuje se i kolektivnim ugovorom, i to opštim i posebnim. Na primer, Opšti kolektivni ugovor Unije poslodavaca i Samostalnih sindikata Srbije i Ujedinjenog granskog sindikata „Nezavisnost“ ili Poseban kolektivni ugovor za državne organe. O pojedinačnim pravima, obavezama i odgovornosti zaposlenog odlučuje direktor ili njemu odgovarajući poslovni organ, privatni poslodavac ili drugi organ koji je određen statutom odnosno kolektivnim ugovorom. Pojedinačnim rešenjem se u svakom konkretnom slučaju utvrđuju prava i obaveze zaposlenog koja proizilaze iz radnog odnosa. Takođe, treba imati u vidu da zaposleno lice koje nije zadovoljno donetim rešenjem smatrajući da mu je određeno pravo povređeno, odnosno uskra-

6 „Službeni glasnik RS“ br.24/2005, 61/2005 i 54/2009.

7 „Službeni glasnik RS“ br.79/2005, 81/2005, 83/2005, 64/2005, 64/2007, 67/2007,116/2008, 104/2009.

ćeno ili ograničeno, može izjaviti žalbu ili prigovor na navedeno rešenje, a po potrebi pokrenuti i radni spor u cilju ostvarivanja tog prava. U takvim slučajevima zaposleno lice se može obratiti i odgovarajućem sindikatu i od istog zahtevati adekvatnu zaštitu kako pre pokretanja radnog spora, tako i nakon pokretanja spora.

Krivičnopravna zaštita odnosi se na sva prava stečena po osnovu rada, s tim da su ovim delima obuhvaćene samo one povrede propisa usled kojih je došlo do uskraćivanja ili ograničavanja ovih prava, a čiji je učinilac odgovorno lice ili drugo lice koje odlučuje o pravima iz radnog odnosa ispoljio nesavesno i neodgovorno postupanje. Međutim, pored krivičnopravne zaštite, određene povrede propisa o pravima lica u radnom odnosu kažnjavaju se kao privredni prestupi ili prekršaji.

Krivična zakonodavstava većine država ne propisuju posebnu grupu krivičnih dela protiv radnih odnosa. U pojedinim državama zaštita prava iz radnog odnosa ostvaruje se u okviru građanskog prava, a u onim zakonodavstvima koja predviđaju i krivičnopravnu zaštitu, krivična dela protiv radnih odnosa obično su svrstana u one grupe krivičnih dela koja obuhvataju inkriminacije vezane za uskraćivanje ili ograničavanje drugih prava koja su najvišim pravnim aktima zagaranтована građanima.

Krivični zakonik Republike Srbije sadrži posebnu grupu krivičnih dela kojima se, po pravilu, štite prava iz radnih odnosa i regulisana su u glavi XVI koja nosi naziv „Krivična dela protiv prava po osnovu rada“. Reč je o sledećim krivičnim delima: Povreda prava po osnovu rada i socijalnog osiguranja – član 163. Krivičnog zakonika; Povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti – član 164. Krivičnog zakonika; Povreda prava na upravljanje – član 165. Krivičnog zakonika; Povreda prava na štrajk – član 166. Krivičnog zakonika; Zloupotreba prava na štrajk – član 167. Krivičnog zakonika; Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja – član 168. Krivičnog zakonika i Nepreduzimanje mere zaštite na radu – član 169. Krivičnog zakonika.

Raniji krivični zakon, Krivični zakon Republike Srbije (KZ RS)⁸, u glavi X koja je nosila naziv „Krivična dela protiv radnih odnosa“, takođe je sadržao grupu krivičnih dela kojima su se štitila prava zaposlenih lica. Za razliku od važećeg, navedeni krivični zakon je pro-

8 „Službeni glasnik RS“ br.16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002, 39/2003, 67/2003.

pisivao i druga krivična dela poput Povrede upravljanja-član 86a. KZ RS; Zloupotreba položaja u organu upravljanja – član 86v.KZ RS, kao i Neizvršavanje odluke o vraćanju radnika na rad – član 91. KZ RS. Važno je pomenuti da su ova krivična dela bila karakteristična za tadašnje političke i ekonomске prilike, kao i za socijalni milje koji je tada postojao u društvu. Neizvršavanje odluke o vraćanju radnika na rad, prema odredbama važećeg krivičnog zakona, između ostalog predmet je krivičnog dela Neizvršenje sudske odluke-član 340. Krivičnog zakonika. Međutim, ovo krivično delo se isključivo odnosi na pravnosnažne sudske odluke koje su donete u vezi radnopravnog statusa zaposlenog, ali ne i na odluke drugih organa poput inspekcije rada i slično, tako da se ovim krivičnim delom samo delimično mogu zaštititi prava zaposlenog.

Imajući u vidu da se krivičnim delima po osnovu rada štiti samo deo prava iz radnog odnosa i socijalne zaštite, to je ova grupa krivičnih dela povezana sa krivičnim delima protiv sloboda i prava čoveka i građanina, a tu se mogu i svrstati i neka krivična dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine koja imaju za cilj zaštitu lica na radu.

Navedena krivična dela obično karakteriše blanketna dispozicija, budući da njihovom izvršenju uglavnom prethodi kršenje zakona, drugih propisa ili opštih akata kojima je utvrđeno neko pravo zaposlenog, pa se njihova sadržina uvek mora određivati s obzirom na propise koji se povređuju.

Posedica izvršenja krivičnih dela iz ove grupe predstavlja uskraćivanje ili ograničavanje nekog prava koje zaposlenom po osnovu rada pripada. S tim u vezi, specifično je krivično delo zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja koje ima za posledicu upravo priznavanje nekog prava iz socijalnog osiguranja koje radniku ne pripada i to korišćenjem posebne vrste prevare kako bi se do tog prava došlo.

Kod krivičnih dela protiv prava iz radnih odnosa postoji odgovornost učinioaca za krivična dela izvršena umišljajem, dok za nehat nije propisano kažnjavanje. Nehatom učinjene povrede propisa o pravima iz radnog odnosa i socijalnog osiguranja od strane odgovornih, odnosno službenih lica koja o njima odlučuju, najčešće predstavljaju prekršaje i za njih navedena lica odgovaraju disciplinski.

Izvršiocima ovih krivičnih dela su najčešće samo ona lica koja u vršenju svojih službenih dužnosti ili radnih obaveza postupaju po pro-

pisima koji se odnose na lica u radnom odnosu. U pogledu određenih krivičnih dela zakon izričito predviđa da se kao izvršioci jedino mogu pojaviti odgovorna ili službena lica. Iako zakonodavac za druga krivična dela koristi termin „ko“, iz zakonskog teksta tih dela proizilazi da njih ne može izvršiti svako lice, već samo ono lice koje je u mogućnosti da odlučuje o nekom pravu ili obavezi zaposlenog. Međutim, postoje krivična dela koja može da izvrši svako lice koje je u radnom odnosu, kao što je krivično delo zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja.

Sva krivična dela iz ove grupe imaju kao zaštitni objekt određena prava u radnom odnosu zbog čega nije pogodno vršiti klasifikacije između njih. Ukoliko bi se i vršila podela, osnovni kriterijum te podele predstavljala bi sadržina prava, tako da bi klasifikacija obuhvatala: krivična dela kojima se štite prava iz socijalnog osiguranja; krivična dela kojima se štite prava iz radnog odnosa; krivična dela kojima se štite prava zaposlenog na zaštitu na radu; krivična dela kojima se povređuju prava radnika na upravljanje i krivična dela koja se odnose na pravo na štrajk.

U teoriji materijalnog krivičnog prava susreće se podela ovih krivičnih dela na dve grupe: opšta, kojima se štiti veći broj prava iz radnog odnosa (povreda prava iz radnog odnosa) i posebna, kojima se štite pojedina prava iz radnog odnosa (ostala krivična dela iz ove grupe)⁹. S tim u vezi, pojedini autori govore o krivičnim delima protiv radnih odnosa u užem smislu, kao što su povreda prava iz radnog odnosa ili nepreduzimanje mere zaštite na radu i u širem smislu, gde se svrstavaju neizvršavanje odluke o vraćanju radnika na rad¹⁰, povreda prava iz socijalnog osiguranja, povreda prava za vreme privremene nezaposlenosti i slično¹¹.

Imajući u vidu da pojam „mobing“ nije poznat krivičnom zakonodavstvu u obliku u kome se susreće u građanskopravnoj materiji, to je pored zaštite koju pružaju navedena krivična dela iz glave krivičnih dela protiv prava iz oblasti rada i drugih grupa krivičnih dela koja su sa njima povezana, predviđena i posebna zaštita koja se ostvaruje putem

9 N.Srzić, A.Stajić, B.Kraus, Lj.Lazarević, M.Đorđević, „Kometar Krivičnog zakona Republike Srbije“, Savremena administracija, Beograd 1995, str.294.

10 Krivično delo Neizvršavanje odluke o vraćanju radnika na rad nekada je bilo propisano u članu 91. Krivičnog zakona Republike Srbije (KZ RS), ali u ovakvom obliku nije sadržan u važećem Krivičnom zakoniku.

11 *Ibidem*

drugih krivična dela kao što su ugrožavanje sigurnosti, zlostavljanje i mučenje, ucena i slična krivična dela, među kojima i krivično delo zloupotreba službenog položaja. Posebne kategorije zaposlenih, kao što su omladina, žene i invalidi uživaju posebnu zaštitu kod pojedinih oblika krivičnih dela ove grupe. Imajući u vidu da je većina krivičnih dela po osnovu rada blanketnog karaktera, može se zaključiti da se i drugim krivičnim delima može pružiti adekvatna krivičnopravna zaštita posebnoj kategoriji zaposlenih lica.

Analiza krivičnih dela protiv prava po osnovu rada

Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja (član 163. KZ)

Krivično delo **Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja** propisano je **članom 163. Krivičnog zakonika** i čini ga lice koje se svesno ne pridržava zakona ili drugih propisa, kolektivnih ugovora i drugih opštih akata o pravima po osnovu rada i o posebnoj zaštiti na radu omladine, žena i invalida, ili o pravima iz socijalnog osiguranja, i time drugom uskrati ili ograniči pravo koje mu pripada. Iz zakonskog teksta proizilazi da se radnja izvršenja krivičnog dela sastoji u svesnom nepridržavanju zakona i drugih propisa, kao i opštih i pojedinih akata. Dakle, reč je različitim radnjama činjenja ili nečinjenja koje predstavljaju postupanje protivno aktima kojima su prava po osnovu rada i socijalnog osiguranja konstituisana, pa se tako ovo krivično delo može izvršiti donošenjem rešenja kojim se zaposleni raspoređuje na niže radno mesto u hijerarhiji, a da za to nisu ispunjeni zakonski uslovi, donošenjem rešenja kojim je zaposlenom utvrđen manji broj dana godišnjeg odmora u odnosu na onaj koji mu po osnovu zakona ili drugih propisa pripada ili nedonošenje rešenja o dodeli jubilarne nagrade u slučaju kada je radnik ispunjavao uslove za to. Važno je istaći da se navedeno krivično delo može isključivo izvršiti umišljajem, dakle, učinilac dela je svestan da postupa protivno propisima o radu, odnosno o socijalnom osiguranju, i da će usled takvog njegovog postupanja zaposlenom biti ugrožena ili uskraćena određena prava koja po zakonu ima i istovremeno hoće odnosno pristaje na za-

branjene posledice. Ovo krivično delo neće postojati ukoliko je usled nesavesnog postupanja učinioca zaposleni oštećen u nekom od prava iz radnih odnosa ili socijalnog osiguranja. U tim slučajevima se može govoriti o prekršajnoj ili disciplinskoj odgovornosti takvog učinioca.

Učinioc krivičnog dela može biti odgovorno lice, službeno lice ili drugo lice kome je povereno da odlučuje o pravima zaposlenih, ali i privatni poslodavac, odnosno preduzetnik. Prema odredbi člana 112. stav 3. Krivičnog zakonika, službenim licem se smatra lice koje u državnom organu vrši službene dužnosti; izabrano, imenovano ili postavljeno lice u državnom organu, organu lokalne samouprave ili lice koje stalno ili povremeno vrši službene dužnosti ili funkcije u tim organima; lice u ustanovi, preduzeću ili drugom subjektu kojem je povereno vršenje javnih ovlašćenja i koje odlučuje o pravima, obavezama i interesima fizičkih i pravnih lica ili o javnom interesu; lice kojem je faktički povereno vršenje pojedinih službenih dužnosti ili poslova i vojno lice. Stranim službenim licem se smatra lice koje je član zakonodavnog, izvršnog ili sudskog organa strane države, javni funkcioner ili službenik međunarodne organizacije i njenih organa, sudija ili drugi funkcioner međunarodnog suda. Pod odgovornim licem se shodno stavu 5. istog člana podrazumeva vlasnik preduzeća ili drugog subjekta privrednog poslovanja ili lice u preduzeću, ustanovi ili drugom subjektu kojem je, s obzirom na njegovu funkciju, uložena sredstva ili na osnovu ovlašćenja, poveren određeni krug poslova u upravljanju imovinom, proizvodnji ili drugoj delatnosti ili u vršenju nadzora nad njima ili mu je faktički povereno obavljanje pojedinih poslova. Takođe, odgovornim licem se smatra i službeno lice kad su u pitanju krivična dela kod kojih je kao izvršilac označeno odgovorno lice, a u Krivičnom zakoniku nisu predviđena u glavi o krivičnim delima protiv službene dužnosti, odnosno kao krivična dela službenog lica.

Predmet krivičnog dela Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja - član 163. Krivičnog zakonika su prava iz radnog odnosa zaposlenog, kao što su pravo na zaradu i druga primanja po osnovu rada, pravo na godišnji odmor, pravo na plaćeno odsustvo, pravo na neplaćeno odsustvo, pravo na bolovanje usled privremene sprečenosti za rad, pravo na porodiljsko odsustvo, pravo na odsustvo sa rada radi nege deteta, pravo na naknadu u slučaju povrede na radu, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na usavršavanje i napredovanje i slična. Prava

po osnovu rada i iz socijalnog osiguranja su utvrđena zakonom i to Zakonom o radu i drugim posebnim zakonima, zatim opštim i posebnim kolektivnim ugovorima o radu, kao i drugim propisima koje donose poslodavci kao što su pravilnici o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta, statutima, pojedinačnim ugovorima ili rešenjima kojima utvrđuju postojanje određenog prava ili obaveze za zaposlenog.

Do stupanja na snagu Krivičnog zakonika¹², ovo krivično delo bilo je propisano odredbama Krivičnog zakona Republike Srbije i sadržano u dva krivična dela, i to krivično delo Povreda prava iz radnog odnosa iz člana 86. KZ RS i krivično delo Povreda prava iz socijalnog osiguranja iz člana 87. KZ RS. Zakonski tekst ovih krivičnih dela je ostao identičan, s tim da je odredbama Krivičnog zakonika sažet u jedno krivično delo - Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja iz člana 163. Krivičnog zakonika.

Važno je istaći da se, između ostalog, navedenim krivičnim delom štite prava posebnih kategorija zaposlenih, i to žena, omladine i invalida. Žene predstavljaju posebno ugroženu kategoriju u pogledu ostvarivanja određenih prava po osnovu rada. Naime, često se dešava da su žene za isti posao plaćene manje u odnosu na muškarce iako poseduju istu vrstu i stepen stručne spreme i sposobnost da zadate poslove obavljaju na najvišem profesionalnom nivou. Privatni poslodavci ne daju razuman, logičan i argumentovan razlog kada cenu radnog sata zaposlenog određuju, između ostalog, i prema polu zaposlenog. Svakako da pol zaposlenog nije od uticaja ni na cenu radnog sata, niti koeficijent zaposlenog, budući da oba instituta zavise od sasvim drugih parametara koji se odnose na kretanje cene radnog sata uopšte na tržištu radne snage, odnosno kad je koeficijent u pitanju, od vrste i stepena stručne spreme, složenosti posla koji se obavlja, samostalnosti za njegovo obavljanje, odgovornosti radnog mesta na kome je zaposleni raspoređen i slično. Dakle, reč je o objektivnim kriterijumima koji podjednako važe i za žene i za muškarce. Takođe, kod privatnih poslodavaca neretko postoji problem za žene u slučajevima ostvarivanja prava na porodiljsko odsustvo, odsustvo sa rada radi nege deteta, zabrane noćnog rada u određenim slučajevima propisanim zakonom (na pri-

12 Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik RS” br.85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009) donet je početkom oktobra 2005. godine, a stupio je na snagu 1. januara 2006. godine.

mer, ako je zaposlena majka deteta starosti do tri godine, samohrana majka i slično). Iako Zakon o radu u odeljku koji se odnosi na zaštitu zaposlenog sadrži posebnu celinu koja nosi naziv „Zaštita materinstva“ i sastoji se od odredbi kojima se pruža zaštita ženama-majkama, dešava se da ih poslodavci često ne poštuju ili da ih ne primenjuju na adekvatan način. Ovo je naročito karakteristično za privatne poslodavce, dok je kod drugih poslodavaca, uključujući i državne organe, po pravilu ovakva neujednačenost daleko manje izražena. Slična situacija je i kod kategorija kao što su invalidi i omladina, prema kojima se nedosledno primenjuju odredbe radnopravnog zakonodavstva. Upravo iz tih razloga krivičnim delom Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja - član 163. Krivičnog zakonika pužena je adekvatna zaštita svim zaposlenim lica, sa naročitim osvrtom na posebnu kategoriju zaposlenih.

***Povreda prava pri zapošljavanju i
za vreme nezaposlenosti (član 164. KZ)***

Krivično delo **Povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti** propisano je **članom 164. Krivičnog zakonika** i vrši ga lice koje svesnim kršenjem propisa ili na drugi protivpravan način uskrati ili ograniči pravo građana na slobodno zapošljavanje na teritoriji Srbije pod jednakim uslovima, kao i lice koje se svesno ne pridržava zakona ili drugih propisa ili opštih akata o pravima građana za vreme nezaposlenosti i time nezaposlenom licu uskrati ili ograniči pravo koje mu pripada. Navedeno krivično delo ima za cilj da spreči svaki oblik diskriminacije pri zapošljavanju i stavljanje jednih kandidata u povoljniji položaj u odnosu na druge kandidate po bilo kom osnovu - pol, nacionalna, verska, rasna, politička pripadnost i slično. Pravo na zapošljavanje i slobodu u pogledu izbora zanimanja svrstava se u Ustavom zagarantovana prava građanima Republike Srbije, o čemu je prethodno bilo reči, pa kršenje ovog prava predstavlja istovremeno protivustavno postupanje i vršenje krivičnog dela.

Radnja izvršenja krivičnog dela sastoji se u svakoj radnji činjenja ili nečinjenja kojom se krše popisi i kojima se postupa na protivpravni način koji za posledicu ima uskraćivanje ili ograničavanje prava na slobodno zapošljavanje građana. Na primer, favorizovanje lica muškog

pola u odnosu na lica ženskog pola u postupku prilikom izbora kandidata kod zapošljavanja iako lica oba pola ispunjavaju tražene uslove za radno mesto za koje je raspisan konkurs i pri čemu lice ženskog pola poseduje veći nivo sposobnosti za obavljanje te vrste poslova. Obično takve odluke o izboru kandidata ne sadrže valjane razloge na osnovu kojih je izvršena selekcija kandidata, već samo uobičajenu konstataciju „da je kandidatkinja ispunjavala potrebne uslove, ali da je kandidat nakon obavljenog razgovora ostavio bolji utisak na komisiju koja je o tome odlučivala“ ne navodeći u čemu se sastojao taj bolji utisak, odnosno u čemu je taj kandidat bio bolji i koje je postavljene kriterijume ispunio. Neretko se dešava da kandidatkinja nije ni obavestena o rezultatima konkursa, kao i o tome da nije primljena na radno mesto na koje je konkurisala. Radnja izvršenja navedenog krivičnog dela se takođe može sastojati u svesnom nepridržavanju zakona ili drugih propisa ili opštih akata o pravima građana za vreme nezaposlenosti, pa se tako nezaposlenim licima uskraćuju ili ograničavaju prava koja im pripadaju. Dakle, reč je o krivičnom delu sa blanketnom dispozicijom, tako da je neophodno navesti koje je zakone, propise ili opšte akte učinilac krivičnog dela radnjom činjenja ili nečinjenja povredio i time onemogućio nezaposleno lice u ostvarenju svojih prava za vreme nezaposlenosti. Važno je istaći da za izvršenje ovog krivičnog dela nije dovoljno da je učinilac prekršio propise u pogledu zapošljavanja, odnosno ostvarivanja prava u slučaju nezaposlenosti, već je neophodno da je usled toga nastupila zabranjena posledica koja se sastoji u potpunom ili delimičnom uskraćivanju nekog od tih prava. Na primer, ovo delo će postojati kada zaposlenom nije isplaćivana novčana naknada za vreme privremene nezaposlenosti ili naknada za prevoz koju takođe ima po osnovu statusa u kome se trenutno nalazi.

Kao i kod prethodnog krivičnog dela, izvršilac krivičnog dela Povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti iz člana 164. Krivičnog zakonika, može biti isključivo lice kome je povereno odlučivanje o zapošljavanju građana, odnosno o nekom pravu koje pripada licu za vreme nezaposlenosti. To mogu biti kako lica koja u Nacionalnoj službi za zapošljavanje obavestavaju lica koja su nezaposlena o radnim mestima koja su upražnjena i slobodna i koja takođe odlučuju o pravima nezaposlenih lica, tako i poslodavci u slučaju sprovođenja konkursa, odnosno primanja u rad lica koja su se javila na

konkurs za odgovarajuće radno mesto. Bitno je da su to lica koja imaju ovlašćenje da odlučuju o pravima nezaposlenih lica i lica koja traže posao. U pogledu vinosti, potreban je umišljaj, tačnije da je učinilac svestan da postupa protivno propisima o pravima građana na slobodno zapošljavanje, odnosno o pravima za vreme nezaposlenosti, i da će im usled takvog postupanja biti uskraćeno ili ograničeno pravo koje im po tom osnovu pripada.

Krivično delo Povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti iz člana 164. Krivičnog zakonika u ovakvom obliku nije bilo predviđeno odredbama ranijeg krivičnog zakona. Naime, Krivični zakon Republike Srbije je predviđao krivično delo Povreda prava za vreme privremene nezaposlenosti – član 89.KZ RS koji je sankcionisao nepridržavanje zakona ili drugih propisa ili opštih akata o pravima građana samo za vreme privremene nezaposlenosti koje za posledicu ima uskraćivanje ili ograničavanje prava koja tim propisima pripadaju toj kategoriji nezaposlenih lica. Povreda prava pri zapošljavanju nije bila predviđena kao posebno krivično delo, već je u zavisnosti od okolnosti i načina izvršenja mogla biti predmet krivičnih dela kao što su Povreda ravnopravnosti građana-član 60. KZ RS, Zloupotreba službenog položaja-član 242.KZ RS ili krivičnog dela Nesavestan rad u službi - član 245. KZ RS. Međutim, imajući u vidu da je poslednjih godina broj nezaposlenih lica u porastu, sa društveno-političkog aspekta bilo je opravdano i etički pružiti zaštitu ne samo licima koja su privremeno nezaposlena, već i licima koja su usled stečaja, likvidacije ili svojinske transformacije, odnosno privatizacije preduzeća u kojima su radila ostala bez posla. Propisivanjem jednog krivičnog dela sa alternativno postavljenim radnjama izvršenja, data je adekvatnija mogućnost zaštite navedenih prava po osnovu rada zajamčenih članom 60. i 69. Ustava Republike Srbije.

Povreda prava na upravljanje (165. KZ)

Krivično delo **Povreda prava na upravljanje propisano** je članom **165. Krivičnog zakonika** i čini ga lice koje silom, pretnjom, svesnim kršenjem propisa ili na drugi protivpravan način spreči ili ometa odlučivanje organa upravljanja ili člana organa upravljanja da učestvuje u radu i odlučivanju u tom organu, dok je u posebnom stavu (stav

2) popisano kažnjavanje ukoliko to učini službeno ili odgovorno lice zloupotrebom položaja ili ovlašćenja. Iz zakonskog teksta proizilazi da se radnja izvršenja navedenog krivičnog dela sastoji u sprečavanju ili ometanju odlučivanja organa upravljanja ili nekog od članova koji učestvuje u radu i odlučivanju u tom organu. Zakonik predviđa da se to može učiniti upotrebom sile ili pretnje prema članovima organa upravljanja, kao i svesnim kršenjem propisa ili postupanjem na drugi način koji je protivpravan. Organ upravljanja je najčešće upravni odbor koji je nadležan za donošenje odluka u okviru organa, pa je preduzimanjem radnji izvršenja navedenog krivičnog dela organ upravljanja sprečen ili ometen u pogledu ostvarivanja prava i ovlašćenja koja mu po osnovu određenog pravnog akta pripadaju. Pasivni subjekt ovog krivičnog dela može biti kako organ upravljanja, tako i bilo koji član tog organa prema kome su preduzete inkriminisane radnje.

Posledica izvršenja navedenog krivičnog dela je povreda prava drugog lica usled sprečenosti ili ometenosti da kao član organa upravljanja učestvuje u radu ili odlučuje u tom organu. Načelno, učinilac krivičnog dela Povreda prava na upravljanje - član 165. Krivičnog zakonika može biti svako lice, s tim da je posebnim stavom propisano kažnjavanje službenih ili odgovornih lica koja zloupotrebom položaja ili ovlašćenja učine ovo krivično delo za koje je zakonodavac predviđeo strožu kaznu.

U pogledu psihičkog odnosa učinioca prema izvršenom krivičnom delu, ovo krivično delo se isključivo može izvršiti umišljajem i to kako direktnim, tako i eventualnim umišljajem. Direktni umišljaj postoji ukoliko je učinilac svestan da krši propise ili da postupa na protivpravan način i da time hoće da spreči ili omete organ upravljanja ili članove organa upravljanja u njihovom radu ili odlučivanju, dok eventualni umišljaj postoji ukoliko je učinilac na istovetan način svestan navedenih radnji koje preduzima i samo pristaje na posledicu koja će takvim delovanjem nastati.

Krivično delo Povreda prava na upravljanje poznao je i raniji krivični zakon koji ga je pod istim nazivom propisivao u članu 86b KZ RS. Poređenjem zakonskih tekstova ovog krivičnog dela na način kako ih oba zakona propisuju, može se zaključiti da je zakonodavac na skoro identičan način regulisao krivično delo i to kako u pogledu radnji izvršenja, tako i u pogledu posledica nastalih izvršenjem krivičnog dela.

Razlika koja se može uočiti, ogleda se u tome da je raniji zakon, tačnije Krivični zakon RS zahtevao postojanje ozbiljne pretnje, dok je kao radnju izvršenja predviđao onemogućavanje člana organa upravljanja ili drugog organa da učestvuje u radu i odlučivanju u tom organu, dok je odredbama važećeg Krivičnog zakonika za izvršenje krivičnog dela dovoljna samo pretnja, dakle ne i ozbiljna pretnja, a radnju onemogućavanja zamenila radnja ometanja organa upravljanja odnosno članova organa upravljanja u radu i odlučivanju. Posledice izvršenja krivičnog dela opisane su na identičan način.

Poslednjih godina žene su zastupljene u upravnim odborima preduzeća i drugih ustanova, ali ne još uvek u dovoljnom broju. Njihov glas se tretira kao jednako važan i bitan prilikom donošenja različitih odluka. Međutim, kad je reč o navedenom krivičnom delu, učinilac takvog dela, birajući između članova upravnog organa, pre će uputiti pretnju i vršiti pritisak na člana upravnog organa koji je ženskog a ne muškog pola, pa su žene i u ovim slučajevima češće na udaru. U konkretnom slučaju, krivičnopravna zaštita se na jednak način pruža svim članovima organa upravljanja nezavisno od funkcije koju u tom organu imaju, kao i u pogledu pola.

Povreda prava na štrajk (član 166. KZ)

Jednom od osnovnih prava radnika – pravu na štrajk – data je krivičnopravna zaštita propisivanjem krivičnog dela **Povreda prava na štrajk** u **članu 166. Krivičnog zakonika**, s tim da treba imati u vidu da je takva zaštita isključivo data pravu na štrajk koji je organizovan u skladu sa zakonom. U suprotnom, ukoliko je štrajk organizovan protivno zakonu, organizatori i učesnici takvog štrajka neće uživati prethodno navedenu zaštitu.

Navedeno krivično delo čini lice koje silom, pretnjom ili na drugi protivpravan način spreči ili ometa zaposlene da u skladu sa zakonom organizuju štrajk, učestvuju u njemu ili na drugi način ostvaruju pravo na štrajk, dok je posebnim stavom propisano da će se kazniti poslodavac ili odgovorno lice koje otpusti jednog ili više zaposlenih sa posla zbog njihovog učešća u štrajku koji je organizovan u skladu sa zakonom ili prema njima primeni druge mere kojima se povređuju njihova prava iz radnog odnosa.

Radnja izvršenja krivičnog dela je alternativno propisana i to kao sprečavanje ili ometanje zaposlenih da u skladu sa zakonom organizuju štrajk, učestvuju u njemu ili na drugi način ostvaruju pravo na štrajk, ali i otpuštanje jednog ili više zaposlenih sa posla zbog njihovog učešća u štrajku koji je organizovan u skladu sa zakonom, kao i primena drugih mera kojima se zaposlenima povređuju prava iz rada. To se čini upotrebom sile ili pretnje ili na drugi protivzakonit način, kao što je stvaranje poteškoća za organizovanje štrajka, zaključavanje prostorija koje koriste zaposleni u štrajku za potrebe sastanaka, postavljanje prepreka za ulazak i izlazak radnika iz preduzeća ili ustanova u kojima rade i slično. Takođe, ovo krivično delo se može izvršiti i od strane službenog ili odgovornog lica koje zaposlenog lišava ili mu ograničava pravo koje mu pripada po osnovu rada. Na primer, kad službeno lice zbog učešća u štrajku zaposlenom utvrdi manji broj dana godišnjeg odmora, raspoređi ga na drugo radno mesto sa nižim koeficijentom, odnosno zaradom, ili zaposlenoj onemogući da koristi odsustvo sa rada radi nege deteta ili liši je unapređenja na osnovu rada koje je zaposlena ostvarila u prethodnom periodu iako su ispunjeni svi uslovi za njen napredak. Dakle, sve su to radnje kojima se zaposleni zapravo kažnjavaju zbog toga što su učestvovali u štrajku koji je legalan i kojim su isključivo hteli da zaštite svoje profesionalne i ekonomske ciljeve, što je suština i priroda štrajka.

Inače, da bi postojalo navedeno krivično delo neophodno je da je štrajk u svemu bio organizovan u skladu sa zakonom. Zakon o štrajku¹³ određuje štrajk kao prekid rada koji zaposleni organizuju radi zaštite svojih profesionalnih i ekonomskih interesa po osnovu rada. Zaposleni svakako sami odlučuju o tome da li će stupiti u štrajk ili ne. Pri organizaciji štrajka navedeni zakon propisuje način i uslove pod kojima će isti biti organizovan, pa je jedan od takvih da se pravo na štrajk može ostvariti samo ako se prethodno obezbedi minimum procesa rada koji obezbeđuje sigurnost ljudi i imovine ili je nezamenljiv uslov života i rada građana ili rada drugih privrednih subjekata i ako je obezbeđeno izvršenje međunarodnih obaveza. Pravo na štrajk pojedinih kategorija zaposlenih, kao što su radnici unutrašnjih poslova i vojnih službi, regulisano je posebnim propisima koji utvrđuju prava, obaveze i odgovornost zaposlenih u tim državnim organima. U određenim slučajevima može se ograničiti pravo na štrajk u okolnostima

13 „Službeni list SRJ“ br.29/96 od 26.06.1996. godine.

koje zakon predviđa, tako da se tada ne može govoriti o postojanju ovog krivičnog dela, već bi se takav štrajk smatrao nelegalnim. Važno je napomenuti da je krivično delo Povreda prava na štrajk – član 166. Krivičnog zakonika blanketnog karaktera, tako da se prilikom opisa radnje izvršenja dela mora navesti i odredba Zakona o štrajku ili drugog propisa ili opšteg akta koja je time povređena.

Krivično delo je izvršeno preduzimanjem jedne od alternativno postavljenih radnji izvršenja, dok pokušaj izvršenja kod ovog krivičnog dela nije moguć jer je preduzimanjem radnje izvršenja delo već svršeno. Izvršilac krivičnog dela može biti svako lice, s tim da je posebnim stavom sakcionisano izvršenje ovog krivičnog dela od strane službenog ili odgovornog lica. U pogledu psihičkog odnosa prema izvršenom krivičnom delu zahteva se umišljaj koji je po svojoj prirodi kod ovog krivičnog dela najčešće direktni, naročito kada ga čini službeno i odgovorno lice.

Krivično delo Povreda prava na štrajk do stupanja na snagu Krivičnog zakonika bilo je propisano u članu 86g Krivičnog zakona RS. Naime, ovo krivično delo je uvedeno u krivičnopravno zakonodavstvo Republike Srbije Izmenama i dopunama Krivičnog zakona Srbije iz 1994. godine¹⁴. Iako je „obustava rada“ kao pojava u društvu bila poznata pre uvođenja i korišćenja izraza „štrajk“, relativno se kasno pristupilo pravnoj regulativi ovog instituta, te kako je reč o posebnom pravu čija se krivičnopravna zaštita morala izdvojiti iz opšte zaštite prava koja proizilaze iz radnog odnosa, to se kršenje prava na štrajk nije moglo ranije podvesti u neku od postojećih inkriminacija. Analizom navedenog krivičnog dela u ranijem i važećem krivičnom zakonu može se zaključiti da je krivično delo suštinski ostalo nepromenjeno, kao i da se razlike ogledaju u tome što se u pogledu izvršenja krivičnog dela u ranijem krivičnom zakonu u članu 86g KZ RS zahtevalo da upotrebljena pretnja bude ozbiljna, kao i da je umesto radnje ometanja zaposlenih u ostvarivanju prava na štrajk bila propisana radnja onemogućavanja zaposlenih da ostvare navedena prava.

Žene su vrlo sposobni pregovarači, zbog čega su često na čelu štrajkačkih odbora u borbi za ostvarivanje profesionalnih i ekonom-

¹⁴ N.Srzentić, A.Stajić, B.Kraus, Lj.Lazarević, M.Đorđević, „Kometar Krivičnog zakona Republike Srbije“, Savremena administracija, Beograd 1995. godine, str.306.

skih ciljeva svojih esnafa. Međutim, isto tako žene lako mogu postati žrtve u pogledu ostvarivanja prava iz radnih odnosa upravo zbog svog učešća ili liderstva u štrajku. Naime, poslodavci ih lakše mogu ucenjivati da odustanu od svojih angažovanja u štrajkačkim odborima nudeći im zauzvrat bolja radna mesta ili pozicije u preduzeću, kao što su mesto člana u upravnom ili nadzornom odboru i slično, u zavisnosti od vrste štrajka i razloga za isti. Ovakvo ponašanje nadređenih bi moglo predstavljati određenu vrstu mobinga. Propisivanjem krivičnog dela Povreda prava na štrajk – član 166. Krivičnog zakonika upravo je data adekvatna zaštita svim učesnicima legalno organizovanog štrajka.

Zloupotreba prava na štrajk (član 167. KZ)

Krivično delo koje je po svojoj prirodi povezano sa prethodnim krivičnim delom je **Zloupotreba prava na štrajk** propisanog odredbom člana 167. Krivičnog zakonika. Navedeno krivično delo se sastoji u organizovanju ili vođenju štrajka suprotno zakonu ili drugim propisima, tako da se time dovodi u opasnost život ili zdravlje ljudi ili imovina većeg obima, ili ako su usled toga nastupile druge teške posledice, pod uslovom da time nisu ostvarena obeležja nekog drugog krivičnog dela. Ovde je zakonodavac sankcionisao takozvani nezakoniti štrajk. Naime, u prethodnom delu smo naveli da je pravo na štrajk zaposlenima dato pod uslovima koji su zakonom propisani. Kršenje propisa o štrajku od strane organizatora i učesnika štrajka čini štrajk nezakonitim, ali nije svaki nezakonit štrajk krivično delo, već onaj koji za posledicu ima opasnost po život ili zdravlje ljudi ili imovinu većeg obima ili ako su usled toga nastupile druge teške posledice. Iz navedenog proizilazi da je stepen društvene opasnosti takovog nezakonitog štrajka opravdao njegovo inkriminisanje.

Radnja izvršenja krivičnog dela predstavlja organizovanje i vođenje štrajka protivno zakonu i drugim propisima koji uređuju ovu materiju. Pod organizovanjem štrajka podrazumevaju se sve one delatnosti koje prethode organizovanom prekidu rada zaposlenih u cilju da do tog prekida zaista i dođe. U takve radnje svrstavaju se zagovaranje ideje o štrajku, ubeđivanje zaposlenih da stupe u štrajk, organizovanje sastanaka, formiranje štrajkačkog odbora i slično. Vođenje štrajka obuhvata sve delatnosti koje se sprovode po otpočinjanju štrajka kao što

su rukovođenje pojedinim akcijama, usmeravanje toka štrajka putem delatnosti koje se preduzimaju i slično. Međutim, za postojanje ovog krivičnog dela bitno je da radnje koje su preduzete (organizovanje i vođenje štrajka) nisu u skladu sa zakonom i propisima.

Poseledica izvršenja navedenog krivičnog dela je opasnost po život ili zdravlje ljudi ili imovinu većeg obima, ili ako su usled toga nastupile druge teške posledice, pod uslovom da time nisu ostvarena obeležja nekog drugog krivičnog dela, tako da je krivično delo izvršeno nastupanjem jedne od alternativno navedenih posledica. Pokušaj izvršenja ovog krivičnog dela je moguć, ali s obzirom na zaprečenu kaznu za ovo delo (kazna zatvora do tri godine) nije kažnjiv budući da se za krivična dela za koja se ne može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža, shodno čl.30. Krivičnog zakonika, ne kažnjava za pokušaj, izuzev ako zakonodavac nije posebno sankcionisao pokušaj izvršenja takvog krivičnog dela. Izazivanje opšte opasnosti – član 278. Krivičnog zakonika, Teško delo protiv opšte sigurnosti – član 288. Krivičnog zakonika, Oštećenje ili uništenje tuđe stvari – član 212. Krivičnog zakonika predstavljaju krivična dela koja bi se mogla pojaviti kao takozvana druga krivična dela, koja u sebi sadrže viši stepen opasnosti po društvo u odnosu na krivično delo Zloupotreba prava na štrajk – član 167. Krivičnog zakonika.

Izvršilac krivičnog dela je organizator i vođa štrajka. Moguće je da isto lice bude organizator i vođa štrajka pod uslovom da je preduzelo radnje organizovanja i vođenja štrajka. Navedeno krivično delo se može izvršiti umišljajem koji obuhvata svest da se organizuje ili vodi štrajk koji je po načinu i uslovima protivan zakonu, kao i svest da usled takvog delovanja može nastupiti jedna od navedenih zabranjenih posledica.

Krivično delo Zloupotreba prava na štrajk bilo je propisano i u Krivičnom zakonu RS u članu 86d koji je na identičan način propisivao ovo krivično delo. Razlika postoji samo u pogledu propisane kazne za ovo krivično delo. Naime, raniji krivični zakon je za navedeno krivično delo predviđao da će se učinilac istog kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine, dok važeći krivični zakon propisuje kaznu zatvora u trajanju do tri godine. Iz navedenog proizilazi da je važeći krivični zakon strožiji i po vrsti i po visini zaprečene kazne, što govori o promenama u društvenim tendencijama prema nezakonitom štrajku.

Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja (član 168. KZ)

Krivično delo **Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja** propisano je članom **168. Krivičnog zakonika** i čini ga lice koje simuliranjem ili prouzrokovanjem bolesti ili nesposobnosti za rad ili na drugi protivpravan način postigne da mu se prizna neko pravo iz socijalnog osiguranja koje mu po zakonu ili drugim propisima ili opštim aktima ne pripada. Navedenim krivičnim delom je inkrimisano nezakonito ostvarivanje prava iz socijalnog osiguranja i to upravo alternativno postavljenim radnjama izvršenja kojima je propisano ovo krivično delo.

Radnja izvršenja krivičnog dela sastoji se u simuliranju ili prouzrokovanju bolesti ili nesposobnosti za rad ili postizanju priznanja nekog prava iz socijalnog osiguranja koje licu ne pripada čineći to na drugi protivpravan način. U pitanju su različite radnje koje se preduzimaju ne bi li se ostvario željeni cilj. Pod simuliranjem bolesti ili nesposobnosti znači lažno prikazati zdravstveno stanje ili sposobnost za rad lica čije se pravo na socijalno osiguranje želi ostvariti. Dakle, lice koje je zdravo i radno sposobno pretvara se da je bolesno i da nije radno sposobno kako bi dovelo u zabludu nadležne organe koji odlučuju o ostvarivanju prava iz socijalnog osiguranja da mu izdaju odgovarajući dokument kojim će moći da ostvare pravo koje mu ne pripada. To se može činiti dostavljanjem neistinitih podataka, nabavljanjem lažnih isprava ili preinačavanjem postojećih, dovodenjem svedoka koji treba da lažno posvedoče o zdravstvenom stanju i sposobnostima lica i slično. Ovo krivično delo se može izvršiti i prouzrokovanjem bolesti ili nesposobnosti za rad ili pogoršavanjem postojećeg zdravstvenog stanja u cilju ostvarivanja prava po osnovu socijalnog osiguranja koje licu ne pripada. Reč je o svesnom prouzrokovanju bolesti i nesposobnosti za rad i to izazivanjem nekog organskog obolenja ili nanošenjem telesnih povreda usled kojih nastaje privremena ili trajna nesposobnost za rad. Krivično delo je izvršeno samim priznavanjem bilo kog prava iz socijalnog osiguranja, zdravstvenog, penzijskog ili invalidskog koje se na osnovu zakona i drugih propisa priznaje socijalnom osiguraniku, ali koje mu s obzirom na način izvršenja ne pripada.

Učinitelac krivičnog dela može biti svako lice koje se može pojaviti kao korisnik socijalnog osiguranja, a čini ga isključivo umišljajem jer svesnim simuliranjem ili prouzrokovanjem bolesti ili nesposobnosti za

rad upravo hoće da ostvari pravo iz socijalnog za koje zna da mu ne pripada.

Sagledavanjem obeležja krivičnog dela Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja – član 168. Krivičnog zakonika može se zaključiti da je reč o specifičnom obliku prevare koga karakteriše poseban način izvršenja koji se ogleda u simuliranju ili prouzrokovanju bolesti ili nesposobnosti za rad, kao i posebna priroda protivpravne imovinske koristi koja se na taj način stiče. Međutim, ne postoji sticaj ovog krivičnog dela i krivičnog dela Prevara - član 208. Krivičnog zakonika, budući da ih karakteriše odnos specijaliteta, ali će postojati sticaj krivičnog dela Zloupotrebe prava iz socijalnog osiguranja – član 168. Krivičnog zakonika i krivičnog dela Falsifikovanje isprave – član 355. Krivičnog zakonika ili krivičnog dela Falsifikovanje službene isprave – član 357. Krivičnog zakonika ili krivičnog dela Navođenje na overavanje neistinitog sadržaja – član 358. Krivičnog zakonika.

Krivično delo Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja bilo je propisano ranijim krivičnim zakonom – Krivičnim zakonom RS u članu 88 koji je na istovetan način regulisao ovo krivično delo sa identičnom propisanom kaznom – novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine.

Nepreduzimanje mere zaštite na radu (član 169. KZ)

Nepreduzimanje mere zaštite na radu predstavlja posebno krivično delo koje je propisano **članom 169. Krivičnog zakonika**. Navedeno krivično delo čini lice koje je odgovorno za preduzimanje mere zaštite na radu i koje se svesno ne pridržava zakona ili drugih propisa ili opštih akata o merama zaštite na radu usled čega može nastupiti opasnost za život ili zdravlje zaposlenih.

Radnja izvršenja krivičnog dela se sastoji u svesnom nepridržavanju zakona ili drugih propisa ili opštih akata o merama zaštite na radu što za posledicu može imati opasnost za život i zdravlje zaposlenih. Nepridržavanje propisa o merama zaštite na radu obuhvata različite postupke kojima odgovorna lica mogu kršiti propise. Tu svakako dolaze do izražaja radnje nečinjenja kada je postojala dužnost činjenja, dakle kada nisu preduzete mere zaštite na radu a bilo je potrebno, ali se krivično delo može izvršiti i radnjama činjenja i to kada nisu na

adekvatan način preduzete mere zaštite na radu što je dovelo do zabranjene posledice.

Mere zaštite na radu predviđene su u različitim propisima, a mogu se klasifikovati na opšte, posebne i prethodne mere. Opšte mere zaštite na radu su one koje se primenjuju radi zaštite lica na radu bez obzira o kakvim delatnostima je reč. Ove mere se naročito odnose na investicione objekte, oruđa za rad, kretanje radnika na radu, štetna zračenja, opasne i štetne materije, zdravstvene uslove na radu, pružanje prve pomoći radniku, spašavanje radnika i sredstva lične zaštite na radu. Posebne mere zaštite na radu predstavljaju one mere koju su karakteristične za posebnu vrstu tehnoloških procesa, određene delatnosti i primenju se u slučajevima kada se sigurnost zaposlenih ne može postići opštim merama. Ove mere se primenjuju kod radova pod vodom, na otvorenom prostoru, pri eksploataciji mineralnih sirovina i slično. Prethodne mere zaštite se odnose na: investicione objekte namenjene za radne i pomoćne prostorije; investicione objekte gde se proces rada obavlja na otvorenom prostoru; oruđe za rad na mehanizovani pogon i sredstva lične zaštite na radu¹⁵. Mere zaštite na radu preduzimaju se i u odnosu na posebnu kategoriju zaposlenih koju čine omladina, žene i invalidi. Do nedavno invalidi nisu imali sve potrebne uslove za rad, kao i žene koje su obavljale posebno složene poslove i izlagale se naročitim naporima. Svi poslodavci su u obavezi da poštuju zakonske i druge propise kojima su ove mere predviđene i da u skladu sa tim pruže svu potrebnu i adekvatnu zaštitu svojim zaposlenima.

Krivično delo je izvršeno nepridržavanjem propisa, što za direktnu posledicu ima apstraktnu opasnost, budući da je reč o krivičnom delu koji u svojoj osnovi predstavlja ugrožavanje života i zdravlja zaposlenog. Dovoljno je da se učinilac nije pridržavao propisa o merama zaštite na radu i već je doveo u opasnost život i zdravlje zaposlenih. Ukoliko bi nastupila konkretna opasnost, moglo bi se govoriti o krivičnim delima Teškom delu protiv opšte sigurnosti – član 288. Krivičnog zakonika, Teškoj telesnoj povredi iz nehata – član 121. stav 4. u vezi sa stavom 1. Krivičnog zakonika i slično.

Učinilac krivičnog dela je lice koje je odgovorno za preduzimanje mere zaštite na radu. To može biti odgovorno lice u pravnom licu,

¹⁵ N.Srzentić, A.Stajić, B.Kraus, Lj.Lazarević, M.Đorđević, „Kometar Krivičnog zakona Republike Srbije“, Savremena administracija, Beograd 1995. godine, str.318.

odnosno privrednom društvu, državnom organu ili ustanovi, kao i lice kome je poveren krug poslova koji se odnose na izvršavanje mere zaštite na radu. U pogledu vinosti, od učinioca se zahteva da je postupao sa umišljajem.

Objekat zaštite su sva lica koja uživaju pravo na zaštitu na radu. Iznad svega, reč je o licima koja su u radnom odnosu u državnim organima, ustanovama – vrtićima, školama i fakultetima, privrednim društvima, kod preduzetnika i slično, čija sigurnost nepridržavanjem navedenih propisa o zaštiti na radu može biti ugrožena.

Krivično delo Nepreduzimanje mere zaštite na radu bilo je regulisano i ranijim krivičnim zakonom i to članom 90. Krivičnog zakona RS koji je na identičan način predvideo ovo krivično delo kao i važeći krivični zakon. Interesantno je pomenuti da oba zakona u posebnom stavu predviđaju mogućnost da sud pri izricanju uslovne osude učiniocu krivičnog dela može postaviti obavezu da u određenom roku postupi po propisima o merama zaštite na radu.

Imajući u vidu izvršenu analizu krivičnih dela po osnovu rada, može se zaključiti da kod određenih krivičnih dela žene lakše mogu postati žrtve mobinga svojih pretpostavljenih nego što je to slučaj sa muškarcima. Određenim krivičnim delima, zakonodavac je svrstavanjem žene u posebnu kategoriju zaposlenih omogućio adekvatniji oblik krivičnopravne zaštite, naročito kad je reč o ženama majkama. Propisivanjem slobode u pogledu izbora radnih mesta i jednakih uslova rada, ali i sankcionisanje onemogućavanja ostvarivanja ovih prava i sloboda odredbama krivičnog zakonika, imalo je za cilj dovođenje u ravnopravan položaj i postizanje jednakosti među polovima i istovremenu eliminaciju bilo kog oblika diskriminacije.

Važno je istaći da postoje i druga krivična dela koja imaju dejstvo mobinga, kao što je Ugrožavanje sigurnosti – 138.KZ, Zlostavljanje i mučenje - 137. KZ, Uцена - 215. KZ, Prinuda – 135. KZ i slično, pa u konačnom i Zloupotreba službenog položaja – 359. KZ kojima se žena može omalovažiti, staviti u neravnopravan položaj i učiniti žrtvom. U takvim slučajevima nadređeni, odgovorno lice ili drugi zaposleni može ozbiljnim pretnjama, učenom da zna određene pojedinosti iz ličnog života, stalnim psihičkim maltretiranjem i ponižavanjem dovesti zaposlenu ženu do toga da napusti posao ili da odustane od

svoje karijere ili se povuče sa određenih pozicija koje ima u preduzeću, odnosno državnom organu ili ustanovi u kojoj je zaposlena. Mali je procenat žena koje će u takvim slučajevima zatražiti odgovarajuću pravnu zaštitu.

Zaštita prava žena ostvaruje se i krivičnopравnim odredbama, ali je insistiranje na preventivnim merama daleko delotvornije i praktičnije za jedno društvo. Krivičnim sankcijama posežemo onda kada su svi prethodni mehanizmi iscrpljeni i kada ne postoji alternativa za rešavanje konkretnih nastalih problema.

ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE

Zakon o zabrani diskriminacije predviđa uvođenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, kao nezavisnog državnog organa. Poverenik postupa prema pritužbama u vezi sa diskriminacijom, i uz saglasnost osobe koja je izložena diskriminaciji može čak pokrenuti i sudsku parnicu. Poverenik takođe promovise i prati jednakost, inicira usvajanje i izmenu propisa u oblasti borbe protiv diskriminacije, preporučuje mere državnim telima radi obezbeđenja jednakosti. Ako se dokaže neka povreda prava zagarantovanih zakonom, Poverenik može podneti prekršajne prijave. Poverenik podnosi Narodnoj skupštini godišnji izveštaj o stanju u vezi sa zaštitom jednakosti. U praksi oni koji su najviše izloženi diskriminaciji su Romi, žene, odrasli i deca sa invaliditetom i LGBT populacija.

Diskriminacija i diskriminatorско postupanje Zakonom se definiše kao „*svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, ako se takvo ponašanje zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom indentitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima*“.¹⁶

¹⁶ Član 2, stav 1, tačka 1. Zakona.

Iz Zakona proizilazi da se govori o „stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima“, što znači da će diskriminacija postojati uvek kada postoji disriminatorsko postupanje, bez obzira na činjenicu da li je lice koje je preduzelo diskriminatorsko postupanje bio u zabludi o postojanju ličnog svojstva diskriminisanog lica.

Zakon predviđa afirmativne mere koje naziva „posebnim merama“, što je u saglasnosti sa terminologijom korišćenom u Ustavu Republike Srbije.¹⁷

Zakon sadrži i pravilo o prebacivanju tereta dokazivanja na tuženog.¹⁸ Suština prebacivanja tereta dokazivanja jeste u tome da se ojača procesni položaj tužioca, jer je reč o žrtvi diskriminacije, pred kojom je najčešće težak zadatak da dokaže da je do diskriminacije zaista i došlo. Zbog toga tužilac treba da „učini verovatnim da je tuženi izvršio akt diskriminacije“, čime prebacuje teret dokazivanja „da usled tog akta nije došlo do povrede načela jednakosti, odnosno načela jednakih prava i obaveza“ na tuženu stranu.

Član 46. Zakona sadrži odredbe o tužbama drugih lica. Na taj način se dalje širi krug lica koja mogu imati aktivnu legitimaciju u postupku. Osim Poverenika tužbu može podneti i organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava, odnosno prava određene grupe lica, uz pristanak žrtve diskriminacije.

ZAKON O SPREČAVANJU ZLOSTAVLJANJA NA RADU REPUBLIKE SRBIJE

Mobing, uznemiravanje, šikaniranje na poslu, predstavlja specifičan oblik ponašanja i neprijateljsku i neetičku komunikaciju na radnom mestu. Mobing podrazumeva ponašanje u uslovima rada u slučaju kada jedna osoba ili grupa osoba psihički zlostavlja i ponižava drugu osobu, sa ciljem ugrožavanja njenog dostojanstva, ugleda, časti, ličnog i profesionalnog integriteta, zdravlja, radno pravnog položaja. Posledica ovakvog ponašanja se ispoljava u stvaranju stanja nepodnošljivosti čiji su oblici izražavanja:

- strah ili stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja,

¹⁷ Član 14. Zakona.

¹⁸ Član 45. Zakona.

- pogoršavanje uslova rada,
- dovođenje do toga da se osoba-zaposleni izoluje ili navede da na sopstvenu inicijativu otkaže ugovor o radu ili drugi ugovor
- eliminacija sa radnog mesta.

U Zakonu socijalne modernizacije Francuske iz 2002. godine mobing je definisan kao psihičko maltretiranje koje se ponavlja putem akcija kojima je cilj ili posledica degradacija radnikovih radnih uslova, koja mogu prouzrokovati napad i naneti štetu ljudskim pravima i ljudskom dostojanstvu, narušiti fizičko i mentalno zdravlje ili kompromitovati žrtvinu profesionalnu budućnost.

Švedska nacionalna služba za zaštitu na radu (Swedish National Board of Occupational Safety and Health) definiše mobing kao „ponavljanje izrazito negativne ili radnje vredne prekora koje su na uvredljiv način usmerene protiv zaposlenih pojedinaca i mogu dovesti do toga da ovi zaposleni budu isključeni iz zajednice na radnom mestu.

Međunarodna organizacija rada (ILO) određuje mobing kao uvredljivo ponašanje koje se manifestuje kao osvetoljubivi, surovi, zlonamerni ili ponižavajući pokušaj da se sabotira jedan ili grupa zaposlenih. Udružuje se protiv određenog saradnika, odnosno on se mobinguje i izlaže psihičkom uznemiravanju. U mobing spadaju stalne negativne primedbe ili kritike koje izoluju neku osobu u socijalnom pogledu, kao kancelarijski tračevi ili širenje lažnih informacija.

Moberi su osobe sa poremećajem ličnosti ili psihopate (agresivne i impulsivne osobe). Pravi znaci bolesti i ne postoje. Moberi sa ovakvom osobinom i vrstom poremećaja ličnosti nalazi se na moćnim pozicijama ali su manje sposobni, bez kapaciteta za posao i empatiju ka drugima. Mober je osoba koja svojim zlostavljачkim ponašanjem ili komunikacijom najčešće prikriva nemoć u drugoj sferi života (privatnoj, braku, samoći...) To su osobe koje oko sebe pravve tim sa slabijim ličnostima – poltronima. Takva ekipa staje na stranu mobera kako sami ne bi postali žrtve mobinga. Mober formira tim sa takvim okruženjem u kom dokazuje svoju moć i važnost u odnosu na žrtvu. Na taj način stvara za sebe dominantnu poziciju i odstranjuje onoga ko ga ne doživljava kao superiornog i ko mu stoji na putu do uspeha. On svesno ili nesvesno postaje zlostavljач kada donese odluku da natera nekog da napusti radno mesto iz razloga što mu ta osoba smeta ili vidi sebe ili

svog čoveka na poziciji osobe na koju vrši pritisak. Ova vrsta mobinga se teško dokazuje kao strateški mobing.

Žrtva mobinga – zlostavljanja na radu može postati svaka zaposlena osoba, bez obzira na pol, godine, rasu, stepen obrazovanja ili profesionalnu poziciju. Zlostavljana osoba je bespomoćna i najčešće nemoćna da se odbrani. Za prepoznavanje zlostavljanja na radu mora se koristiti više elemenata među kojima su neki uvek isti:

- Personalni elementi – zaposleni ili grupa zaposlenih kao napadni objekat i kao izvršilac,
- Mesto zlostavljanja – sa stanovišta povezanosti zlostavljanja sa radom,
- Zlostavljanje na radu, mobing predstavlja dinamičan proces koji se sastoji od različitih tipova ponašanja tokom vremena, najmanje jednom nedeljno, tokom najmanje šest meseci.

Pretpostavlja se da je ovakav oblik ponašanja, kao oblik šikani-ranja postojao kroz vekove u istoriji ljudskog privređivanja, ali je ovu pojavu prvi uočio i formulisao švedski psihoterapeut nemačkog porekla prof. dr Hajnc Lojman, osamdesetih godina 20. veka. Naziv mobing je nastao od engleskog glagola *to mob* što znači „nasrnuti u masi”, odnosno od imenice *mob* koja znači rulja, gomila, bagra, masa. Reč *mobing* Lojman je preuzeo iz etimologije Konarda Lorenca koji je ovim nazivom opisao ponašanje nekih vrsta životinja, gde grupa manjih jedinki organizovano napada i isteruje iz zajednice, a ponekad dovodi i do smrti, veću jedinku.

Postoji više oblika mobinga:

- Vertikalni mobing nastaje kada pretpostavljeni zlostavlja jednog podređenog radnika.
- Horizontalni mobing nastaje kada se zlostavljanje zaposlenog vrši na hijerarhijski istim ili sličnim poslovima.
- Strateški mobing nastaje kada se zlostavljanje zaposlenog vrši organizovano od strane upravljača.
- Emotivni mobing nastaje u slučaju kada zlostavljanje koje se vrši, ima svoj uzrok u ljubomori, ljutnji, zavisti, ličnoj netrpeljivosti.

Mobing je veoma rasprostranjena pojava, proučavana najčešće na radnom mestu, i posledice istog se odražavaju na socijalno okruženje, radnu sredinu i pojedinca, zbog čega se ova pojava analizira sa više aspekata, medicinskog, pravnog, sociološkog, psihijatrijsko-forenzičkog, u nameri da se upozori na značaj ovog problema, da se nauči prepoznavati ga kao pojavu. Mobing trajno remeti odnose među ljudima na radnom mestu i ostavlja druge teške posledice. Na primer, iako nisu direktno izloženi mobingu, zaposleni koji posmatraju odvijanje ponašanja koje predstavlja zlostavljanje na radu, mobing, takođe trpe u takvoj situaciji jer ne znaju kako da reaguju i sami u strahu da ne postanu žrtve mobinga, zbog čega se radno vreme ne koristi za rad već za pronalaženje načina da se izbegne mobing, ili se radno vreme koristi za smišljanje novih aktivnosti mobinga ako zaposleni saučestvuju pomagajući moberu.

Istraživanje sprovedeno od strane Evropske fondacije za poboljšanje uslova života i rada (*Dublin Fondation*) pokazuje da je 8% radne snage u Evropskoj Uniji (oko 12 miliona radnika) godišnje izloženo zlostavljanju na radnom mestu.

Odredbom člana 25. stav 1 Ustava RS je propisano da su fizički i psihički integritet nepovredivi. Ovo je ljudsko pravo koje jedno fizičko lice uživa u celini svojih međusobnih odnosa, kao i u uslovima rada kroz zaštitu od psihičkog i fizičkog zlostavljanja. Takođe, odredbe Preambule Ustava Međunarodne organizacije rada govore o humanitarnim uslovima rada. U vezi sa tim i radi ostvarivanja dostojanstva, pristojnosti, dobre komunikacije i tolerancije na radu, u našoj zemlji je dana 28.05.2010. godine, donet Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu¹⁹ koji je počeo da se primenjuje od 04.09.2010. godine.

Odredbama član 6. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu pojam zlostavljanja se definiše kao svako aktivno ili pasivno ponašanje prema zaposlenom ili grupi zaposlenih kod poslodavca koje se ponavlja, a koje za cilj ima ili predstavlja povredu dostojanstva, ugleda, ličnog i profesionalnog integriteta, zdravlja, položaja zaposlenog koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje, pogoršava uslove rada ili dovodi do toga da se zaposleni izoluje ili navede da na sopstvenu inicijativu raskine radni odnos ili otkáže ugovor o radu ili drugi ugovor.

¹⁹ Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, *Službeni lasnik RS*, br. 36/2010

Odredbama član 29. stav 1. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu Republike Srbije je propisano da zaposleni koji smatra da je izložen zlostavljanju od strane poslodavca sa svojstvom fizičkog lica ili odgovornog lica u pravnom licu može protiv poslodavca da podnese tužbu pred nadležnim sudom u roku iz člana 14. stav 2 citiranog zakona.

Odredbom člana 30. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu Republike Srbije je propisano da zaposleni koji smatra da je izložen zlostavljanju može od suda da zahteva utvrđenje da je pretrpeo zlostavljanje, zabranu vršenja ponašanja koje predstavlja zlostavljanje i zabranu daljeg vršenja zlostavljanja, odnosno ponavljanja zlostavljanja, izvršenje radnji radi uklanjanja posledica zlostavljanja, naknadu materijalne i nematerijalne štete u skladu sa Zakonom i objavljivanje presude donete povodom tužbe.

Odredbom člana 33. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu Republike Srbije je propisano, pored ostalog, da u toku postupka sud može, na predlog stranke ili po službenoj dužnosti, odrediti privremene mere radi sprečavanja nasilnog postupanja ili radi otklanjanja nenadoknadive štete. U privremene mere naročito spadaju zabrana približavanja kao i zabrana pristupa u prostor oko mesta rada zaposlenog koji učini verovatnim da je izložen zlostavljanju.

ZAKON O RADU

Zakon o radu garantuje minimalni nivo zaštite osnovnih prava zaposlenih i reguliše brojne uslove rada i plaćanja, kao što su donja starosna granica za zasnivanje radnog odnosa, zabrana diskriminacije, zaštita zaposlenih, maksimalan broj radnih sati, dnevni odmor, minimalna dužina godišnjeg odmora, itd.

Zakon o radu uređuje prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa, odnosno po osnovu rada. Zakon o radu sadrži odredbe o diskriminaciji zaposlenih i lica koja traže zaposlenje (članovi 18-23. Zakona). Imajući na umu da je donet 2005. godine, pre Zakona o zabrani diskriminacije, u jednom periodu odredbe Zakona o radu bili su jedini izvor antidiskriminacionih propisa za lica koja su u radnom odnosu, ili su se prijavila na konkurs za zasnivanje radnog odnosa.

Odredbom člana 18. Zakona o radu propisano je da je zabranjena neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje kao

i zaposlenih s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, nacionalnu pripadnost, veroispovest, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredeljenje, političko ili drugo uverenje, socijalno poreklo, imovinsko stanje, članstvo u političkim organizacijama, sindikatima ili neko drugo lično svojstvo.

Član 19. određuje dva osnovna oblika zabranjenog ponašanja poslodavca: neposrednu i posrednu diskriminaciju. Neposredna diskriminacija je svako postupanje uzrokovano nekim od ličnih svojstava kojim se lice koje traži zaposlenje ili zaposleni stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na lica u istoj ili sličnoj situaciji. Posredna diskriminacija definisana je kao stavljanje u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji, onog zaposlenog ili lica koje traži zaposlenje zbog određenog svojstva, statusa, opredeljenja ili uverenja, naizgled neutralnom odredbom, kriterijumom ili praksom.

Odredbom člana 20. Zakona o radu zabranjena je diskriminacija u odnosu na uslove za zapošljavanje i izbor kandidata za obavljanje određenog posla, na uslove rada i sva prava iz radnog odnosa, obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje, na napredovanje na poslu, na otkaz ugovora o radu.

Takođe se ovim Zakonom definišu kao oblici diskriminacije uznemiravanje i seksualno uznemiravanje.²⁰

Zakon definiše i koje situacije se neće smatrati diskriminacijom. Diskriminacijom se neće smatrati „pravljenje razlike, isključenje ili davanje prvenstva u odnosu na određeni posao kada je priroda posla takva ili se posao obavlja u takvim uslovima da karakteristike povezane sa nekim od osnova iz člana 18. ovog zakona predstavljaju stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla, i da je svrha koja se time želi postići opravdana.“²¹ Takođe, diskriminacijom se neće smatrati ni posebna zaštita pojedinih kategorija zaposlenih, „invalidnih lica, žena za vreme porodiljskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta, posebne nege deteta, kao i odredbe koje se odnose na posebna prava roditelja, usvojitelja, staratelja i hranitelja.“²²

Zakon o radu sa druge strane ne predviđa poseban postupak za zaštitu prava u slučaju diskriminacije, već se zaposleni ili lice koje traži

20 Član 21. Zakona.

21 Član 22, stav 1. Zakona.

22 Član 22. stav 2. Zakona.

zaposlenje upućuje na nadležan sud da pokrene postupak za naknadu štete u skladu sa opštim propisima.²³

Zakonom o radu bliže se reguliše ustavno načelo²⁴ zaštite porodice, majke i samohranih roditelja. Zakonom se naglašava zaštita žena za vreme trudnoće, porodijskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta i posebne nege deteta. Poslodavac je dužan da zaposlenoj ženi za vreme trudnoće obezbedi da radi na poslovima koji, po nalogu nadležnog zdravstvenog organa, nisu štetni za njeno zdravlje i zdravlje deteta.²⁵ Poslodavac može da izvrši preraspodelu radnog vremena zaposlenoj ženi za vreme trudnoće samo uz pisanu saglasnost zaposlenog; zaposlena žena ima pravo na odsustvo sa rada zbog trudnoće i porođaja kao i odsustvo sa rada radi nege deteta. Za vreme porodijskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta zaposlena žena, odnosno otac deteta, ima pravo na naknadu zarade. Zaposlene trudnice uživaju posebnu zaštitu, i njihovo stanje ne sme se koristiti kao izgovor za diskriminaciju, i nije opravdanje za odbijanje zaposlenja.²⁶

ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA

Zakon o ravnopravnosti polova predstavlja osnovni institucionalni i zakonodavni okvir za ostvarivanje i unapređenje rodne ravnopravnosti u Srbiji. To je antidiskriminacioni zakon koji bliže uređuje Ustavom i normama međunarodnog prava zagwarantovano pravo na ravnopravnost polova. Osnovna svrha Zakona jeste da se operacionalizuju principi jednakih mogućnosti i jednakosti polova sadržani u Ustavu Srbije i opšteprihvaćenim međunarodnim standardima. Ovim Zakonom uređuje se stvaranje jednakih mogućnosti ostvarivanja prava i obaveza, preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji.

Težište Zakona prvenstveno je na bližem definisanju sadržaja politike jednakih mogućnosti u najvažnijim oblastima ostvarivanja ljudskih prava (rad, zapošljavanje, obrazovanje, kultura, porodica,

23 Član 23. Zakona.

24 Član 66. Zakona

25 Član 183. Zakona.

26 Slično vidi C307/98 *Silke-Krain Mahlburg v. land Mecklenburg-Vorpommern*.

politički život), na zaštiti prava na rodnu ravnopravnost i posebno na instrumentima i postupku zaštite, kao i na posebnim merama koje se preduzimaju radi otklanjanja faktičke neravnopravnosti.

Ravnopravnost polova, u smislu ovog Zakona, podrazumeva ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog života, a politika jednakih mogućnosti ravnopravno učešće polova u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka koje su od uticaja na položaj žena i muškaraca. Politika jednakih mogućnosti zahteva od države da stvori socijalni i politički ambijent u kome svaki pojedinac ima jednake šanse da ostvari svoja prava i da učestvuje u donošenju odluka.

Tako član 3. utvrđuje da organi javne vlasti razvijaju politiku jednakih mogućnosti u svim oblastima društvenog života, dok se članom 4. definiše diskriminacija po osnovu pola kao svako „*neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), koje ima za cilj ili posledicu da licu ili grupi oteža, ugrozi, onemogući ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj, porodičnoj i drugoj oblasti*”.

Član 17. Zakona o ravnopravnosti polova odnosi se na jednaku zaradu za isti rad ili rad jednake vrednosti „*zaposleni, bez obzira na pol, ostvaruje pravo na jednaku zaradu za isti rad ili rad jednake vrednosti kod poslodavca, u skladu sa zakonom kojim se urešuje rad*“.

Takođe, članom 18 definisano je uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i seksualno ucenjivanje na radu ili u vezi sa radom koje čini zaposleni prema drugom zaposlenom. Ovakvo ponašanje smatra se povredom radne obaveze koja predstavlja osnov za otkaz ugovora o radu, odnosno izricanje mere prestanka radnog odnosa, kao i osnov za udaljenje zaposlenog sa rada. O okolnostima koje ukazuju da je izložen uznemiravanju, seksualnom uznemiravanju ili seksualnom ucenjivanju zaposleni pismenim putem obaveštava poslodavca i traži efikasnu zaštitu.

Sudska zaštita regulisana je u posebnom poglavlju (članovi 43-51. Zakona). Predviđena je građanskopravna zaštita, postupak je hitan, tužilac je oslobođen prethodnog plaćanja troškova postupka, a teret dokazivanja je na tuženom (kao i kod Zakona o zabrani diskriminacije, dovoljno je da tužilac učini verovatnim da je izvršen akt diskriminacije po osnovu polu).

Zakon sadrži i kaznene odredbe, odnosno predviđene su novčane kazne za ustanove, odgovorna lica i poslodavca sa svojstvom pravnog lica i ako izvrše diskriminaciju zasnovanu na polu.²⁷ Takođe, članom 55. Zakona predviđena je novčana kazna za prekršaj odgovornog lica u sredstvu javnog informisanja ako se informacijom objavljenom u tom sredstvu vređa dostojanstvo lica s obzirom na pripadnost određenom polu, povređuje ravnopravnost lica prema polnoj pripadnosti ili podstiče takvo povređivanje.

MEĐUNARODNI INSTRUMENTI

Srbija je potpisnica većeg broja međunarodnih konvencija i drugih instrumenata koji imaju važnost za stvaranje zakonskog antidiskriminacionog okvira. Ustav Republike Srbije predvideo je da ratifikovani međunarodni instrumenti i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava imaju višu pravnu snagu od zakona (a nižu od Ustava),²⁸ posledica ovakve hijerarhije jeste u tome da svi zakoni moraju biti usaglašeni sa međunarodnopravnim okvirom.²⁹ Ovi dokumenti (odnosno pojedine njihove odredbe, koje su posebno izdvojene) imaju direktno pravno dejstvo u srpskom pravnom sistemu; ukoliko neka od njih nije aplikabilna kao norma (što će se retko desiti), sasvim sigurno je aplikabilna kao opšte pravno načelo koje se tumači u skladu sa celokupnim međunarodnim i unutrašnjim pravnim okvirom.³⁰

Jedan od osnovnih problema u oblasti primene međunarodnih instrumenata jeste odbijanje sudova da direktno primenjuju međunarodno pravo koje je ratifikovano od strane Narodne skupštine i uvedeno u domaći pravni sistem. Za sada, Evropski sud za ljudska prava služi kao korektivni mehanizam ovih nedostataka, ali neophodna je sistemске reakcije države i vrha pravosuđa koja bi otklonila dalje kršenje prava građana neprimenom obaveznih međunarodnih instrumenata.

27 Član 53. i 54. Zakona.

28 Član 194. Ustava RS.

29 M. Reljanović, M. Matić, G. Ilić, *Priručnik za primenu antidiskriminacionog zakonodavstva*, Udruženje tužilaca Srbije, Beograd, 2010, 53-56.

30 *Ibidem*.

POVELJA UJEDINJENIH NACIJA

Povelja Ujedinjenih nacija iz 1945. godine predstavlja prekretnicu u regulisanju položaja žena. U uvodnom delu, Povelja počinje rečima: „Mi narodi Ujedinjenih nacija rešeni da ponovo uspostavimo veru u osnovna prava čoveka, u dostojanstvo i vrednost ljudske ličnosti, u ravnopravnost muškaraca i žena...“.

Takođe, u članu 1. stav 3, kao jedan od ciljeva UN određeno je „postizanje međunarodne saradnje rešavanjem međunarodnih problema, ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode, i unapređivanje i podsticanje poštovanja prava čoveka i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru.“

U tački (v) člana 55. Definisano je da UN rade na unapređenju „sveopšteg poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, bez razlikovanja rase, pola, jezika ili vere“.

Nadležnosti Ekonomskog i socijalnog saveta određene su u članu 62. Utvrđeno je da Savet „može da daje preporuke u cilju unapređenja poštovanja i uvažavanja prava čoveka i osnovnih sloboda za sve“.

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O PRAVIMA ČOVEKA

Univerzalna (ili opšta) deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine utvrđuje i proglašava ceo korpus najvažnijih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih sloboda i prava.

U članovima 1. i 2. svim ljudskim bićima jamči se sloboda i jednakost u dostojanstvu i pravima, bez obzira na „bilo kakvu razliku kao što je rasa, boja kože, pol, jezik, vera, političko ili neko drugo opredeljenje, nacionalno ili društveno poreklo, vlasništvo, rođenje ili neki drugi status“.

Članom 16. utvrđuje se ravnopravnost polova prilikom zaključenja braka „*Punoletni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vere, imaju pravo da sklope brak i da osnuju porodicu. Oni su ravnopravni prilikom sklapanja braka, za vreme njegovog trajanja i prilikom njegovog razvoda*“.

MEĐUNARODNI PAKT O GRAĐANSKIM I POLITIČKIM PRAVIMA I MEĐUNARODNI PAKT O EKONOMSKIM, SOCIJALNIM I KULTURNIM PRAVIMA

Najšira zaštita ljudskih prava obezbeđna je Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Usvojeni u Generalnoj skupštini UN 16. decembra 1966. godine, a stupili su na snagu 1976. godine. Paktovi su obavezujućeg karaktera za zemlje koje su ih ratifikovale. Oba pakta u članu 3. predviđaju obavezu države da obezbedi jednakost muškaraca i žena u uživanju predviđenih prava.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima predstavlja međunarodni ugovor koji obuhvata oblast građanskih i političkih prava ljudi. Uz ovaj pakt je 1966. godine prihvaćen i Opcioni protokol, kojim se omogućava individualno obraćanje nadležnom telu (Komitet za ljudska prava) u slučaju kršenja prava iz tog ugovora.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima³¹ predstavlja međunarodni ugovor u kome su navedena ekonomska, socijalna i kulturna prava „svih muškaraca i žena”. Član 20. stav 2. utvrđuje: „Zakonom će se zabraniti svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje.“ Članom 26. pakta utvrđeno je: „Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez ikakvog razlikovanja. U tom pogledu zakon će zabraniti svaku diskriminaciju i zajamčiti svim licima podjednaku i efikasnu zaštitu protiv svake diskriminacije, naročito na osnovu rase, boje, pola, jezika, verispovesti, političkog i bilo kog drugog mišljenja, nacionalnog i društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugog statusa.“

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima garantuje: pravo na rad (član 6), pravo na pravične i povoljne uslove rada (član 7), pravo na sindikalno organizovanje (član 8), pravo na socijalno osiguranje (član 9), pravo na zaštitu majke, deteta i porodice (član 10), pravo na odgovarajući životni standard (član 11), pravo na zdravlje (član 12), pravo na obrazovanje (članovi 13, 14), pravo na učestvovanje u kulturnom životu i uživanje blagodeti naučnog napretka (član 15).

³¹ *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

Ipak, shodno prirodi prava čiju zaštitu obezbeđuju, ova dva pakta se prilično razlikuju. Razlika se ogleda u dva važna aspekta: prvo, formulacije upotrebljene u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima su znatno blaže od onih koje su u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima; drugo, Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ne predviđa se formiranje Komiteta kao organa nadzora nad njegovom primenom u državama članicama.

KONVENCIJA O UKIDANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena³² doneta je 18. decembra 1979. godine, a stupila je na snagu 1981. godine. Opcioni protokol donet je 1999. godine.

Cilj Konvencije je eliminacija svih oblika diskriminacije žena na osnovu pola. Konvencijom se ženama garantuje ravnopravnost priznavanja, uživanja i ostvarivanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj, porodičnoj i svakoj drugoj sferi života, bez obzira na bračni status, i na bazi ravnopravnosti sa muškarcima. Države se obavezuju da obezbede jednak pristup školovanju i devojčicama i dečacima. U delu konvencije u kojem se obrađuju bračni i porodični odnosi, posebno se upućuje na nediskriminaciju prema ženi i ženskom detetu.

U članu 2. države se pozivaju da osude diskriminaciju žena „u svim njenim oblicima“, dok član 3. sadrži odgovarajuće mere koje države treba da preduzmu u „svim oblastima“ kako bi obezbedile pun razvoj i napredak žena. U ovim odredbama Konvencije anticipira se pojava novih oblika diskriminacije koje nisu bili identifikovani u vreme pripreme Konvencije.

Da bi mogle da ispune obavezu poštovanja Konvencije, države moraju paziti da ne izrađuju zakone, formulišu politike i programe, i da ne uspostavljaju administrativne procedure i institucionalne strukture koje direktno ili indirektno dovode do toga da žene ne mogu ravnopravno da ostvaruju svoja građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. Da bi mogle da ispune obavezu pružanja zaštite dužne

32 *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 11/81.

su da ženama pruže zaštitu od diskriminacije koja dolazi od subjekata u privatnom sektoru i da preduzmu korake sa direktnim ciljem da se ukine običajna praksa kao i svi drugi oblici prakse koje proizvode predrasude, održavaju ideju o inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg od dva pola i stereotipne uloge muškaraca i žena.

Mehanizam nadzora u UN sistemu koji se naviše primenjuje je sistem izveštavanja. Ovaj mehanizam nadzora je uvela Međunarodna organizacija rada i to je tzv. regularni mehanizam nadzora koji se bazira na dijalogu nadležnog komiteta i države članice. Tako o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena izveštava Komitet za ukidanje diskriminacije žena koji je osnovan 1982. godine. Izveštaji se dostavljaju u roku od godine dana posle stupanja Konvencije na snagu za odnosnu državu i najmanje svake 4 godine, posle toga kada Komitet to zatraži.

Opcioni protokol ne sadrži materijalne odredbe i ne proširuje listu zajemčenih prava već dopunjava i usavršava mehanizam nadzora nad poštovanjem Konvencije. Protokolom se omogućava podnošenje pojedinačnih predstavi i predviđa se mogućnost pokretanja postupka po službenoj dužnosti u slučaju teških i sistematskih kršenja Konvencije.

EVROPSKA KONVENCIJA O ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA

Srbija je ratifikovala Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda³³ krajem 2003. godine.

U članu 14. Konvencije je propisano da se uživanje prava i sloboda predviđenim ovom Konvencijom obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status. Protokolom br. 12. uz Konvenciju iz 2000. godine predviđena je opšta zabrana diskriminacije, a ne samo diskriminacija u odnosu na uživanje prava koja su garantovana Konvencijom, kako je bilo do donošenja Protokola br. 12.

Ratifikacijom Konvencije ustanovljava se direktna nadležnost Evropskog suda za slučajeve kršenja ljudskih prava utvrđenih

³³ Službeni list SCG - Međunarodni ugovori, br. 9/2003.

Konvencijom. Prema tome, državljanin svake države članice Saveta Evrope može se predstavkom obratiti Evropskom sudu kada smatra da mu je aktom ili radnjom nadležnog državnog organa prekršeno neko od ljudskih prava garantovanih Konvencijom, naravno pod uslovom da su ispunjeni i određeni formalni uslovi.

KONVENCIJE MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE RADA

Mandat Međunarodne organizacije rada (MOR) da promoviše ravnopravnost polova u oblasti rada sadržana je Ustavu MOR i ogleđa se u relevantnim međunarodnim radnim standardima. Četiri konvencije MOR su ključne za oblast rodne ravnopravnosti: Konvencija br. 100 o jednakom nagrađivanju muške i ženske radne snage za rad jednake vrednosti,³⁴ Konvencija br. 111 o zabrani diskriminacije u zaposlenju i zanimanju,³⁵ Konvencija br. 156 o jednakim mogućnostima i tretmanu za radnike i radnice (radnici sa porodičnim obavezama)³⁶ i Konvencija br. 183 o zaštiti materinstva³⁷. Konvencije br. 100 i 111 su takođe među osam osnovnih konvencija MOR Deklaracije o osnovnim načelima i pravima na radu.

Mandat Međunarodne organizacije rada u oblasti rodne ravnopravnosti je ojačan rezolucijama njenog najvišeg organa odlučivanja, Međunarodne konferencije rada. Najnovija je Rezolucija o rodnoj ravnopravnosti iz jula 2009. i Rezolucija o promovisanju rodne ravnopravnosti u oblasti dostojanstvenog rada, jednakosti plaćanja i zaštite materinstva iz juna 2004. godine. Odlukom iz marta 2005. godine povereno je upravljačkom telu da u svim aspektima tehničke saradnje MOR promoviše uvođenje rodne ravnopravnosti u glavne tokove (*gender mainstreaming*).

34 *Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori*, br. 11/52.

35 *Službeni list FNRJ - Dodatak*, br. 3/61.

36 *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 7/87.

37 *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010.

Institucionalni okvir

SUDSKA ZAŠTITA

Svaki postupak koji se pokrene pred sudom u cilju zaštite od diskriminacije, vodi se prema opštim zakonskim pravilima. Kada je reč o krivičnom i prekršajnom postupku, kao i o upravnom postupku i upravnom sporu³⁸, nema nikakve razlike. Parnični postupak se sa druge strane vodi prema opštim pravilima, ali sa posebnostima koje su određene Zakonom o zabrani diskriminacije (objektivna odgovornost, proširena aktivna legitimacija, prebacivanje tereta dokazivanja, specifična dokazna sredstva, itd.).

Građanskopravna zaštita

Pravo na zaštitu ima svaki čovek i svaka organizacija izložena diskriminaciji. Državljanstvo nije uslov za zaštitu. Diskriminirani putem tužbe traži zaštitu od osnovnog suda. Zaštitu može tražiti samo diskriminirano lice, ali i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava ili zaštitom prava grupe lica kojoj pripada povređeni, kao i dobrovoljni ispitivač diskriminacije.

Sudska zaštita se može tražiti putem: tužbe za sprečavanje diskriminacije (podnosi se kad hoće da se spreči diskriminacija), tužbe za uklanjanje stanja diskriminacije, tužbe za utvrđivanje da postoji diskriminacija, tužbe za naknadu štete zbog diskriminacije, zahteva za izdavanje privremene mere, zahteva za objavljivanja presude protiv diskriminatora (ako je diskriminacija izvršena u javnosti).

Sud o izdavanju privremene mere odlučuje bez odlaganja, a najkasnije u roku od tri dana od prijema zahteva. Kada je u pitanju tužba zbog diskriminacije sud mora da postupa hitno, odnosno mora da preduzme radnje bez odlaganja, i da postupanju u ovoj stvari da prednost

³⁸ Upravni postupak i upravni spor se mogu voditi povodom neke radnje ili postupka, odnosno odluke državne uprave koja predstavlja diskriminaciju. Međutim, svrha ovih postupaka se iscrpljuje u napadanju osporene radnje, odnosno akta. Kada je reč o drugim elementima zadovoljenja žrtve, tu je na raspolaganju parnični postupak.

u odnosu na predmete za koje ne važi hitnost postupanja. Ako sudija ne postupi hitno u predmetu diskriminacije, diskriminirani može da se obrati predsedniku suda koji je dužan da se stara o zakonitosti rada.

Prekršajnoppravana zaštita

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ovlašćen je Zakonom o zabrani diskriminacije³⁹ da podnosi prekršajne prijave zbog povrede prava predviđenih antidiskriminacionim propisima. Poverenik je ovlašćen da podnosi prekršajne prijave zbog prekršaja utvrđenih Zakonom o zabrani diskriminacije, Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina,⁴⁰ Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom,⁴¹ Zakonom o ravnopravnosti polova, kao i drugim propisima kojima se štiti ravnopravnost.

Zakonom o zabrani diskriminacije predviđeni su prekršaji zbog sledećih akata diskriminacije: diskriminatorno postupanje organa vlasti (član 50), narušavanje jednakih mogućnosti u oblasti rada (član 51), diskriminacija u pružanju usluga (član 52. stav 1), diskriminacija u pružanju javnih usluga i korišćenju objekata i površina (član 52. stav 2), verska diskriminacija (član 53), diskriminacija u oblasti obrazovanja i stručnog osposobljavanja (član 54), diskriminacija na osnovu pola (član 55), diskriminacija seksualne orijentacije (član 56), diskriminacija dece (član 57), diskriminacija na osnovu starosnog doba (član 58), diskriminacija zbog političke ili sindikalne pripadnosti (član 59), diskriminacija s obzirom na zdravstveno stanje (član 60).

Zakonom o ravnopravnosti polova predviđeni su prekršaji za diskriminaciju u oblasti obrazovanja (član 53), diskriminaciju u oblasti rada (član 13-20) i diskriminaciju u oblasti javnog informisanja (član 41).

³⁹ Član 33. tačka 4. Zakona.

⁴⁰ *Službeni list SRJ*, br. 11/2002, *Službeni list SCG*, br. 1/2003, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009.

⁴¹ *Službeni glasnik RS*, br. 33/06.

POVERENIK ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Zadaci Poverenika za zaštitu ravnopravnosti su sprečavanje svih vidova, oblika i slučajeva diskriminacije, zaštita ravnopravnosti fizičkih i pravnih lica u svim oblastima društvenih odnosa, nadzor nad primenom propisa o zabrani diskriminacije, kao i unapređivanje ostvarivanja i zaštite ravnopravnosti. Nadležnost Poverenika uređena je Zakonom o zabrani diskriminacije.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ovlašćen je da sprovodi postupak po pritužbama u slučajevima diskriminacije osoba ili grupe osoba koje povezuje isto lično svojstvo. Poverenik je nadležan da prima i razmatra pritužbe zbog diskriminacije, daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima diskriminacije i izriče zakonom utvrđene mere.

Pored toga, Poverenik je dužan da podnosiocu pritužbe pruži informacije o njegovom pravu i mogućnosti pokretanja sudskog ili drugog postupka zaštite, uključujući i postupak mirenja, kao i da podnosi tužbe za zaštitu od diskriminacije, uz saglasnost diskriminisanе osobe. Poverenik je, takođe, nadležan da podnosi prekršajne prijave zbog akata diskriminacije inkriminisanih antidiskriminacionim propisima.

Poverenik je ovlašćen da upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije, da prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije i daje mišljenje o odredbama nacrta zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije, kao i da preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti.

Jedan deo nadležnosti Poverenika odnosi se na praćenje stanja u oblasti zaštite ravnopravnosti, o čemu podnosi godišnji izveštaj Narodnoj skupštini.

*Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti
u oblasti diskriminacije po polu*

1. Tužba protiv Fudbalskog saveza Srbije zbog diskriminatorne odredbe Pravilnika o registraciji, statusu i transferu igrača FSS koja propisuje da naknada troškova uloženi za obuku i razvoj fudbalske igračice koju isplaćuje klub ženskog fudbala iznosi 15% od naknade koju isplaćuje klub muškog fudbala za prelazak fudbalskog igrača. Doneta je prvostepena presuda kojom je usvojen tužbeni zahtev Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (utvrđeno da je propisivanjem ovakve odredbe u Pravilniku izvršena diskriminacija ženskih fudbalskih klubova po osnovu pola, da tuženi ukloni ovu diskriminatornu odredbu i objavljivanje presude u jednom dnevnom listu) a po žalbi FSS predmet je još uvek u Višem sudu u Beogradu.
2. Tužba protiv XXX banke zbog premeštaja zaposlene na niže radno mesto nakon povratka sa porodiljskog odsustva. Tužba je podneta u februaru ove godine, traženo je utvrđenje da je premeštajem na niže radno mesto S.S. nakon povratka sa porodiljskog odsustva tuženi izvršio diskriminaciju na osnovu pola, kao i da sud tuženom naloži da zaposlenu vrati na radno mesto na kojem se nalazila pre odlaska na porodiljsko odsustvo i objavljivanje presude. Prvo pripremno ročište zakazano je za septembar.
3. Tužba protiv XXX privrednog društva zbog objavljenog oglasa za posao u kome se traže samo devojke za rad na šalteru. Tužbom je traženo utvrđenje – da je objavljivanjem ovakvog oglasa tuženi izvršio neposrednu diskriminaciju na osnovu pola u oblasti rada i da sud zabrani tuženom da ubuduće u okviru obavljanja svoje delatnosti ponavlja akt diskriminacije. Prvo ročište je zakazano za septembar.
4. Tužba protiv privrednog društva XXX zbog postavljanja onlajn upitnika za zaposlenje, u kojima se od kandidata/kandidatkinja koji konkurišu za posao zahteva da se izjasne o podacima koji se tiču njihovih ličnih svojstava. Tužba je podneta 20. jula 2012. godine, još nije zakazano ročište.

PRVI OSNOVNI SUD BEOGRAD

**11000 Beograd
Ustanička 14**

TUŽILAC: POVERENIK ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI, BEOGRAD, Beogradska br. 70, u čije ime prava i dužnosti vrši prof. dr Nevena Petrušić, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti

TUŽENI: XXXXX

T U Ž B A

Predmet spora: diskriminacija
Vrednost: 9.000,00 dinara
primerka 3, priloga 3

1. Tužilac zasniva nadležnost Prvog osnovnog suda u Beogradu na osnovu čl. 42. Zakona o zabrani diskriminacije koji propisuje da je u postupku zaštite od diskriminacije mesno nadležan pored suda opšte mesne nadležnosti, i sud na čijem području je sedište, odnosno prebivalište tužioca.

2. Na prodajnim mestima – ograncima privrednog društva koje je registrovano pod poslovnim imenom XXX, koja se nalaze na adresi XXX, XXX i XXX u XXX, u periodu od marta do maja 2012. godine istaknuti su oglasi za posao sadržine: „*Želite li da postanete deo XXX tima... Potrebne devojke za rad na šalteru*“.

Dokaz: fotografija oglasa za posao

3. Ovaj oglas za posao, kojim se traže isključivo osobe ženskog pola za prijem u radni odnos, bio je povod da dobrovoljni ispitivači diskriminacije A. B. i D. P., ispitaju da li privredno društvo XXX u praksi diskriminiše muškarce. Na osnovu čl. 46. st. 4. Zakona o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS“, br. 22/09), pristupili su neposrednoj proveri primene pravila o zabrani diskriminacije i o tome pisanim putem obavestili Poverenicu za zaštitu ravnopravnosti.

4. Uvidom u izjavu dobrovoljnih ispitivača Poverenica za zaštitu ravnopravnosti zaključila je da su A. B. i D. P. obišli sva tri prodajna mesta tuženog u XXX na kojima je bio istaknut navedeni oglas za posao i uvideli da su u ovim prodajnim objektima zaposlene samo osobe ženskog pola, na radnom mestu prodavačice i na poslovima pripremanja hrane.

Kako bi se uverio da li postoji diskriminacija na osnovu pola prilikom zapošljavanja, dobrovoljni ispitivač diskriminacije D. P. je 12. marta 2012. godine pokušao da se prijavi za radno mesto prodavca u prodajnom objektu koji se nalazi na adresi XXX. Tom prilikom dobio je odgovor da ne mogu da ga prime u radni odnos zato što zapošljavaju isključivo devojke i da je to politika kompanije.

Na prodajnom mestu koje se nalazi na adresi XXX, A. B. i D. P. su 12. marta 2012. godine zajedno došli da obave razgovor sa nekim od zaposlenih radi konkurisanja za radno mesto koje je naznačeno u oglasu. A. B. je pitala da li su im potrebni radnici i dobila odgovor da se javi sutradan u 9,00 časova. Na pitanje da li može i njen brat (D. P.) da dođe na razgovor za posao, dobila je odgovor da ne može, jer primaju samo devojke, uz objašnjenje da je to politika kompanije.

Što se tiče trećeg prodajnog objekta koji se nalazi u XXX, na kojem je bio istaknut isti oglas za posao, D. P. je 13. marta 2012. godine pozvao telefonom da se raspita o mogućem zaposlenju, ali mu je rečeno da u njihovim prodajnim objektima rade samo devojke. Dobio je informaciju da postoji mogućnost da se zaposli u proizvodnji u objektu koji se nalazi u XXX. Nakon toga, dobrovoljni ispitivači diskriminacije su 4. maja 2012. godine otišli na isto prodajno mesto kako bi pokušali zajedno da konkurišu za posao. A. B. je tom prilikom osoba koja je bila zadužena za razgovor sa kandidatkinjama rekla da odmah može da

dobije posao, dok je D. P. rečeno da ne bi mogao da dobije posao zato što imaju loše iskustvo sa muškim radnicima, pa stoga ne zapošljavaju muškarce.

Saglasno navedenom, ovakva praksa tuženog nesumnjivo pokazuje da se vrši neposredna (direktna) diskriminacija na osnovu pola pri oglašavanju radnih mesta i zapošljavanju, odnosno da je tuženi ovakvim postupanjem narušio jednake mogućnosti za zasnivanje radnog odnosa, koje su izričito zabranjene Ustavom i antidiskriminacionim propisima Republike Srbije.

Dokaz: 1. pisana izjava dobrovoljnih ispitivača diskriminacije A. B. i D. P. zavedena u upisnik Poverenika pod br. od 29. maja 2012.god.

2. saslušanje A. B. i D. P.

5. Ustav Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 98/06) u čl. 21. zabranjuje svaku diskriminaciju, neposrednu ili posrednu, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti, psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Ustavnom zabranom diskriminacije, kao pojave koja je suprotna principima demokratskog društva, obezbeđuje se ostvarivanje načela jednakosti i stvaraju pretpostavke da pravni subjekti ostvaruju prava pod jednakim uslovima.

Ustavna zabrana diskriminacije bliže je razrađena Zakonom o zabrani diskriminacije, kojim je u čl. 4. propisano načelo jednakosti tako što je regulisano da su svi jednaki i uživaju jednak položaj i jednaku pravnu zaštitu, te da je svako dužan da poštuje načelo jednakosti, odnosno zabranu diskriminacije. Čl. 6. Zakona o zabrani diskriminacije propisano je da neposredna diskriminacija postoji ako se lice ili grupa lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva, u istoj ili sličnoj situaciji, bilo kojim aktom, radnjom ili propuštanjem, stavljaju ili su stavljeni u nepovoljniji položaj, ili bi mogli biti stavljeni u nepovoljniji položaj. Odredbama čl. 15-27. Zakona o zabrani diskriminacije definisani su posebni slučajevi diskriminacije. Takođe, relevantan je i čl. 16. koji zabranjuje diskriminaciju u oblasti rada, odnosno naruša-

vanje jednakih mogućnosti za zasnivanje radnog odnosa ili uživanje pod jednakim uslovima svih prava u oblasti rada, kao što su pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, na napredovanje u službi, na stručno usavršavanje i profesionalnu rehabilitaciju, na jednaku naknadu za rad jednake vrednosti, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada, na odmor, na obrazovanje i stupanje u sindikat, kao i na zaštitu od nezaposlenosti. Pored ostalog, čl. 20. regulisana je diskriminacija na osnovu pola koja postoji ako se postupa protivno načelu ravnopravnosti polova, odnosno načelu poštovanja prava i sloboda žena i muškarca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života. Stavom 2. istog člana, zabranjeno je uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova.

Slična odredba sadržana je i u čl. 4. Zakona o ravnopravnosti polova („Sl. glasnik RS“, br. 104/09), kojom je propisano da je diskriminacija po osnovu pola svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) koje ima za cilj ili posledicu da licu ili grupi oteža, ugrozi, onemogućiti ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj, porodičnoj i drugoj oblasti. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti ukazuje i na odredbu čl. 15. Zakona o ravnopravnosti polova, kojim je izričito propisano da prilikom javnog oglašavanja poslova i uslova za njihovo obavljanje i odlučivanje o izboru lica koja traže zaposlenje radi zasnivanja radnog odnosa ili drugog vida radnog angažovanja nije dozvoljeno pravljenje razlike po polu, osim ako postoje opravdani razlozi utvrđeni u skladu sa zakonom kojim se uređuje rad.

6. Imajući u vidu antidiskriminacione propise, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti ocenila je da je u konkretnom slučaju potrebno pokrenuti parnicu za zaštitu od diskriminacije na osnovu čl. 33. t. 3. u vezi čl. 46. st.1. Zakona o zabrani diskriminacije. Ovakav stav potvrđuje i okolnost da je pitanje diskriminacije u oblasti rada od šireg društvenog značaja, te da je za ostvarivanje adekvatne i delotvorne zaštite

od diskriminacije u konkretnom slučaju potrebno donošenje sudske presude. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je uvidom u podatke koji se nalaze na internet prezentaciji Agencije za privredne registre Republike Srbije utvrdila da je puno poslovno ime tuženog XXX sa sedištem u XXX i tri registrovana ogranka u XXX.

Dokaz: 1. izvod sa internet prezentacije Agencije
za privredne registre Republike Srbije
2. spisak ogranaka privrednog društva
XXX iz XXX

7. Način na koji je tuženi formulisao oglas za posao, za radno mesto radnice na šalteru, gde je izričito naznačeno da su „*potrebne devojke za rad na šalteru*“, onemogućava muškarce da konkurišu za ovo radno mesto. Ovakvim uslovljavanjem tuženi je izvršio akt neposredne diskriminacije na osnovu pola i to u oblasti rada, jer je u konkretnom slučaju narušio jednake mogućnosti za zasnivanje radnog odnosa, bez objektivnog i razumnog opravdanja za ovakvo postupanje i praksu tuženog.

S tim u vezi, Poverenica ističe da se tuženi u ovom slučaju ne bi mogao pozvati na činjenicu da su postojali opravdani razlozi za pravljenje razlike po osnovu pola pri oglašavanju ovog radnog mesta i zasnivanju radnog odnosa. Naime, Zakonom o radu („Sl. glasnik RS“, br. 24/05, 61/05 i 54/09) u čl. 22. st. 1. propisano je da se ne smatra diskriminacijom pravljenje razlike, isključivanje ili davanje prvenstva u odnosu na određeni posao kada je priroda posla takva ili se posao obavlja u takvim uslovima da karakteristike povezane sa nekim od potencijalnih osnova za diskriminaciju predstavljaju stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla, i da je svrha koja se time želi postići opravdana. Prema tome, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti konstatuje da se u ovom slučaju, kada se oglašava radno mesto za rad na šalteru u prehrambeno prodajnom objektu, pripadnost određenom polu ne može smatrati opravdanim uslovom za zasnivanje radnog odnosa.

8. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti ističe da rodna ravnopravnost pretpostavlja da muškarci i žene imaju jednake mogućnosti za ostvarivanje ljudskih prava, što je jedan od osnovnih uslova za postojanje

demokratskog društva. Diskriminacija je zabranjena u svim fazama radnog odnosa, počev od uslova za zapošljavanje, izbora kandidata/kinja, napredovanja na radnom mestu, sve do otkaza ugovora o radu. Nejednakosti između žena i muškaraca su i dalje prisutne, i to u svim sferama društvenog života (npr. razlike u platama, nejednaka zastupljenost u javnoj sferi i političkom životu, neravnomerna podela rada i odgovornosti u privatnoj sferi). Ove neravnopravnosti su zapravo rezultat društvenih odnosa izgrađenih na osnovu stereotipnih rodnih uloga, koje su prisutne u porodici, obrazovanju, kulturi, medijima, tržištu rada i sl, a često se koriste kao opravdanje i objašnjenje za položaj žene u društvu, čime se održavaju i podstiču postojeće neravnopravnosti. Najčešći oblici diskriminacije po osnovu pola prilikom zapošljavanja su: uslovljavanje pola pri samom oglašavanju radnog mesta, postavljanje pitanja na razgovoru za posao koja se tiču privatne sfere života, odbijanje da se zaposli žena zbog trudnoće, onemogućavanje napredovanja u službi, kao i onemogućavanje profesionalnog usavršavanja u odnosu na pol. Stereotipna podela poslova prema polu je česta pojava, pa je tako uvreženo shvatanje da neki poslovi „prirodno“ pripadaju određenom polu, kao što je u konkretnom slučaju, mesto za rad na šalteru u prehrambeno prodajnom objektu namenjeno isključivo ženama. Ovakvo postupanje koje je po navodima predstavnika tuženog „politika kompanije“, takođe je zakonom zabranjeno, jer diskriminacija po osnovu pola postoji i ako se postupa u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja, odnosno stereotipnim ulogama polova. Na taj način diskriminatorno stanje u društvu i prakse poslodavaca dovode do isključivanja koje je zasnovano na pripadnosti određenom polu, a da pritom nije vezano za stručnost i osposobljenost određenog radnika ili radnice, što dovodi do uskraćivanja prava na jednak tretman.

9. Radi otklanjanja stanja diskriminacije, neophodno je da sud na nesumnjiv i autoritativan način utvrdi da je uslovljavanje pripadnosti određenom polu pri oglašavanju radnih mesta i zapošljavanju diskriminatorni akt tuženog, kojim je narušeno načelo jednakosti polova. Takođe, potrebno je da sud zabrani dalje vršenje diskriminatornog postupanja, kako bi se otklonile posledice ovakvog diskriminatornog akta, saglasno čl. 43. st. 1. t. 1. i 2. Zakona o zabrani diskriminacije i čl. 43. st. 1. t. 1. i 3. Zakona o ravnopravnosti polova.

10. Imajući u vidu potrebu za izjednačavanjem položaja žena i muškaraca u sferi radnih odnosa, što uključuje i širu medijsku promociju principa jednakosti u oblasti rada, kao i veoma rasprostranjenu diskriminaciju na tržištu rada, a takođe i praksu tuženog, potrebno je da se presuda kojom se zahtev tužioca usvaja objavi o trošku tuženog u dnevnom listu sa nacionalnim tiražom.

11. Prema svemu navedenom, a posebno imajući u vidu obeležja izvršene diskriminacije, ukupne okolnosti slučaja i potrebu pružanja delotvorne zaštite od diskriminacije, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, u skladu sa svojim ovlašćenjima, koristeći aktivnu procesnu legitimaciju iz čl. 33. st. 1. t. 3. i čl. 46. st. 1. Zakona o zabrani diskriminacije, predlaže da sud nakon sprovedenog postupka donese sledeću

P R E S U D U

1. UTVRĐUJE SE da je tuženi, privredno društvo XXX iz XXX, objavljivanjem oglasa za posao sadržine: „***Želite li da postanete deo XXX tima... Potrebne devojke za rad na šalteru***“, izvršio neposrednu diskriminaciju na osnovu pola u oblasti rada.

2. ZABRANJUJE SE tuženom da ubuduće, na bilo koji način u okviru obavljanja svoje delatnosti, ponavlja akt diskriminacije pri oglašavanju radnih mesta i prilikom zasnivanja radnog odnosa, na osnovu pola ili bilo kog drugog ličnog svojstva, u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije.

3. NALAŽE SE tuženom objavljivanje ove presude u jednom dnevnom listu sa nacionalnim tiražom, o sopstvenom trošku, u roku od 15 dana.

4. NALAŽE SE tuženom da tužiocu, Povereniku za zaštitu ravnopravnosti iz Beograda, naknadi troškove parničnog postupka, u roku od 15 dana.

POVERENICA ZA ZAŠTITU
RAVNOPRAVNOSTI

dr Nevena Petrušić

AGENCIJA ZA MIRNO REŠAVANJE RADNIH SPOROVA

Agencija je osnovana Zakonom o mirnom rešavanju radnih sporova,⁴² po kome postupa i prva je institucionalizovana služba koja se bavi *mirnim* rešavanjem individualnih i kolektivnih radnih sporova.

Po odredbama Zakona, Agencija obavlja upravne i stručne poslove koje se odnose na: mirno rešavanje kolektivnih radnih sporova (spor povodom zaključivanja, izmena i dopuna ili primene kolektivnog ugovora, ostvarivanja prava na sindikalno organizovanje i štrajk), individualnih radnih sporova (spor povodom otkaza ugovora o radu i isplate minimalne zarade), izbor miritelja i arbitra, vođenje Imenika miritelja i arbitra, stručno usavršavanje miritelja i arbitra, odlučivanje o izuzeću miritelja i arbitra, evidenciju o postupcima mirnog rešavanja radnih sporova.

Postupak mirnog rešavanja radnog spora pred Agencijom pokreće se predlogom za pokretanje mirnog rešavanja radnog spora, samo ako ne postoji pravosnažna presuda nadležnog suda po istom predmetu spora.

Strane dobrovoljno pristupaju mirnom rešavanju spora, osim u delatnostima od opšteg interesa, kada je mirenje obavezno.

Prednosti mirnog rešavanja sporova su brzina postupka, jer se sporovi rešavaju u zakonom predviđenom roku od 30 dana, kada stranke dobijaju pravosnažno i izvršno rešenje. Kolektivni sporovi se rešavaju uz pomoć miritelja koga strane (poslovodstvo i sindikat) sporazumno odrede. Postupak rešavanja sporova je besplatan.

⁴² Službeni glasnik RS, br. 125/04.

III

DISKRIMINACIJA U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Evropski sud za ljudska prava predstavlja najvažniji sudski organ za zemlje članice Saveta Evrope i deluje već pedeset godina, a ugled ovog suda i njegovih odluka daleko nadmašuje njegov regionalni karakter. Našim građanima Evropski sud za ljudska prava je sve do pre osam godina bio nedostupan. Međutim, iako je prošlo osam godina od kada je Srbija ratifikovala Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, čini se da je nivo informisanosti, kako stručne javnost, tako i građana u pogledu nadležnosti ovog suda na relativno niskom nivou. Građani, a delom i stručna javnost, neretko doživljavaju Evropski sud za ljudska prava kao četvrtu instancu suđenja, kojoj mogu uložiti pravni lek i koja može preinačiti ili ukinuti presudu nacionalog suda. Stoga, pretnju „žalbom sudu u Strazburu“ često koriste kao poslednji argument, čak i u onim slučajevima u kojima se pitanje ljudskih prava i ne postavlja.

Radi pravilnog shvatanja pojma ljudskih prava treba imati u vidu da je korpus ljudskih prava jedinstven, a da ima dva izvora – međunarodno i unutrašnje pravo. Međunarodno pravo ljudskih prava „u formalnom smislu predstavlja normativ međunarodnog prava koga čine pravila i standardi, a koji za predmet ima prava, slobode i odgovornosti pojedinaca i ljudskih kolektiviteta (grupa)⁴³. Međunarodno pravo ljudskih prava konstituiše minimalni standard koji su države dužne prihvatiti kao standard na nacionalnom nivou. Pravila međunarodnog prava ljudskih prava dele opšte zajedničke slabosti koje se ogledaju u inherentnim nedostacima regulative i institucionalnim manjkovostima u pogledu sprovođenja odluka na međunarodnom nivou. Postoje dve vrste pravih pravila međunarodnog prava ljudskih prava. Prva pravila su ona koja se tiču odnosa dve ili više država i obaveza koje nast-

43 M. Kreća, *Međunarodno javno pravo*, 2010, str. 532

ju među državama. Druga pravila su ona koja uređuju obaveze države koje ima u odnosu na međunarodnu zajednicu kao celinu i u tom pogledu Međunarodni sud pravde je zauzeo stanovište da ugovor o ljudskim pravima deluje i van kruga saugovorica uspostavljajući obaveze prema svakome „s obzirom na važnost prava u pitanju, može se smatrati da sve države imaju legitiman interes za njihovu zaštitu, to su obaveze erga omnes“⁴⁴

Kako su uživaoci, tj. beneficijeri prava ljudskih prava pojedinci, a ne države, postavlja se pitanje da li oni mogu pred međunarodnim telima pokrenuti postupke protiv država na osnovu tvrdnji da su žrtve kršenja međunarodno zagwarantovanih ljudskih prava. Mogućnost pokretanja mehanizma nadzora od strane pojedinaca, odnosno obraćanje pojedinca neposredno međunarodnim telima, bilo je nezamislivo do druge polovine dvadesetog veka. Ovom mogućnošću otvara se čitav niz pitanja međunarodnog prava, a prvenstveno pitanje međunarodnopravnog subjektiviteta pojedinaca. Ipak, nezavisno od „velikih“ pitanja međunarodnog prava, za ostvarivanje ljudskih prava od izuzetnog je značaja mogućnost pojedinca da se obrati međunarodnim telima i da pokrene postupak nadzora. Prvenstveno, inicijativa je na pojedincu koji je po prirodi stvari najzainteresovaniji za ostvarivanje svojih prava, a kod pojedinca se zaštitom na međunarodnom nivou stvara osećaj sigurnosti i poverenja u postojanje zagwarantovanih prava, čak i kada mu ona nisu priznata od strane države u čijoj je nadležnosti.

Načelo jednakosti i ravnopravnosti je osnovno načelo uživanja ljudskih prava. Nije dozvoljeno pravljenje bilo kakvog neopravnog razlikovanja među pojedincima i grupama u pogledu uživanja. Zabranu diskriminacije izričito propisuju međunarodni propisi – Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (član 7), Pakt o građanskim i političkim pravima (član 2.) i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ljudskih prava (član 14. i Protokol broj 12). Iako, navedeni dokumenti ne sadrže definiciju pojma diskriminacija, u teoriji je opšte prihvaćena definicija iz Konvencije o diskriminaciji žena (član 1.) „zabranjena diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koje se zasniva na ne-

⁴⁴ Presuda MSP u slučaju Barcelona Traction od 05. februara 1970. godine, para ILM, 1970, str.259. prevod iz V. Dimitrijević, D. Popović, T. Papić, V. Petrović *Međunarodno pravo ljudskih prava*, 2007, str. 66

kom nedozvoljenom razlogu i ima za cilj ili posledicu ugrožavanje ili onemogućavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda“.

Shodno članu 46. Konvencije država potpisnica je dužna da se povinuje presudi Suda u predmetu u kome je bila stranka. Navedeno je nesporno jer Sud donosi presudu koja deluje među strankama. Međutim, postavlja se pitanje da li presuda ima i šire dejstvo, odnosno da li je značaj presude veći od onoga koji joj Konvencija daje u članu 46. Postoje teorijske nesuglasice da li je „pravo Konvencije precedentno pravo“⁴⁵ ili postoji „odsustvo doktrine precedenta“⁴⁶, ali sa predvidljivošću donetih odluka, odnosno drugačije rečeno: da li je presuda Suda precedent ili ima precedentnu vrednost. Ne ulazeći u teorijsko razmatranje da li je pravo Konvencije precedentno pravo ili ne, nesporno je da presuda Suda prevazilazi puko dejstvo među strankama. Iako formalno to nije, presuda u praksi suštinski postaje izvor prava. Imajući u vidu predvidljivost sudskih odluka, nacionalni sudski i upravni organi prilikom primene Konvencije uvek treba da imaju na umu jurisprudenciju Suda. Presude postaju ogledalo tumačenja Konvencije, stoga se neretko pojedinci prilikom pozivanja na Konvenciju pozivaju upravo na pojedinačne presude donete u sličnim slučajevima. Stavovi Suda izneti u pojedinačnim presudama ukazuju na to na koji način treba tumačiti Konvenciju i pokazuju upravo osnovni princip tumačenja – da je Konvencija „živ instrument“ u kome se reflektuju socijalne promene, standardi i očekivanja.

Prilikom sačinjavanja nacрта Konvencije dugo se raspravljalo o nekim odredbama - da li treba da uđu u tekst Konvencije i na koji način. To se prvenstveno odnosilo na pitanja prava imovine, ali i na neka druga značajna prava. Kasnije, kada je postignuta saglasnost među članicama tekst Konvencije je dopunjen takozvanim dodatnim protokolima. Dvanaesti protokol iz 2000. godine uvodi opštu zabranu diskriminacije (čl.XII 1.).

Član 14. Evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda glasi:

„Uživanje prava i sloboda u ovoj konvenciji obezbeđuje se bez obzira na osnov, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest,

45 D. Popović, *Evropski sud za ljudska prava*, 2008., str.105.

46 M. Paunović, S. Carić, *Evropski sud za ljudska prava, nadležnost i postupak*, 2007., str.34

političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza sa nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.“

Član 14. Konvencije nema autonoman karakter i sud je konstatovao da on nema apsolutno područje primene. Ovo praktično znači da se član 14. ne može primeniti ukoliko se ne vezuje sa nekim drugim članom Konvencije, odnosno povredom nekog drugog prava. U slučaju *Rasmussen v. Denmark* Sud je konstatovao da član 14. samo dopunjuje druge bitne odredbe Konvencije i protokola i da on ne postoji samostalno. Dalje sud objašnjava da ovaj član ima dejstvo samo kada se govori o uživanju prava i sloboda zaštićenih odredbama Konvencije i da nema mesta njegovoj primeni ukoliko činjenice u pitanju ne ulaze u područje primene nekog od članova Konvencije ili protokola. Slično Sud navodi i u slučaju *Petrovic v. Austria* navodeći da Sud član 14. uzima u obzir kada su činjenice povezane sa vršenjem zagarantovanih prava.

Ističući neapsolutnu prirodu člana 14. Sud u slučaju *Belgijska lingvistika* navodi da član 14. ne zabranjuje svako drugačije postupanje u vršenju priznatih prava i sloboda i objašnjava da se nadležni državni organi često suočavaju sa situacijama, kojima se u pogledu očitih razlika mora pristupiti različito, odnosno koje situacije zahtevaju različita zakonska rešenja. Pri tom Sud naročito apostrofirira da se izvesnom zakonski ustanovljenom nejednakošću samo teži ispravci faktičke nejednakosti.

U slučaju *Lithgow and others v. United Kingdom* Sud definiše kriterijume kojima se služi prilikom ocene postojanja diskriminacije i objašnjava postupak razmatranja pitanja da li je neka mera diskriminatorna ili ne. Sud navodi da član 14. pruža zaštitu licima koja se nalaze u sličnim situacijama protiv diskriminatornog postupka, ukoliko takav postupak nema objektivno i razumno opravdanje, odnosno ukoliko se njime ne teži legitimnom cilju ili ako ne postoji racionalan odnos srazmernosti između upotrebljenih sredstava i cilja koji se želeo postići. Međutim, procena postojanja objektivnog i razumnog opravdanja zavisi od okolnosti svakog pojedinačnog slučaja.

Možemo da zaključimo da nisu sve razlike u postupanju relevantne u svrhu primene člana 14. „Ispitivanje postojanja diskriminacije

ima smisla samo ukoliko podnosilac predstavke traži da bude upoređen sa drugima u uporedivom položaju, ili u istoj situaciji, ili se, formulirano na drugi način, nalazi u bitno sličnoj situaciji kao i drugi“.⁴⁷

Sud pod diskriminacijom podrazumeva samo one diskriminatorne radnje koje pored već navedenog imaju i još jednu dodatnu karakteristiku – da se tiču ličnog statusa. Dakle, diskriminatorno postupanje postoji samo ukoliko se zasniva na ličnim karakteristikama ili statusu prema kojima se lice ili grupa razlikuju jedni od drugih. Ponašanje može biti diskriminatorno samo ukoliko je cilj takovog ponašanja izdvajanje pojedinca ili grupe zbog njegovog/njihovog ličnog ili kolektivnog svojstva. Član 14. nabroja lična svojstva u odnosu na koje se može praviti razlika, ali lista osnova, odnosno ličnih ili kolektivnih svojstava nije iscrpljena. Konvencija rečima „ili drugi status“ izričito navodi da lista osnova nije iscrpljena, odnosno zatvorena. Dakle, član 14. je otvoren za bilo koje lično ili kolektivno svojstvo i sve članice Konvencije su u obavezi da vode računa ne samo o nabrojanim, već i o svim drugim svojstvima pojedinca ili kolektiviteta. Međutim, nije baš uvek jasno šta se podrazumeva pod konceptom ličnog statusa, odnosno gde su granice ličnog statusa. Tako je Sud konstatovao da se granice ličnog statusa ne protežu na situaciju u kojoj je razlikovanje rezultat geografske lokacije, odnosno različitih propisa regionalnih ili lokalnih vlasti. Sa druge strane, diskriminacija bi postojala ukoliko je regionalna vlast dovela građane u drugačiji položaj u odnosu na ostale građane države iz razloga njihove etničke pripadnosti.

Najveći broj predmeta koji su se ticali primene člana 14. odnosili su se na sledeća svojstva: rasa, religija, nacionalna pripadnost - posebno u slučaju nacionalnih manjina, potom rođenje, pol, rod i bračno stanje.

Evropska komisija za ljudska prava prihvatila je postojanje pozitivne diskriminacije u korist žena nalazeći da je takvo ponašanje država opravdano i razumno. Komisija je ovo učinila, na primer, po pitanju koje se tiče različitog postupanja u kontekstu poreza, a kada je postojao opravdan i razuman cilj države – povećanje broja zaposlenih žena, odnosno ohrabrivanje žena da rade i unapređenje polne ravnopravnosti.

Razmatrajući slučajeve koji se tiču diskriminacije po osnovu pola i roda, „Sud je naglasio da je potrebno predočiti veoma ozbiljne razloge

⁴⁷ Rid, Karen *Evropska konvencija o ljudskim pravima – vodič za praktičare*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2007. godine, str.301

da bi se smatralo da je razlika u tretmanu koja je utemeljena isključivo na polu kompatibilna sa Konvencijom. Takvi razlozi su nedostajali u velikom broju predmeta, koji su se, interesantno, više ticali diskriminacije muškaraca nego žena⁴⁸. Tako je Sud razmatrao slučajeve kao što su: slučaj sudske presude kojom se ženi uskraćuje pravo na invalidsku penziju i gde se presuda bazirala isključivo na pretpostavci da je žena napustila posao kako bi radala; potom slučaj zakonskog rešenja po kome muškarcu nije dozvoljeno da stavi svoje prezime ispred ženinog, dok zakon ženama to dozvoljava; obaveza muškaraca da plaćaju porez na vatrogasne usluge umesto stvarnog službovanja u vatrogasnoj službi; situacija u kojoj udovci nemaju pravo na povlastice koje proizilaze iza smrti njihovih supruga, dok sa druge strane udovice to pravo imaju; situacija u kojoj žena ima 38% manju penziju od muškarca.

Sud je u više navrata razmatrao postojanje diskriminacije u porodičnim pitanjima. U presudi *Hoffmann v. Austria* Sud je utvrdio povredu člana 14. u slučaju kada je Vrhovni sud Austrije odbio da dodeli roditeljsko pravo majci zbog činjenice da je majka član sekte Jehovinih svedoka. Sud je smatrao da je postojala razlika u postupanju i da je ta razlika napravljena po osnovu verskog ubeđenja, dalje navodeći da diskriminacija koja se u suštini temelji samo na drugačijem verskom ubeđenju nije prihvatljiva. Sud konačno konstatuje da je prekršen član 8. – pravo na porodičan život u vezi sa članom 14. Konvencije.

U slučaju *Salgueiro Da Silva Mouta v. Portugal* Sud je takođe utvrdio povredu člana 14. Predlagač je tvrdio da je bio izložen diskriminaciji zbog svoje seksualne opredeljenosti kada je domaći sud doneo odluku o roditeljskom pravu. Portugalski sud je smatrao da dete treba da živi u tradicionalnoj portugalskoj porodici, pa kada je konstatovao da je otac deteta homoseksualac i da živi u zajednici sa muškarcem, dete je dodelio majci. Sud je konstatovao da je homoseksualno opredeljenje oca deteta očigledno bila odlučujuća činjenica za nacionalni sud da dete dodeli majci. Sud je utvrdio povredu člana 8. u vezi sa čl. 14. navodeći da je diskriminacija izvršena na elementima seksualne opredeljenosti predlagača i da takva diskriminacija nije prihvatljiva prema Konvenciji, jer nije postojala srazmernost između upotrebljenih sredstava i cilja kojem se težilo – najboljeg interesa deteta.

⁴⁸ Rid, Karen *Evropska konvencija o ljudskim pravima – vodič za praktičare*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2007. godine, str. 305

Protokol 12. uz Konvenciju usvojen je 04.11.2000. godine. Članom 1. Protokola propisana je opšta zabrana diskriminacije i on glasi:

1. Svako pravo koje zakon predviđa ostvarivaće se bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao na primer polu, rasi, boji kože, jeziku, veroispovesti, političkom i drugom uverenju, nacionalnom ili društvenom poreklu, povezanosti sa nacionalnom manjinom, imovini rođenju ili drugom statusu.

2. Javne vlasti neće ni prema kome vršiti diskriminaciju po osnovima kao što su oni pomenuti u stavu 1.

Ovim protokolom garantuje se opšta zabrana diskriminacije. Razlika između člana 14. i člana 1. Protokola 12. je u tome što član 14. propisuje zabranu diskriminacije samo kada je reč o pravima i slobodama propisanim Konvencijom, a član 1. Protokola 12. ide dalje tako što zabranjuje diskriminaciju po pitanju svakog prava koje je predviđeno domaćim zakonima, bilo ono obuhvaćeno Konvencijom ili ne.

U preambuli Protokola navodi se da su države članice rešene da preduzmu dalje korake radi unapređenja jednakosti svih ljudi kolektivnom primenom opšte zabrane diskriminacije. U preambuli je još jednom posebno istaknuto da načelo nediskriminacije ne sprečava potpisnice da preduzimaju mere radi unapređivanja pune i stvarne jednakosti pod uslovom da postoji objektivno i razumno opravdanje za takve mere.

IV

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Metodologija

Neposredni predmet istraživanja bili su krivični i parnični predmeti sa elementima u cilju analize socijalno-ekonomskih prava žena i zaštite koje ostvaruju u sudskim postupcima.

Cilj istraživanja jeste i da se prouči i oceni zaštita socijalno-ekonomskih prava žena i primena važećeg i novousvojenog zakonskog okvira kojima se uređuje zabrana diskriminacije i ravnopravnost polova, kao i da se utvrde karakteristike njegove primene u pravosudnoj praksi, da bi se na osnovu sveukupne analize pravnih propisa i procesne stvarnosti, predložile preporuke za unapređenje socijalno-ekonomskog položaja žena, kako izmenom zakonskog okvira tako i unapređenjem prakse i podizanjem svesti svih relevantnih subjekata. Iz ovako određenog opšteg cilja istraživanja, proizašli su neposredni ciljevi usmereni u dva pravca, kojima su određeni istraživački zadaci. Prvi pravac tiče se pravnog okvira. Zadatak je da se na bazi kritičke analize, konstatuju prednosti i nedostaci, oceni koncepcijska, sadržinska i pravnotehnička validnost zakonske regulative, kako bi se izveo zaključak da li zakonska rešenja odgovaraju svrsi i ciljevima rodne ravnopravnosti. Druga grupa istraživačkih zadataka vezana je za zaštitu socioekonomskih prava žena u pravosudnoj praksi, kako krivičnopravnoj, tako i građanskopravnoj. Zadatak empirijskog istraživanja jeste da se ustanove karakteristike primene zaštite u praksi na temelju ispitivanja i proučavanja osobnosti vezanih za sociodemografske podatke o okrivljenom, sociodemografske podatke o oštećenom, podatke vezane za prirodu, vrstu i težinu krivičnih dela, podatke o prethodnom krivičnom postupku i glavnom pretresu, kao i druge osobnosti krivičnog postupka. U građanskom postupku analizirani su klasični radni sporovi, radni sporovi po tužbi

na osnovu Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu i sporovi po tužbi na osnovu Zakona o ravnopravnosti polova.

Realizacija postavljenih ciljeva projekta ostvarena je analizom zakonodavnog i institucionalnog okvira i istraživanjem sudske prakse, a čitav istraživački projekat realizovan je u periodu od četiri meseca. Najpre su utvrđeni metodologija i plan istraživanja, a zatim izrađeni odgovarajući upitnici po kojem su istraživači prikupljali statističke podatke iz sudskih spisa. Prikupljeni podaci selektovani su i pohranjeni u računarsku bazu podataka, a potom obrađeni primenom statističkih metoda u programu za statističku obradu podataka SPSS (verzija 18), analizirani i prezentovani u odgovarajućoj formi, putem grafikona, tabela i drugih uobičajenih oblika prikazivanja statističkih podataka.

Da bi se izvršilo empirijsko istraživanje sudske prakse bilo je potrebno da se najpre odredi uzorak koji će biti dovoljno reprezentativan u pogledu broja predmeta i područja pravosudnih organa. Zamisao je bila da se empirijsko istraživanje obavi u jedanaest gradova u Srbiji i ravnomerno pokrije čitavo područje Srbije, obuhvatajući glavni grad i sve veće gradove. Analiza sudskih predmeta obuhvatila je parnične i krivične predmete u ukupno jedanaest gradova u Srbiji i to Somboru, Beogradu, Kragujevcu, Novom Sadu, Subotici, Nišu, Požarevcu, Prokuplju, Pirotu, Vršcu i Kraljevu. Navedene gradove smo odabrali kako bi dobili punu sliku cele Srbije sa svim kulturnim različitostima. Prikupljanje podataka iz sudskih predmeta vršeno je tokom juna i jula 2012. godine na osnovu pripremljenih upitnika po principu slučajnog uzorka. Radni tim od troje stručnjaka iz oblasti prava je poslat na teren radi prikupljanja podataka iz postojećih predmeta. Prikupljeni su podaci iz 95 parničnih predmeta i 117 krivičnih predmeta koji su formirani u sudovima u periodu od 2008. godine do 2011. godine.

Kao hipotetički okvir, postavljene su tri hipoteze, o praktičnoj primeni oportuniteta krivičnog gonjenja. Osnovna hipoteza je da su *žene u odnosu na muškarce manje spremne da od sudova i drugih državih organa zatraže zaštitu svojih prava* i da u sudskoj borbi za zaštitu svojih prava nisu istrajne. Zato bi trebalo ohrabrivati žene da primenjuju pravna sredstva koja su im dostupna. Druga hipoteza istraživača je da *žene, u odnosu na muškarce, češće pokreću parnice protiv pravnih lica nego protiv fizičkih lica*. Treća hipoteza je da *nevladine organizacije pružaju značajnu podršku ženama u postupku ostvarivanja njihovih prava pred sudovima*.

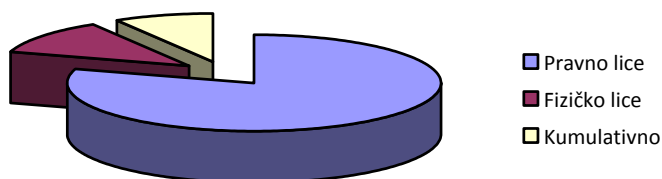
ANALIZA PARNIČNIH PREDMETA

Analizirano je 95 parničkih predmeta iz jedanaest gradova u Srbiji i to iz Sombora 6 predmeta, Beograda 16 predmeta, Kragujevca 6 predmeta, Novog Sada 14 predmeta, Subotice 13 predmeta, Niša 15 predmeta, Požarevca 14 predmeta, Prokuplja 5 predmeta, Pirota 1 predmeta, Vršca 3 predmeta i Kraljeva 2 predmeta.

Podaci prikupljeni u parničnim predmetima obuhvatali su osnovne podatke koji se tiču tužioca, tuženog i odluke suda. Pored ovih podataka posebno su prikupljeni podaci koji se tiču tri grupe predmeta. Prva grupa se odnosi na klasične radne sporove, druga na predmete formirane po tužbama na osnovu Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu, a treća grupa na predmete formirane na osnovu Zakona o ravnopravnosti polova.

Podaci o tuženom

Tuženo lice u parničnim predmetima je u 79,6% slučajeva pravno lice, u 11,8% slučajeva fizičko lice, a u 8,6% slučajeva kumulativno i pravno i fizičko lice. Od ukupnog broja tuženih fizičkih lica 50% su lica muškog pola, a 50% lica ženskog pola

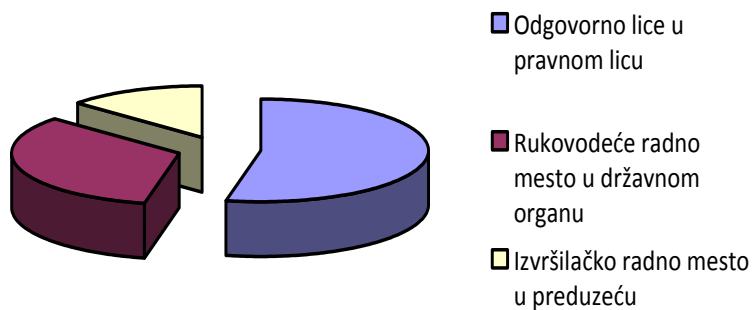
Grafikon br. 1 – tuženo lice

Istraživanje je pokazalo da su lica ženskog pola kao tužioci, u situaciji kada su tužile fizička lica, češće su tužbe podnosile protiv lica ženskog pola nego protiv lica muškog pola. Sa druge strane tužioci muškog pola su češće tužili lica muškog pola nego lica ženskog pola. Dakle, možemo da zaključimo da tužioci u radnim sporovima češće tuže svoj pol nego suprotan pol. Preciznije rečeno, od ukupno deset predmeta u kojima je tuženi fizičko lice i to muškarac, tužbu protiv

njega je u 8 predmeta podneo muškarac, a samo u dva predmeta žena, a od ukupno deset predmeta u kojima je tuženi fizičko lice i to žena pet tužbu je podnela žena a preostalih pet muškarac. Navedeno nas vodi zaključku da su žene podjednako tužene i od strane muškarca i od strane žena, a da su muškarci češće tuženi od strane muškaraca. Razlog navedenom možda možemo da potražimo u tradicionalnoj patrijarhalnoj sredini u kojoj žene izbegavaju da se u javnoj sferi, kakav je sud, otvoreno suprotstave muškarcu, kao i da muškarce doživljavaju kao one koji imaju veću društvenu moć.

U pogledu starosti tuženog fizičkog lica prevashodno treba napomenuti da u parničnim predmetima nije bilo lako uvek pronaći podatak o godinama starosti tuženog lica, tako da smo raspolagali malim uzorkom. Ipak, možemo da zaključimo da su potpuno ravnopravno zastupljene starosne grupe od 31. do preko 50. godine starosti. Na osnovu malog uzorka nismo mogli da uočimo da postoje bilo kakve zakonitosti u pogledu starosti tuženih fizičkih lica.

Prikupljeni podaci ukazuju na to da je najveći broj tuženih fizičkih lica na poziciji odgovornog lica u pravnom licu i to 53,3%, potom sledi položaj rukovodećeg radnog mesta u državnom organu 33,3% i izvršilačko radno mesto u preduzeću 13,3%.

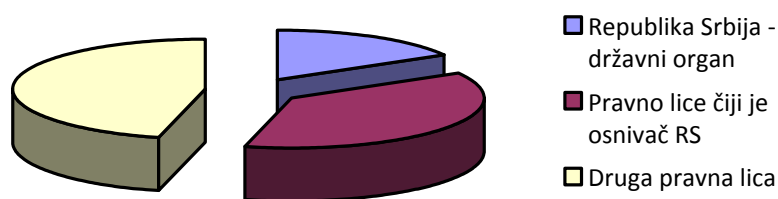

Grafikon br. 2 – radno mesto tuženog fizičkog lica

Tužioci ženskog pola su najčešće tužile fizička lica koja se nalaze na pozicijama izvršilačkog radnog mesta u preduzeću i odgovornog lica u pravnom licu – u 13,3% slučajeva, a najređe su tužile fizičko lice koje se nalazi na rukovodećem radnom mestu u državnom organu i to samo u 6,6% slučajeva. Sa druge strane muškarci su najčešće tužili

fizičko lice – odgovorno lice u pravnom licu i to u 40% slučajeva, a potom u 26,6% slučajeva fizička lica koja se nalaze na rukovodećem mestu u državnom organu. Očigledno je da se tužioci ženskog pola najređe opredeljuju da tuže fizičko lice koje se nalazi na poziciji rukovodećeg radnog mesta u državnom organu, a da tužioci muškog pola najčešće tuže odgovorno lice u pravnom licu. Dakle, žene se najređe opredeljuju da traže zaštitu svojih prava iz radnog odnosa kada rade za državu, dok kod muškaraca to nije slučaj.

U situaciji kada je tuženi pravno lice, u 16,7% slučajeva tužena je Republika Srbija – državni organ, u 37,2% pravno lice čiji je osnivač Republika Srbija, a u 46,2% slučajeva druga pravna lica.

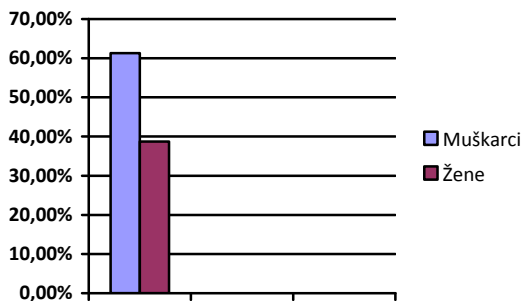
Grafikon br. 3 – tuženi pravno lice

Praktično, u 53,9% slučajeva u predmetima radnih sporova i predmetima formiranim po osnovu Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu i Zakona o ravnopravnosti polova tužena je Republika Srbija, odnosno javna preduzeća čiji je osnivač Republika Srbija. Ukoliko se ima u vidu da 32% zaposlenih u Srbiji radi u državnoj administraciji ili preduzećima čiji je osnivač Republika Srbija, jasno je da se zaposleni u javnom sektoru lakše opredeljuju za sudsku zaštitu svojih prava u odnosu na zaposlene u privatnom sektoru.

Upoređivanjem statističkih podataka dalje dolazimo do rezultata da su tužioci ženskog pola ređe tužile pravna lica nego tužioci muškog pola. Naime, tužioci ženskog pola su tužile pravna lica u 38,9% slučajeva dok su tužioci muškog pola to činili u 61% slučajeva. Tužioci ženskog pola su tužile Republiku Srbiju i pravna lica čiji je Republika osnivač u ukupno 20,7% slučajeva, dok su samo u 18,1% slučajeva tužili pravna lica u privatnom sektoru. Tužioci muškog pola su sa druge strane, tužili Republiku Srbiju i pravna lica čiji je Republika osnivač u ukupno 32,45% slučajeva, a pravna lica u privatnom sektoru u 28,5% slučajeva.

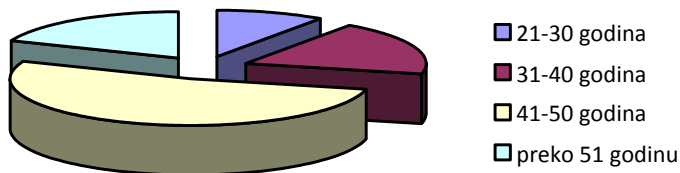
Podaci o tužiocu

Od ukupnog broja tužilaca u parničnim predmetima 61,3% su muškarci, a 38,7% su žene. Možemo da zaključimo da su žene manje spremne da od sudova i drugih državnih organa zatraže zaštitu svojih prava, čime je potvrđena prva hipoteza istraživača.

Grafikon br. 4 – pol tužioca

Podaci o starosti tužioca nisu mogli biti pribavljeni u svim analiziranim predmetima, ali podaci koji su pribavljeni u 29,5% slučajeva govore o tome da se najčešće u ulozi tužioca pojavljuju lica starosti od 41. do 50. godine života i to u 12,5% slučajeva. Lica starosti od 21. do 30. godine se pojavljuju u najmanjem procentu od 2,3%, a lica starosti od 31. do 40. godina i preko 51. godinu se pojavljuju u jednakom procentu od 4,5%.

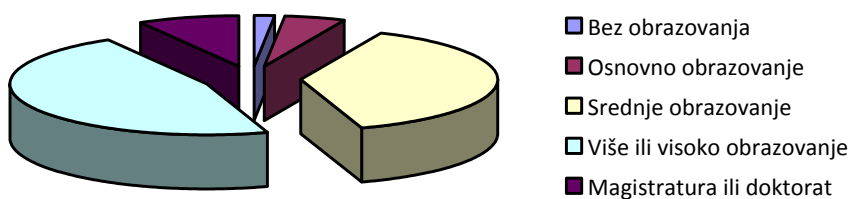

Grafikon br. 5 – starost tužioca

Kada smo ukrstili podatke koji se odnose na starost tužioca i pol tužioca došli smo do podataka koji potvrđuju da se žene kao tužiocu u najvećoj frekvenciji pojavljuju u periodu od 31. do 40. godine života i posle 60. godine života. Nije zabeležen nijedan podatak

žene tužioca starosti do trideset godina. Sa druge strane muškarci kao tužioci se skoro jednako pojavljuju u svim životnim dobima, izuzev dobi od 41. do 50. godine kada dolazi do naglog skoka broja tužilaca. Možemo da zaključimo da su tužioci najaktivniji u periodu između 41. i 50. godine života, što se može obrazložiti visokim nivoom životnog iskustva, želje da zadrže socijalni status koji im pripada i spremnosti da se za taj status bore, kao i da žene tek posle tridesete godine pokazuju spremnost da svoja prava štite kroz sudske mehanizme.

Podaci o obrazovanju tužioca bili su dostupni u 65,9% slučajeva, od toga bez obrazovanja je 1,1% tužioca, sa završenom osnovnom školom 3,3%, sa završenom srednjom školom ili gimnazijom 25,3%, sa završenom viškom školom ili fakultetom 30,8% i sa završenom magistraturom ili doktoratom 5,5%.

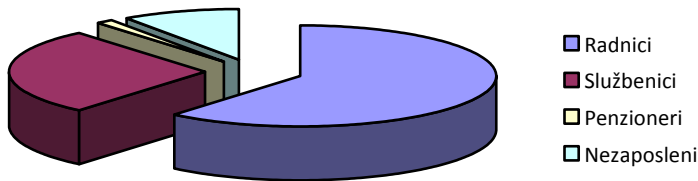

Grafikon br. 6 – obrazovanje tužioca

Ukoliko uporedimo obrazovanje tužioca i pol tužioca dolazimo do interesantnih podataka. Kada su u pitanju tužioci ženskog pola, najveći procenat su fakultetski obrazovane žene i to čak u 54,16% slučajeva, sa završenom srednjom školom u 33,33% slučajeva, sa završenom osnovnom školom u 8,3% slučajeva i sa magistraturom ili doktoratom u 4,16% slučajeva. Sa druge strane tužioci muškog pola u najvećem broju slučajeva imaju završenu srednju školu ili gimnaziju i to u 42,8% slučajeva, potom fakultet u 40% slučajeva, magistraturu ili doktorat u 11,4% slučajeva i bez obrazovanja ili sa završenom srednjom školom u po 2,8% slučajeva. Analizirajući odnos muškaraca i žena tužilaca uočljivo je da su žene tužioci obrazovnije od muškaraca tužilaca. Možemo

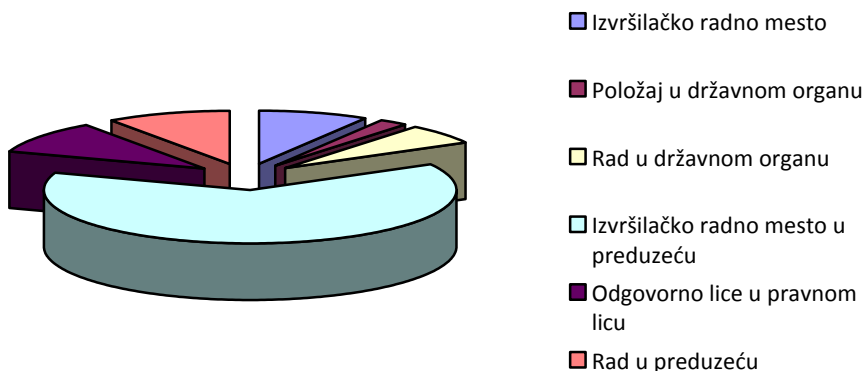
da zaključimo da se obrazovane žene lakše opredeljuju da štite svoja prava od manje obrazovanih žena, što kod muškaraca nije pravilo.

Podaci o zanimanju i radnom mestu tužioca u trenutku nastupanja okolnosti zbog kojih se tužba podnosi su od naročitog značaja s obzirom da je najveći broj podataka prikupljen upravo iz predmeta radnih sporova i sporova koji se tiču zlostavljanja na radu. U 81,8% analiziranih predmeta postojali su podaci o zanimanju tužioca. Najčešće su tužioci radnici i to u 50%, potom službenici u 22,7% slučajeva, potom u 1,1% slučajeva penzioneri, a u 8% slučajeva tužioci su nezaposleni. Upoređivanjem pola tužioca sa zanimanjem tužioca nismo došli do značajnijih rezultata jer su polovi tužioca ravnomerno raspoređeni po svim ponuđenim zanimanjima.

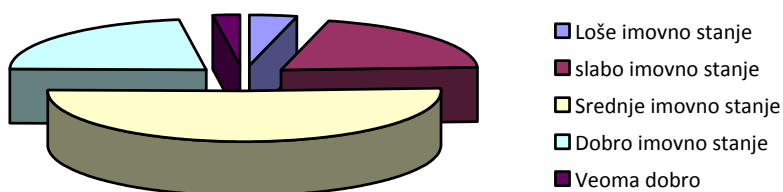
Grafikon br. 7 – zanimanje tužioca

U 90,2% slučajeva su postojali podaci o radnom mestu tužioca u trenutku nastupanja okolnosti zbog kojih se tužba podnosi. U 8,5% slučajeva tužilac je bio na izvršilačkom radnom mestu u državnom organu, u 2,4% slučajeva je imao položaj u državnom organu, u 6,1% slučajeva je radio u državnom organu bez preciziranja na kom radnom mestu, u 63,4% slučajeva je radio na izvršilačkom radnom mestu u preduzeću, u 9,8% slučajeva kao odgovorno lice u pravnom licu i u 9,8% slučajeva u preduzeću bez preciziranja na kom radnom mestu. Upoređivanjem pola tužioca uočili smo da su polovi tužioca ravnomerno raspoređeni po svim ponuđenim radnim mestima sa jednim izuzetkom a to je da je uočljivo manji broj žena koje se nalazile u trenutku nastupanja okolnosti zbog kojih se tužba podnosi na izvršilačkom radnom mestu u preduzeću.

Grafikon br. 8 – radno mesto tužioca

Podaci o imovnom stanju tužioca bili su dostupni u 52,7% slučajeva. 2,1% tužilaca se izjasnilo da je njihovo imovno stanje veoma loše, 10,5% da im je imovno stanje slabo, 26,9% da im je imovno stanje srednje, 11,8% da im je imovno stanje dobro, a 1,1% da im je imovno stanje veoma dobro.

Grafikon br. 9 – podaci o imovnom stanju tužioca

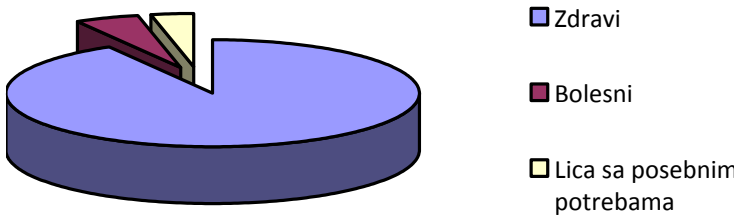
Treba napomenuti da kriterijumi za imovno stanje nisu objektivno postavljeni, već se svaki tužilac izjašnjavao o imovnom stanju na osnovu ličnog utiska. Analizirajući prikupljene podatke možemo da zaključimo da se u 12,6% slučajeva kao tužioci pojavljuju lica čije je imovno stanje veoma loše ili slabo, a u 12,9% slučajeva se kao tužioci pojavljuju lica čije je imovno stanje dobro ili veoma dobro. Dakle, radi se o skoro identičnom procentu. Ukoliko imamo u vidu da je više od polovine tužilaca srednjeg imovnog stanja, nameće se zaključak da je srednji sloj najspremniji da koristi sudske mehanizme u zaštiti svojih

prava u vezi sa radom. Zaključujemo da su lica čije je imovno stanje veoma loše ili slabo spremnija da trpe povrede svojih prava i sloboda u cilju zaštite radnog mesta, a kada izgube radno mesto usmeravaju se ka traženju novog radnog mesta a ne ka sudskoj zaštiti prava na pređašnjem radnom mestu. Iako nisu postavljeni objektivni kriterijumi u pogledu toga koja lica se mogu smatrati licima čije je imovno stanje dobro ili veoma dobro, možemo da pretpostavimo da je broj lica čije je imovno stanje dobro ili veoma dobro u Srbiji manji od broja lica čije je imovno stanje veoma loše ili slabo. Polazeći od takve pretpostavke ne možemo da tvrdimo da su ove dve kategorije podjednako zastupljene u parničnim predmetima kao tužioci. Kako su u našem društvu lica veoma lošeg ili slabog imovnog stanja zastupljenija od lica dobrog ili veoma dobrog imovnog stanja, a polazeći da se statistički ove dve grupe pojavljuju u istoj frekvenciji kao tužioci, zaključujemo da su bogatiji ljudi spremniji da štite svoja prava koja se tiču rada koristeći mehanizme sudske zaštite. Razlog navedenom može da bude to što su bogatiji slojevi bolje informisani o svojim pravima, lakše prepoznaju povredu prava i spremniji su da svoja prava štite imajući poverenja u mehanizme sudske zaštite. Sa druge strane, siromašniji slojevi nisu u dovoljnoj meri informisani o tome koja su njihova prava, teško prepoznaju povredu prava i nemaju poverenje u mehanizme sudske zaštite. Takođe, sudska zaštita nije besplatna – iziskuje izvesne troškove, kao što je sudska taksa i slično, a podrazumeva i postojanje stručne pravne pomoći, koju takođe treba platiti. Ukoliko bi mehanizmi besplatne pravne pomoći bili efikasniji i ukoliko bi sindikati i nevladine organizacije u većoj meri promovisali edukaciju u oblasti prava u vezi sa radom u cilju lakšeg prepoznavanja povreda prava radnika, moguće je da bi se statistička slika izmenila. Upoređivanjem pola tužioca sa imovnim stanjem tužioca nismo došli do značajnijih rezultata. Čini se da ne postoje razlike među polovima tužioca po pitanju imovnog stanja.

Bračno stanje tužioca i broj dece tužioca nije obavezan podatak koji se nalazi u sudskim spisima. Podatak o bračnom stanju tužioca je bio dostupan samo u 10,8% uzoraka. Od toga u 6,5% slučajeva tužioci su bili u bračnoj zajednici, a u 4,2% slučajeva tužioci su neoženjeni, odnosno neudati. Podatak o broju dece tužioca bio je dostupan samo u 9,7% slučajeva. Od toga u 3,2% slučajeva tužioci nisu imali dece, u 4,3% slučajeva imaju jedno dete, u 2,2% slučajeva imaju dvoje ili više

dece. S obzirom na mali uzorak nismo vršili dalja poređenja i ukrštanja podataka, jer smo pretpostavili da rezultati ne bi bili validni.

Smatrali smo da je od posebnog značaja podatak o tome kakvo je zdravstveno stanje tužioca i članova njegove porodice. Prikupljeni su podaci u 64,2% slučajeva, u preostalim 35,8% slučajeva u spisima predmeta nisu postojali podaci o zdravstvenom stanju tužioca. Od ukupnog broja prikupljenih podataka u 91,8% slučajeva tužiocu su se izjasnili kao zdravi, u 4,9% slučajeva kao bolesni, a u 3,3% slučajeva kao lica sa posebnim potrebama. Prilikom opisa zdravstvenog stanja tužioca i članova njegove porodice u upitnicima su navedena stanja i bolesti kao što su multipleskleroza, hronični stres, višestruka ometenost u razvoju i invaliditet. Kada smo ukrstili podatke koji se odnose na zdravstveno stanje tužioca i vrstu tuženog, utvrdili smo da ni u jednom slučaju nije zabeleženo da lice koje se izjasnilo kao bolesno tuži fizičko lice. Tužiocu koji su se izjasnili kao bolesni su tužili isključivo pravna lica. Ukrštajući podatke koji se odnose na pol tužioca i zdravstveno stanje tužioca možemo da zaključimo da ne postoje razlike između polova kada je zdravstveno stanje tužioca u pitanju.

Grafikon br. 10 – zdravstveno stanje tužioca

U pogledu posledica koje su nastale po tužioca, prikupljali smo one podatke koji su navedeni u tužbi i na ročištima u iskazima tužioca. Dakle, ne radi se o podacima iz presuda bilo da su one pravno-snažne ili ne, već o tvrdnjama koje iznose tužiocu u svojim navodima. Posledice nastale po tužioca mogu se podeliti na dve grupe – materijalne prirode i nematerijalne prirode. U pogledu posledica materijalne prirode najčešće se navode sledeći primeri: neisplata zarada, isplata na ime prekovremenog rada, noćnog rada, rada za vreme praznika, regresa, troškova ishrane i prevoza, otkaz bez najave otkaznog roka, prestanak funkcije, raspoređivanje na radno mesto predviđeno za nižu

stručnu spremu, umanjeње zarade i slično. Kao posledice nematerijalne prirode navedeno je sledeće: degradacija zaposlenih, duševni bol zbog preraspoređivanja, narušenost zdravlja zbog pretrpljene duševne patnje, povreda časti i ugleda, povreda profesionalne časti, zlostavljanje na radu, psihička uznemirenost, psihičke tegobe, depresivnost, slabije i otežano funkcionisanje, telesne povrede, umanjeње životnih aktivnosti, ugrožavanje zdravlja i slično.

Podatak o tome ko je podneo tužbu – tužilac lično ili preko punomoćnika – od značaja je za analizu položaja tužioca u pravosudnom sistemu Srbije. Prikupljeni podaci govore o tome da je samo u 21,3% slučajeva tužilac sam podneo tužbu, a da je to učinio preko punomoćnika u 78,7% slučajeva. Dalje podaci govore da je punomoćnik tužioca u 89,7% slučajeva bio advokat, a da punomoćnik nije bio advokat samo u 10,3% slučajeva. Možemo da zaključimo da su građani svesni složenosti pravne procedure i neophodnosti stručne pravne pomoći. Upoređujući pol tužioca sa podatkom da li je tužba podneta preko punomoćnika ili lično utvrdili smo da je skoro identičan procenat tužilaca muškog i ženskog pola koji tužbu podnose lično, odnosno preko punomoćnika, tako da po ovom pitanju ne postoje razlike u polu.

U 92,9% slučajeva tužioca je punomoćnik zastupao na ročištu, a samo u 7,1% slučajeva tužilac je na ročištu zastupao sam sebe. Interesantno je da se tužioci relativno često – u 21,3% slučajeva opredeljuju da sami podnesu tužbu sudu, ali da se samo u 7,1% slučajeva opredeljuju da sami zastupaju tužbu pred sudom. Navedeno govori da su građani spremni da sami iniciraju pokretanje sudskog mehanizma zaštite, ali kada mehanizam pokrenu i kada se suoče sa kompleksnošću sudske procedure odlučuju da angažuju lice koje može da im pruži stručnu pomoć.

Dalje smo prikupili podatke o polu punomoćnika koji je tužioca zastupao na ročištu. Podatak o polu punomoćnika imali smo u 77,6% slučajeva, od toga u 24,7% slučajeva punomoćnik je bilo lice ženskog pola, a u 52,9% slučajeva punomoćnik je bilo lice muškog pola. Treba imati na umu da se advokati najčešće pojavljuju u ulozi punomoćnika, a da je u Srbiji veći broj advokata muškog nego ženskog pola. Ipak, bez obzira na navedeno smatramo da je odnos muškaraca i žena punomoćnika nesrazmeran. Očigledno je da građani više poverenja imaju u muškarce kao punomoćnike nego u žene kao punomoćnike.

Analizirajući pol tužioca sa polom punomoćnika koji ga zastupa na ročištu došli smo do podatka da tužioce muškog pola u 29,2% slučajeva zastupa punomoćnik ženskog pola, a da ih punomoćnik muškog pola zastupa u 70,7% slučajeva. Kada su u pitanju tužioci ženskog pola njih punomoćnici ženskog pola zastupaju u 34,8% slučajeva a punomoćnici muškog pola u 65,2% slučajeva. Navedeni podatak ukazuje na to da su u blažem intenzitetu tužioci ženskog pola sklonije da kao svoje punomoćnike pre biraju žene nego muškarce.

Samo u 5,6% slučajeva tužioci su tužbom zahtevali i određivanje privremene mere, dok u 94,4% slučajeva nisu koristili navedeno pravo. Nismo pribavljali podatke o tome da li su tužioci naknadno zahtevali određivanje privremenih mera i kojih privremenih mera.

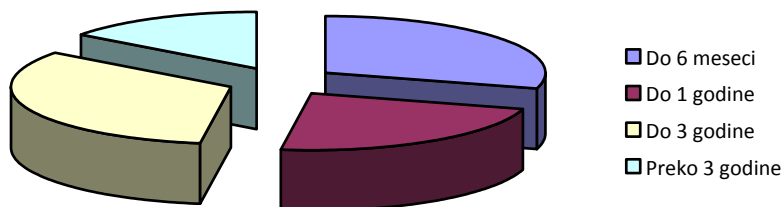
Upoređujući podatke o tome da li je privremena mera zatražena češće u situaciji kada je tuženi fizičko ili pravno lice, došli smo do iznenađujućeg rezultata da ni u jednom predmetu kada je tuženo fizičko lice nije zatražena privremena mera, kao i to da su sve zatražene privremene mere bile u predmetima u kojima su tužioci ženskog pola.

Od posebnog značaja u analizi je uloga državnih organa i nevladinih organizacija u zaštiti prava i sloboda. U 85,3% predmeta ne postoje podaci o tome da su državni organi preduzimali bilo kakve aktivnosti u vezi sa povredom prava. Samo u 14,7% slučajeva državni organi su preduzimali aktivnosti u vezi sa povredom prava. Od tog procenta najčeće je aktivnosti preduzimala inspekcija rada i to u 4,4%, što je i opravdano imajući u vidu da su analizirani predmeti u najvećoj meri predmeti koji se tiču prava na radu – radni sprovi i sporovi po osnovu Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu. Od ostalih državnih organa pominje se Agencija za mirno rešavanje radnih sporova, ombudsman, Ministarstvo prosvete.

U 10,4% slučajeva postoje podaci u predmetima o aktivnostima nevladinih organizacija. Zabrinjavajući podatak je to da su aktivnosti državnih organa češće od aktivnosti nevladinog sektora samo u 4% slučajeva. Možemo da zaljučimo da je nevladin sektor u dobroj meri preuzeo aktivnosti koje bi trebalo da preduzimaju državni organi. Upoređujući podatke koji se tiču pola tužioca sa aktivnostima nevladinih organizacija uočili smo da su aktivnosti nevladinih organizacija bile u istom broju kada su tužioci ženskog i muškog pola. S obzirom na činjenicu da su žene tužioci manje zasupljeni u odnosu na muškarce

tužioce, očigledno je da na strani žena postoji prevaga u odnosu na aktivnosti nevladinih organizacija, što je potvrdilo hipotezu istraživača. Posebno treba napomenuti zabrinjavajući podatak da je samo u jednom slučaju evidentirana aktivnost sindikalnih organizacija.

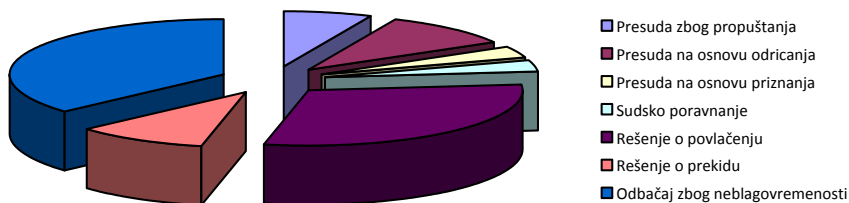
Kako su radni sporovi po svojoj prirodi hitni, zabrinjavajući su podaci koji se odnose na dužinu trajanja postupka od trenutka podnošenja tužbe. Treba napomenuti da su podaci prikupljeni na osnovu slučajnog uzorka predmeta u sudu, bez obzira da li su sudski postupci još uvek u toku ili su pravosnažno okončani. U 29,5% slučajeva postupci traju do šest meseci, u 22,7% slučajeva do jedne godine, u 33,00% slučajeva do tri godine i u 14,8% slučajeva preko tri godine. Navedeni podaci govore o tome da postupci radnih sporova koji su po prirodi hitni pred sudovima u Srbiji dugo traju, odnosno da sudovi ne postupaju efikasno kada su u pitanju radni sporovi. Činjenica da postupci dugo traju može obesrabriti lica čija su prava povređena da pokreću mehanizme sudske zaštite. Dugim trajanjem sudskih postupaka građani gube poverenje u efikasnost sudskog sistema. Takođe, dugim trajanjem sudskih postupaka tužiocu se nameću i dodatni troškovi – troškovi punomoćnika i drugi troškovi postupka. Radi što detaljnije analize, podatak o dužini trajanja postupka ukrstili smo sa podacima o vrsti tuženog – da li se radi o pravom ili fizičkom licu, kao i sa podatkom o polu tužioca. Međutim, nismo dobili značajnije podatke koji bi potvrdili neku tendenciju u dužini trajanja postupka. Ne postoje razlike u polu tužioca kada je u pitanju dužina trajanja postupka niti razlike u vrsti tuženog.

Grafikon br. 11 – dužina trajanja postupka od trenutka podnošenja tužbe

Naročito je zabrinjavajući podatak da je u parničnim predmetima u 91,3% slučajeva sudija bila žena, a samo u 8,7% slučajeva sudija je bio muškarac. Očigledna je nesrazmera između žena sudija i muškaraca sudija u Srbiji, tako da možemo da tvrdimo da je sudijska funkcija u Srbiji postala primarno ženska funkcija.

U pogledu vrsta odluka statistički podaci su sledeći: u 7,4% predmeta nema podataka o donetoj odluci, u 65,9% slučajeva doneta je meritorna odluka, u 2,3% slučajeva doneta je presuda zbog propuštanja, u 3,4% slučajeva doneta je presuda na osnovu odricanja, u 1,1% slučajeva doneta je presuda na osnovu priznanja, u 1,1% slučajeva spor je okončan sudskim poravnanjem, u 10,2% slučajeva sud je doneo rešenje o povlačenju, u 3,4% rešenje o prekidu, a u 12,5% slučajeva rešenje o odbačaju zbog neblagovremenosti. Interesantan je podatak da je tužba povučena u 10,2% slučajeva, što govori najverovatnije o tome da su se tužilac i tuženi sporazumeli van suda i da je tuženi uspeo nakon podnošenja tužbe da zaštiti svoja prava, nakon čega je povukao tužbu. Sa druge strane poravnanje pred sudom je postignuto samo u 1,1% slučajeva, što govori o tome da stranke retko poravnanje postižu pred sudom.

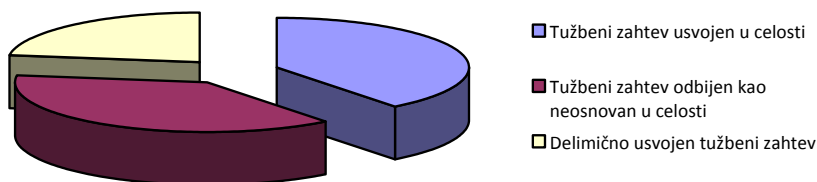

Grafikon br. 12 – vrste odluka

Kada smo ukrstili podatke koji se odnose na vrstu odluke sa podacima koji se odnose na vrstu tužeog – pravno ili fizičko lice dobili smo interesantne rezultate. Meritorna odluka je u odnosu na tuženo pravno lice doneta u 73,13% slučajeva a u odnosu na tuženo fizičko lice tek u 36,3% slučajeva, a rešenje o povlačenju kada je tuženi pravno lice doneto je u 8,97% slučajeva a kada je tuženi fizičko lice čak u 27,7% slučajeva. Navedeni podaci govore o tome da tužiocima sa tuženim

fizičkim licima lakše postižu sporazum van suda, nakon čega povlače tužbu, a da su ovakvi vaninstitucionalizovani sporazumi kada su u pitanju tužena pravna lica retkost. Kada smo ukrstili podatke koji se odnose na vrste odluke sa podacima koji se odnose na pol tužioca, uočili smo da su sudovi doneli rešenje o povlačenju u 9,61% slučajeva kada su tužioci muškog pola, a u 11,76% slučajeva u situaciji kada su tužioci ženskog pola.

Podaci o vrstama meritornih odluka govore u prilog da su tužbe u najvećem broju slučajeva bile osnovane, odnosno da je zaista i došlo do povrede prava čiju zaštitu tužioci traže pred sudom. Tako, od ukupnog broja predmeta u 64,2% predmeta je doneta meritorna presuda, od toga u 25,3% predmeta sud je tužbeni zahtev usvojio u celosti, u 24,2% predmet tužbeni zahtev je odbijen kao neosnovan u celosti, a u 14,7% slučajeva delimično je usvojen tužbeni zahtev. Dakle, od ukupnog broja meritornih odluka u 62,3% slučajeva sud je usvojio tužbeni zahtev bilo u celosti ili delimično, a u 37,7% slučajeva je tužbeni zahtev odbio u celosti kao neosnovan. Ovaj podatak govori u prilog činjenici da se građani pre aktiviranja mehanizama sudske zaštite prethodno dobro informišu o svojim pravima i da mehanizme sudske zaštite pokreću tek ukoliko postoji visok stepen izvesnosti da će u sporu da uspeju.

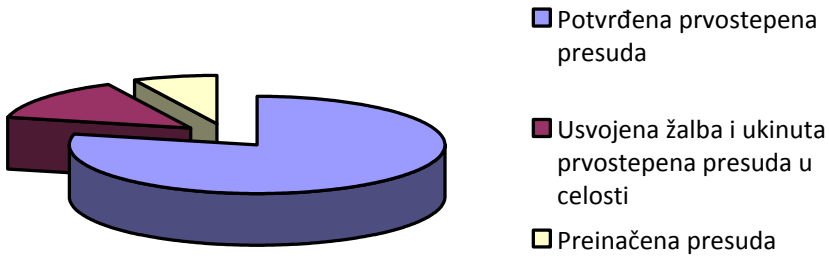

Grafikon br. 13 – meritorne odluke

Krajnje iznenađujući podatak smo dobili ukrštanjem podataka o vrstama meritornih odluka i polu tužioca. Naime, tužiocima ženskog pola je tužbeni zahtev usvojen u celini ili delimično čak u 73,9%, dok je kod tužilaca muškog pola taj procenat znatno niži i iznosi 55,4%. Možemo da pretpostavimo šta je uzrok navedenoj disproporciji. Očigledno je da žene kao tužioci imaju više uspeha u parničnim postupcima nego muškarci.

Postupak medijacije je od značaja u parničnim predmetima i ima mnoge prednosti, naročito u postupcima radnih sporova. Prikupljeni podaci govore o tome da je medijacija pokušana pre podnošenja tužbe u 12,5% slučajeva, a u toku postupka u 3,8% slučajeva, što ukupno iznosi 16,3% slučajeva u kojima je pokušana medijacija. Iako procenat od 16,3% nije zanemarljiv, smatramo da je s obzirom na efikasnost medijacije, neophodno dalje promovisanje medijacije kao načina rešavanja sporova i da ovaj metod rešavanja sporova u Srbiji nije zastupljen u dovoljnoj meri. Upoređujući podatke o medijaciji sa polom tužioca uočili smo dve zakonitosti. Prva je da su žene kao tužioc sklonije medijaciji, tako da su u postupku medijacije učestvovala čak u 20,6% slučajeva, dok je taj procenat kod muškarca znatno niži – 14,2% slučajeva. Druga zakonitost je da muškarci kao tužioc učestvuju u medijaciji pre podnošenja tužbe čak u većem procentu nego žene, ali nismo raspolagali nijednim slučajem da su učestvovali u medijaciji u toku postupka, dok su žene to činile u istom procentu kao i pre podnošenja tužbe. Očigledno je da se muškarci lakše opredeljuju za medijaciju pre podnošenja tužbe, ali nakon podnošenja tužbe se za ovu opciju teško opredeljuju.

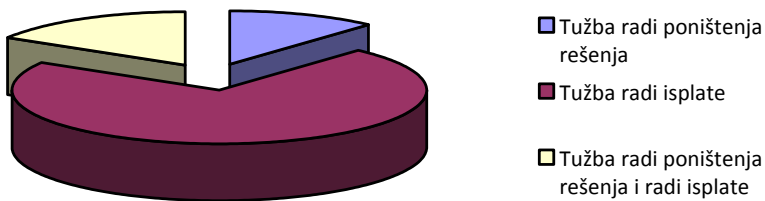
U pogledu podataka koji se odnose na to da li je na presudu izjavljena žalba, statistički podaci govore da je u predmetima u kojima je presuda doneta izjavljena žalba u 45,5% slučajeva, a da žalba nije izjavljena u 54,5% slučajeva. U pogledu donetih odluka po žalbi, statistički podaci su sledeći: prvostepena presuda je potvrđena u 78,6% slučajeva, u 14,3% slučajeva usvojena je žalba i ukinuta je prvostepena presuda u celosti, a tek u 7,1% slučajeva presuda je preinačena. Odluke višeg suda po žalbama govore o tome da je prvostepeni sud u najvećem broju slučajeva doneo pravilnu odluku. Ukrštajući podatke o izjavljenim žalbama sa polom tužioca došli smo do zaključka da se žalbe ređe izjavljuju u predmetima u kojima su tužioc ženskog pola nego u predmetima u kojima su tužioc muškog pola.

Grafikon br. 14 – odluka po žalbi

RADNI SPOROVI

Razmatrajući samo predmete koji predstavljaju tipične radne sporove prikupljali smo podatke o tome koju vrstu tužbe su podnosili tužioci. Statistički podaci govore sledeće: u 11,6% slučajeva podneta je tužba radi poništenja rešenja, u 72,1% podneta je tužba radi isplate, a u 16,3% podneta je tužba radi poništenja rešenja i radi isplate. Stoga, proizilazi da je u 88,4% slučajeva podneta tužba radi isplate, što samostalno, što kumulativno sa tužbom radi poništenja. Možemo zaključiti da su građani zaštitu svojih prava u vezi sa radom u najvećem broju slučajeva koristili radi isplate, odnosno da se ređe opredeljuju da pokreću mehanizme sudske zaštite u slučajevima koji se ne tiču isplate. Upoređujući podatke o polu tužioca sa vrstom tužbe, možemo da zaključimo da skoro da ne postoje razlike u polu po ovom pitanju, s tim što blagu prevagu imaju muškarci tužioci nad ženama tužiocima kada su u pitanju tužbe radi isplate.

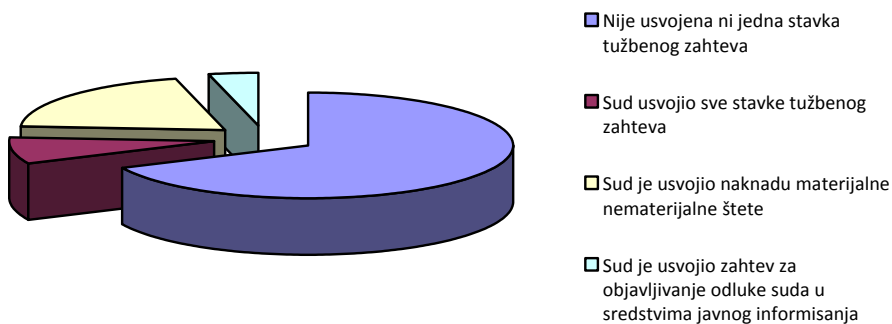
Grafikon br. 15 – vrsta tužbe

U pogledu prikupljenih navoda iz tužbenog zaheva najčešće se pominju poništenje rešenja o otkazu ugovora, tužba radi utvrđenja ništavosti aneksa ugovora o radu, naknada štete zbog povrede prava ličnosti, pretrpljenog straha i duševnog bola, radi neisplaćene cene rada, toplog obroka, regresa, jubilarne nagrade, na ime noćnog rada, neisplaćenih doprinosa, neisplaćenih minimalnih zarada i slično.

U predmetima radnih sporova od značaja je podatak o tome koliko je vremena prošlo od trenutka nastupanja okolnosti zbog kojih se tužba podnosi do podnošenja tužbe. Ovaj podatak je od značaja kako bi utvrdili da li su građani skloni da koriste mehanizam sudske zaštite odmah po nastupanju povrede prava ili to rade naknadno po isteku određenog vremenskog perioda. U 9,1% slučajeva tužilac je podneo tužbu u roku koji je kraći od mesec dana, u 24,2% slučajeva u roku od tri meseca, a u 66,7% slučajeva po isteku tri meseca od dana nastupanja povrede prava. Očigledno je da građani mehanizam sudske zaštite koriste najčešće po isteku tri meseca od dana nastupanja povrede prava. Razlog ovome može da bude taj što građani u navedenom periodu pokušavaju prava da ostvare na drugi način, pregovorima sa tuženim, sindikalnom zaštitom ili slično, a potom obezbeđuju stručnu pomoć advokata i pripremaju dokumentaciju potrebnu za podnošenje tužbe. Ukoliko uporedimo podatak o vremenu od trenutka nastupanja okolnosti do podnošenja tužbe sa podatkom o vrsti tuženog lica možemo da uočimo da je u 100% analiziranih slučajeva tužba protiv fizičkog lica podneta po isteku tri meseca od dana nastupanja okolnosti. Kada je tuženo pravno lice u 10% slučajeva tužba je podneta u periodu do mesec dana, u 26,6% slučajeva u periodu do tri meseca, a u 63,3% slučajeva u periodu preko tri meseca. Iz navedenog proizilazi da se tužiocu lakše i brže opredeljuju da tuže pravna lica nego fizička lica. Upoređujući pol tužioca sa protekom vremena od nastupanja okolnosti do podnošenja tužbe došli smo do interesantnih rezultata. Žene u 23% slučajeva podižu tužbu u roku do mesec dana od dana nastupanja okolnosti, u 23% slučajeva u roku do tri meseca, a u 53,8% slučajeva u roku koji prelazi tri meseca. Muškarci tužiocu ni u jednom slučaju nisu tužbu podneli u roku do mesec dana, u 25% slučajeva su tužbe podneli u roku do tri meseca, a u 75% slučajeva su tužbe podneli u roku preko tri meseca. Možemo da zaključimo da su žene odlučnije kada je u pitanju sudska zaštita njihovih prava i da reaguju brže od muškaraca.

U predmetima koji se tiču primene Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu u 58,7% slučajeva tuženi je pravno lice, a u 41,3% slučajeva tuženi je fizičko lice. Iz navedenih statističkih podataka čigledno proizilazi da građani podjednako tuže pravna i fizička lica u cilju zaštite svojih prava. U pogledu sadržine tužbenog zahteva možemo da zaključimo da su tužioci u najvećoj meri tražili utvrđenje da je zaposleni pretrpeo zlostavljanje; ovaj zahtev su najčešće postavljali kumulativno sa drugim zahtevima i to najčešće sa zahtevom donošenja mera zabrane daljeg uznemiravanja, naknadom materijalne i nematerijalne štete, kao i zahtevom za objavljivanje odluke suda u sredstvima javnog informisanja. U 17,5% slučajeva su tužioci kumulativno zahtevali sve opcije – utvrđenje zlostavljanja, mere zabrane daljeg uznemiravanja, naknade materijalne ili nematerijalne štete, kao i objavljivanja odluke suda. Utvrđenje da je zaposleni pretrpeo zlostavljanje samostalno je zatraženo u 15% slučajeva. U pogledu vrste zlostavljanja tužioci su u najvećoj meri, i to u 95% slučajeva, naveli psihičko nasilje, dok su fizičko i seksualno nasilje naveli u po 2,5% slučajeva.

Odluke suda u predmetima koji se tiču primene Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu su takođe statistički obrađeni. Podaci su sledeći: sud u 65,4% slučajeva nije usvojio nijednu stavku tužbenog zahteva, samo u 7,7% slučajeva sud je usvojio sve stavke tužbenog zahteva, u 19,2% slučajeva usvojio je naknadu materijalne i nematerijalne štete, u 3,8% slučajeva usvojio je zahtev za objavljivanje odluke suda u sredstvima javnog informisanja. Iznenađujući je podatak da sud čak u 65,4% slučajeva nije usvojio sve stavke tužbenog zahteva, što može da ukazuje na to da građani i njihovi punomoćnici nisu na pravilan način razumeli osnovne pojmove zlostavljanja na radu, odnosno da koriste sudski mehanizam koji je predviđen ovim zakonom za neke slučajeve na koje se Zakon ne može primenjivati. Rešenje problema bi svakako ležalo u edukaciji zaposlenih preko državnih organa – ministarstva rada, potom sindikata ili nevladinih organizacija, ali i pravilnoj edukaciji advokata i jačanju etičkog kodeksa advokata a sve u cilju efikasnijeg sprovođenja navedenog zakona.

Grafikon br. 16 – odluka suda po Zakonu o sprečavanju zlostavljanja na radu

Razmatrajući uzroke zlostavljanja na radu prema navodima tužioca uočili smo da tužioci najčešće pominju da je došlo do psihičkog zlostavljanja i to na aktivan i pasivan način – mobing „praznog stola“ od strane neposredno nadređenog bez preciziranja šta je po njihovom mišljenju uzrok takvog ponašanja nadređenog. Ipak, tužioci navode i konkretne uzroke ponašanja poslodavca koje ponašanje karakterišu kao zlostavljanje, pa tako navode: ljubomoru zbog niže stručne spremljene nadređenog, trudnoću tužilje, seksualnu vezu tuženog sa bivšom devojkom tužioca, činjenicu da je tužilac osoba sa posebnim potrebama i slično.

U pogledu predmeta formiranih po osnovu primene Zakona o ravnopravnosti polova istraživačima je bio dostupan samo jedan predmet do koga smo došli slučajnim uzorkom. Tužilac je u tužbi naveo da je došlo do povrede ravnopravnosti polova u okviru prava na školovanje i zatražio je naknadu materijalne i nematerijalne štete. Tužbeni zahtev je odbijen kao neosnovan.

Zaključci

Prva hipoteza da su žene u odnosu na muškarce manje spremne da od sudova i drugih državnih organa zatraže zaštitu svojih prava i da u sudskoj borbi za zaštitu svojih prava nisu istrajne delimično je potvrđena jer podaci govore o tome da se žene u ovoj ulozi pojavljuju

u 38,7% slučajeva, a muškarci u 61,3% slučajeva. Razlog navedenom možda leži u tradicionalnoj ulozi žene u srpskom društvu, pri čemu su žene, ma koliko radno angažovane, više usmerene ka porodici, a svoju socijalnu ulogu manje ostvaruju u javnoj sferi. Navedeni podatak može da bude i zabrinjavajući jer ukazuje da žene imaju manje poverenja u sudove i druge državne organe opredeljujući se da svoja prava štite na drugi vaninstitucionalni način. Međutim, neki podaci do kojih smo došli ukazuju da žene kao tužioci pokazuju veću odlučnost u pokretanju sudskih mehnizama, lakše i brže se odlučuju da traže zaštitu svojih prava, tokom sudskih postupaka su sremnije da prihvate alternativne načine rešavanja spora i uspešnije su u sudskim postupcima od muškaraca.

Druga hipoteza istraživača da žene, u odnosu na muškarce, češće pokreću parnice protiv pravnih lica nego protiv fizičkih lica je u celosti opovrgnuta. Naime, statistički podaci govore upravo suprotno, da su žene ređe tužile pravna lica nego muškarci i da se ne mogu uspostaviti neke relevantne zakonitosti u pogledu pola tužioca i vrste tuženog.

Treća hipoteza je da nevladine organizacije pružaju značajnu podršku ženama u postupku ostvarivanja njihovih prava pred sudovima je delimično potvrđena. Upoređujući podatke koji se tiču pola tužioca sa aktivnostima nevladinih organizacija uočili smo da su aktivnosti nevladinih organizacija bile u istom broju i kada su tužioci žene i kada su muškarci. S obzirom na činjenicu da su žene tužioci manje zasupljeni u odnosu na muškarce tužioce, očigledno je da na strani žena postoji prevaga u odnosu na aktivnosti nevladinih organizacija što je potvrdilo hipotezu istraživača, mada ne u meri u kojoj su istraživači to očekivali.

Na osnovu navedenog, a nevezano za postavljene hipoteze, došli smo do nekoliko interesantnih zaključaka koje smo delimično izložili tokom predstavljanja statičkih rezultata. Ipak smatramo da je potrebno još jednom na njih ukazati.

Od naročitog značaja je rezultat istraživanja koji nedvosmisleno ukazuje na to da su žene podjednako tužene i od strane muškarca i od strane žena, a da su muškarci češće tuženi od strane muškaraca što sve ukazuje na tradicionalno patrijarhalni položaj žene u srpskom društvu. Naime, očigledno je da žene nisu sklone otvorenoj konfrontaciji u javnoj sferi sa muškarcima, a sve iz razloga što u srpskom društvu poluge društvene moći i dalje, u najvećoj meri, leže u rukama muškaraca.

Kada je reč o starosnoj dobi tužioca ženskog pola iznenađujući je podatak da ni u jednom slučaju žena tužilac nije imala manje od tri-deset godina, dok kod muškaraca tužioca to nije bio slučaj. Navedeno nam govori o tome da žene, za razliku od muškaraca, nisu spremne da štite svoja prava pokretanjem mehanizama sudske zaštite sve do sticanja pune životne i radne zrelosti i sticanja društvenog statusa u radnoj sredini.

Indikativno za socijalno-ekonomski položaj žene je i podatak o tome da se obrazovane žene sa završenim fakultetom ili višom školom lakše opredeljuju da štite svoja prava od manje obrazovanih žena, što kod muškaraca nije pravilo. Dakle, možemo da zaključimo da su žene nižeg stepena obrazovanja, za razliku od muškaraca istog stepena obrazovanja, manje spremne da pokreću mehanizme sudske zaštite. Razlog navedenom može biti taj da se muškarci lakše ostvaruju u javnoj sferi i da nemaju osećaj stigmatizovanosti zbog nižeg nivoa obrazovanja, odnosno da su spremni da zaštitu svojih prava traže bez obzira na stepen obrazovanja. Očigledno je da svest o povredi prava postoji jednako i kod muškaraca i kod žena, nezavisno od nivoa obrazovanja, s tim što razlike postoje u pogledu spremnosti pokretanja mehanizama zaštite prava.

Podaci takođe govore i da su žene sklonije da kao punomoćnika biraju ženu nego muškarca. Ovo ukazuje na to da prilikom izbora punomoćnika kao lica koje zastupa interese tužioca, tužioci se rukovode ne samo kriterijumom stručnosti punomoćnika, već i njegovim polom i očigledno je da žene tužioci imaju više poverenja u žene punomoćnike nego u muškarce. Razlog ovome može da bude taj da žene tužioci smatraju da ih bolje može razumeti žena nego muškarac i u tom smislu da bolje i efikasnije može štititi njihova prava.

Očigledna je nesrazmera između žena sudija i muškaraca sudija u Srbiji, tako da možemo da tvrdimo da je sudijska funkcija u Srbiji postala primarno ženska funkcija. Na koji način će ova nesrazmera uticati na razvoj pravosuđa i koje su prednosti a koje mane nesrazmere pokazaće vreme.

Na osnovu statističkih rezultata očigledno je da žene kao tužioci imaju više uspeha u parničnim postupcima nego muškarci, da su žene kao tužioci sklonije medijaciji i da kada je u pitanju sudska zaštita njihovih prava reaguju brže od muškaraca, odnosno da su u zaštiti svojih prava pragmatičnije i odlučnije.

ANALIZA KRIVIČNIH PREDMETA

Analizirano je 117 krivičnih predmeta koji su formirani u periodu od 2008. godine do 2011. godine u deset gradova u Srbiji i to 11 predmeta iz Niša, 27 predmeta iz Subotice, 18 predmeta iz Novog Sada, 4 predmeta iz Kragujevca, 24 predmeta iz Beograda, 5 predmeta iz Prokuplja, 2 predmeta iz Vranja, 2 predmeta iz Kraljeva, 15 predmeta iz Požarevca i 9 predmeta iz Sombora.

Podaci prikupljeni u krivičnim predmetima obuhvatali su osnovne podatke koji se tiču okrivljenog, oštećenog, krivičnog dela, pretkrivičnog i prethodnog krivičnog postupka, glavnog pretresa i odluke suda. Pored ovih podataka posebno su prikupljeni podaci koji se odnose na tri grupe predmeta. Grupe predmeta su formirane prema srodnim krivičnim delima. Prva grupa kao zaštitni objekat ima slobodu i prava i polne slobode i obuhvata sledeća krivična dela: prinuda, zlostavljanje i mučenje, ugrožavanje sigurnosti, obljuba zloupotrebom položaja, nedozvoljene polne radnje i ucena. Druga grupa krivičnih dela za zaštitni objekat ima prava po osnovu rada i obuhvata sledeća krivična dela: povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja, povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti, povreda prava na upravljanje, povreda prava na štrajk, zloupotreba prava na štrajk, zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja i nepreduzimanje mera zaštite na radu. Treća grupa predmeta obuhvata samo jedno krivično delo: zloupotreba službenog položaja.

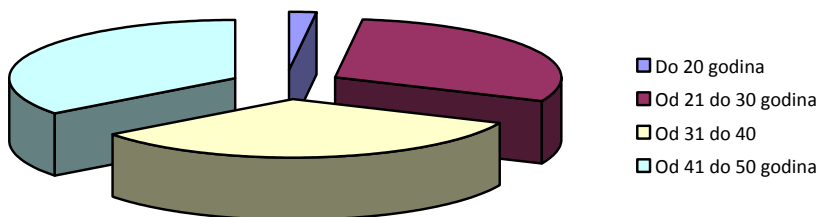
Napominjemo da su razmatrani samo sudski krivični predmeti a da nismo analizirali krivične predmete javnih tužilaštava, tako da se analiza odnosi samo na one slučajeve koji su od strane javnog tužioca procesuirani, odnosno one predmete u kojima je javni tužilac pokrenuo krivični postupak nalazeći da su u radnjama okrivljenog lica ostvarena zakonska obeležja krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti. Dodatna analiza tužilačkih predmeta bi doprinela jasnijoj slici, a sve iz razloga što bi mogli da uočimo u kom obimu od ukupog broja primljenih krivičnih prijava javni tužilac smatra da su krivične prijave osnovane i da postoji osnovana sumnja da je osumnjičeno lice izvršilo krivično delo.

ANALIZA PODATAKA

Podaci o okrivljenom

Od ukupnog broja okrivljenih lica u 84,6% slučajeva okrivljeni je lice muškog pola a u 15,4% slučajeva okrivljena je ženskog pola. Ovaj podatak ne čudi jer su i ranija istraživanja pokazala da su muškarci češći izvršioци krivičnih dela nego žene. Pa tako prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2010. godinu, osobe muškog pola čine 90% izvršilaca krivičnih dela, a samo 10% izvršilaca krivičnih dela jesu osobe ženskog pola. Naknadnom analizom pojedinačnih grupa krivičnih dela utvrdićemo da li postoje neke specifičnosti u polu izvršioца krivičnog dela, odnosno da li takvi podaci odudaraju od opšte slike.

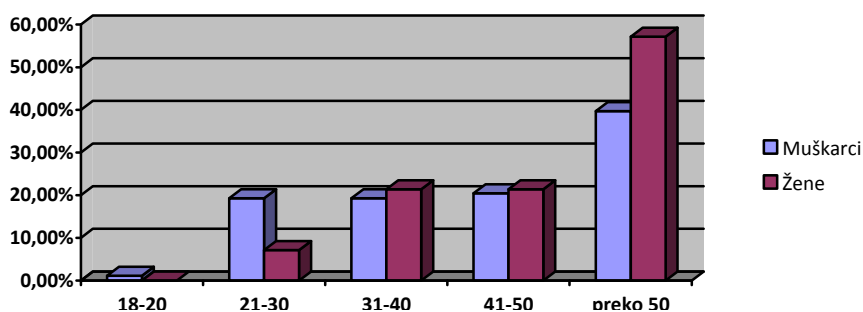
U pogledu podataka o starosti okrivljenog u najvećem broju slučajeva okrivljena lica imaju preko 50 godina i to u 36,8% slučajeva. Lica do 20 godina starosti se pojavljuju kao izvršioци krivičnih dela samo u 1% slučajeva, lica starosti od 21 do 30 godina u 15,8% slučajeva, lica starosti od 31 do 40 godina starosti u 17,5% slučajeva, a lica od 41 do 50 godina u 18,7% slučajeva. Objašnjenje možemo da nađemo u specifičnosti krivičnih dela koja predstavljaju predmet naše analize. Podatak o starosti okrivljenih govori u prilog činjenici da analizirana krivična dela podrazumevaju odnos moći izvršioца nad žrtvom krivičnog dela koja moć često podrazumeva i da je okrivljeni stariji od žrtve i dobro društveno pozicioniran.

Grafikon br. 17 – starost okrivljenog

Ukoliko izvršimo ukrštanje podataka o polu okrivljenog sa starosti okrivljenog dolazimo do interesantnih podataka - muškarci se kao izvršioци krivičnih dela starosti od 18 do 20 godina pojavljuju u 1,13%

slučajeva, starosti od 21 do 30 godina u 19,3% slučajeva, starosti od 31 do 40 godina takođe u 19,3% slučajeva, starosti od 41 do 50 godina u 20,45% slučajeva a starosti preko 50 godina u 39,7% slučajeva. Žene se kao izvršioци krivičnih dela starosti od 18 do 20 godina ne pojavljuju ni u jednom slučaju, starosti od 21 do 30 godina u 7,14% slučajeva, starosti od 31 do 40 godina u 21,4% slučajeva, starosti od 41 do 50 godina takođe u 21,4% slučajeva a starosti preko 50 godina čak u 57,14% slučajeva. Očigledno je da i kod muškaraca i kod žena okrivljenih postoji tendencija povećanja broja okrivljenih sa godinama starosti, ali je indikativnan skok procenta žena okrivljenih preko 50 godina. Čak više od polovine okrivljenih žena je starije od 50 godina.

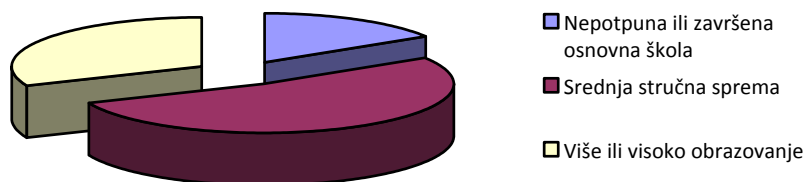
Grafikon br. 18 – pol i starost okrivljenog

U prvoj grupi krivičnih dela okrivljeni su muškog pola u 87,4% slučajeva, a žene u 12,6% slučajeva. U drugoj grupi krivičnih dela okrivljeni su muškog pola u 86,9% slučajeva, a žene u 13,1% slučajeva. U trećoj grupi krivičnih dela okrivljeni su muškog pola u 77,7% slučajeva, a žene u 22,2% slučajeva. Očigledno je da se žene kao izvršioци krivičnih dela skoro u jednakom procentu pojavljuju u prvoj i drugoj grupi, a da se najčešće pojavljuju kao izvršioци iz treće grupe predmeta.

Kao oštećene žene se najčešće pojavljuju u drugoj grupi krivičnih dela i to 40,74% slučajeva, potom u prvoj grupi krivičnih dela 37,04%, a najređe u trećoj grupi krivičnih dela i to 22,22%.

Podaci o obrazovanju okrivljenog ukazuju na to da je najveći procenat okrivljenih sa završenom srednjom školom ili gimnazijom i to 44,8% okrivljenih, a da odmah potom slede okrivljeni sa završenom višom školom ili fakultetom i to 26,7%. Sa nepotpunom osnovnom

ili završenom osnovnom školom je 13,8% okrivljenih. Dakle, 71,5% okrivljenih ima završenu srednju školu ili fakultet. Međutim, interesantan je podatak da više od četvrtine okrivljenih ima završen fakultet, što svakako, imajući u vidu da je stepen visokoobrazovanih lica u Srbiji 6,5%, ukazuje na to da se u krivičnim delima koja su predmet naše analize ova lica pojavljuju češće kao izvršioци krivičnih dela.

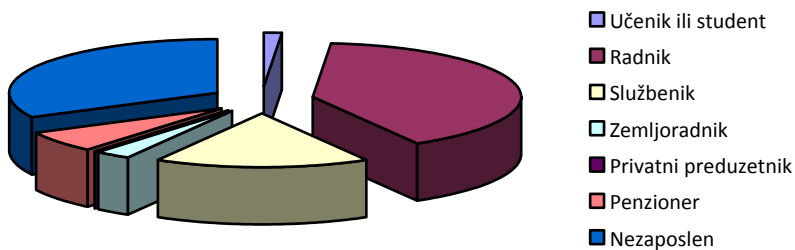
Grafikon br. 19 – obrazovanje okrivljenog

Ukoliko uporedimo podatke o obrazovanju okrivljenog sa polom oštećenog dolazimo do sledećih rezultata. Tako, na primer, okrivljeni sa završenom osnovnom školom krivična dela vrše prema oštećenim muškarcima u 9% slučajeva a prema ženama u 18,1% slučajeva, okrivljeni sa završenom srednjom školom ili gimnazijom krivična dela vrše više na štetu muškaraca nego žena i to u odnosu procenata 51,5%:40,9%, a okrivljeni sa završenim fakultetom češće krivična dela vrše prema oštećenim ženama nego muškarcima i to u odnosu procenata 29,5%:19,6%.

U prvoj grupi krivičnih dela najveći broj okrivljenih ima završenu srednju školu ili gimnaziju i to u 47,6% slučajeva, potom višu školu ili fakultet u 17,4% slučajeva, a potom osnovnu školu u 15,87% slučajeva. U drugoj grupi predmeta najveći broj okrivljenih im završenu srednju školu ili gimnaziju i to 48,14%, potom višu školu ili fakultet u 22,22% slučajeva, osnovnu školu u 11,11% slučajeva i magistraturu ili doktorat u 3,7% slučajeva. U trećoj grupi predmeta najveći broj okrivljenih ima završen fakultet ili višu školu i to u 55,5% slučajeva, potom srednju školu ili gimnaziju u 38,8% slučajeva i magistraturu ili doktorat u 5,5% slučajeva. Iz iznetog proizilazi da su najobrazovaniji okrivljeni iz treće grupe predmeta što je i logično s obzirom na zakonska obeležja krivičnog dela Zloupotreba službenog položaja.

U pogledu zanimanja okrivljenog u upitniku smo ponudili više opcija. Statistički podaci su sledeći: učenik ili student se pojavljuje kao

okrivljeno lice u 0,9% slučajeva, radnik u 26,7% slučajeva, službenik u 11,2% slučajeva, zemljoradnik u 1,7% slučajeva, privatni preduzetnik u 20,7% slučajeva, penzioner u 4,3% slučajeva, nezaposlen u 21,6% slučajeva.

Grafikon br. 20 – zanimanje okrivljenog

U prvoj grupi predmeta kao okrivljeno lice najčešće se pojavljuje nezaposleno lice i to u 34,9% slučajeva, potom radnik u 17,4% slučajeva, službenik u 9,52% slučajeva, i privatni preduzetnik i penzioner u po 7,93% slučajeva. U drugoj grupi predmeta pojavljuju se samo dve kategorije i to radnik u 50% slučajeva i privatni preduzetnik u 50% slučajeva. U trećoj grupi krivičnih dela u 50% slučajeva kao okrivljeni se pojavljuje radnik, a u po 22,22% službenik i privatni preduzetnik.

Najčešći izvršiocu analiziranih krivičnih dela su okrivljeni koji su odgovorna lica u pravnom licu u 37,9% slučajeva ili imaju poziciju izvršilačkog radnog mesta u preduzeću u 31,8% slučajeva.

Okrivljeni su se u najvećem broju slučajeva izjasnili da su srednjeg imovnog stanja i to u 32,5% slučajeva. U 17,9% slučajeva su se izjasnili da su slabog imovnog stanja, a u 11,1% slučajeva su se izjasnili da su dobrog imovnog stanja.

Upoređujući podatke o imovnom stanju okrivljenog sa polom oštećenog došli smo do sledećih rezultata: okrivljeni veoma lošeg imovnog stanja češće vrše krivična dela prema ženama nego prema muškarcima i to 4,5%:1,51%, okrivljeni slabog imovnog stanja češće vrše krivična dela prema muškarcima nego prema ženama i to u odnosu 21,12%:15,9%, okrivljeni srednjeg imovnog stanja vrše krivična dela češće prema ženama nego prema muškarcima u odnosu 36,36%:31,8%, okrivljeni dobrog imovnog stanja krivična dela vrše skoro podjednako i prema muškarcima i prema ženama 12,12%:11,36%

U prvoj grupi predmeta najveći broj okrivljenih je srednjeg imovnog stanja i to 38,09%, potom slabog imovnog stanja 28,57%, dobrog imovnog stanja 3,17% i veoma dobrog imovnog stanja 1,58%, nepoznato je 28,57%. U drugoj grupi predmeta čak u 75% predmeta nije poznato imovno stanje okrivljenog, a kao slabog imovnog stanja izjasnilo se 25% okrivljenih. U trećoj grupi predmeta u 59,25% nije poznato imovno stanje okrivljenih, a u po 14,8% slučajeva okrivljeni se izjasnili da su srednjeg ili dobrog imovnog stanja.

U najvećem broju slučajeva okrivljeni žive u bračnoj zajednici i to u 43,6% slučajeva. U 22,7% slučajeva okrivljeni je neoženjen, odnosno neudata, a u 16,4% slučajeva okrivljeni je razveden/a.

Kada smo uporedili pol okrivljenog sa bračnim stanjem okrivljenog, došli smo do iznenađujućih rezultata. Muškarci kao okrivljeni su u najvećem procentu u bračnoj zajednici i to u 47,31% slučajeva, potom su neoženjeni u 23,6% slučajeva, razvedeni u 11,82% slučajeva, udovci u 4,3% slučajeva, u vanbračnoj zajednici u 1%, a za 11,82% nema podataka. Žene kao okrivljene su u najvećem broju slučajeva razvedene i to u 41,17% slučajeva, potom u braku u 23,52% slučajeva, neudate u 17,6% slučajeva, u 5,8% slučajeva su u vanbračnoj zajednici, a za 11,7% nema podataka. Iz navedenog proizilazi da su muškarci kao izvršioци krivičnih dela najčešće u braku, a žene su najčešće razvedene.

Statistički podaci o broju maloletne dece okrivljenog govore da u najvećem broju slučajeva okrivljeni imaju jedno ili dvoje maloletne dece i to ukupno u 44,8% slučajeva, a da u 31,4% slučajeva nemaju maloletne dece.

Upoređujući pol okrivljenih sa brojem maloletne dece došli smo do sledećih podataka. U odnosu na muškarce okrivljene – 32,5% nema dece, 19,1% ima jedno dete, 25,84% ima dvoje ili više dece, a za 22,47% ism imali podataka. U odnosu na žene 25% nema dece, 37,5% ima jedno dete, 6,25% ima dvoje ili više dece i za 31,25% nismo imali podatka. Iz navedenog se može uočiti drastičan pad žena okrivljenih u situaciji kada imaju dvoje ili više malolene dece, ali istovremeno i viši broj žena okrivljenih sa jednim detetom u odnosu na muškarce okrivljene sa jednim detetom. Takođe, očigledno je da muškarci bez maloletne dece češći izvršioци krivičnih dela nego žene bez maloletne dece.

U najvećem broju slučajeva okrivljeni nisu ranije osuđivani i to u 56,1% slučajeva, a u 24,6% slučajeva jesu ranije osuđivani.

Ukrštajući podatke koji se tiču pola okrivljenog sa ranijom osuđivanošću dobili smo sledeće rezultate. Muškarci kao okrivljeni u 53,12% slučajeva nisu ranije osuđivani, u 29,1% slučajeva jesu ranije osuđivani, a u 17,7% slučajeva nema podataka. Žene kao okrivljene u 72,22% slučajeva nisu ranije osuđivane, u 0% slučajeva su ranije osuđivane, a u 27,7% slučajeva nema podataka. Možemo da zaključimo da se za razmatrana krivična dela žene ne pojavljuju kao povratnici, odnosno da su se pred sudovima u svim razmatranim slučajevima kao okrivljene pojavile prvi put.

Okrivljeni je u prvoj grupi predmeta ranije osuđivan u 32,25% slučajeva, u drugoj grupi u 15,38% slučajeva, a u trećoj grupi u 17,64% slučajeva. Nije ranije osuđivan u prvoj grupi u 59,67% slučajeva, u drugoj grupi u 53,84% slučajeva, a u trećoj grupi u 47% slučajeva. U prvoj grupi nemamo podatke u 8,06% slučajeva, u drugoj grupi u 30,76% slučajeva, a u trećoj grupi u 35,29% slučajeva. Možemo da zaključimo da se ranije osuđivani okrivljeni najčešće pojavljuju u prvoj grupi krivičnih dela, a da njihov broj znatno opada u drugoj i trećoj grupi krivičnih dela.

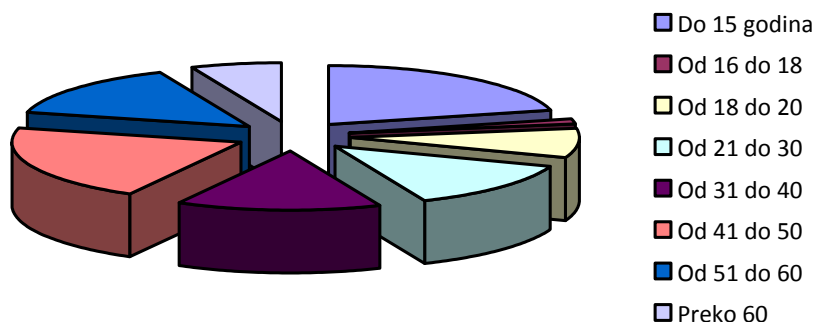
Podaci o oštećenom

Kao oštećena lica češće se pojavljuju muškarci nego žene, međutim razlika u procentima nije velika. Žene su žrtve predmetnih krivičnih dela u 40% slučajeva, a muškarci u 60% slučajeva. Ukoliko se ima u vidu prethodni statistički podatak da je u 84,6% slučajeva okrivljeni muškog pola a tek u 15,4% slučajeva okrivljena je ženskog pola, onda jednostavno dolazimo do zaključka da se za analizirana krivična dela češće kao izvršioци pojavljuju muškarci koji krivična dela skoro podjednako vrše na štetu žena i muškaraca.

Upoređujući pol oštećenog sa grupom krivičnih dela dobili smo sledeće rezultate. U prvoj grupi predmeta 62% oštećenih su muškarci, a 38% su žene. U drugoj grupi 52,17% su muškarci a 47,82% su žene. U trećoj grupi 82% su muškarci a 18% su žene. Indikativno je da najveći broj žena oštećenih je oštećeno upravo izvršenjem krivičnih dela protiv prava po osnovu rada, da je manji broj žena oštećen izvršenjem krivičnih dela protiv sloboda i prava i polnih sloboda, a da je ubedljivo najmanji broj žena oštećene izvršenjem krivičnog dela Zloupotreba služ-

benog položaja. Možemo da zaključimo da nema razlike u polovima oštećenih kada su u pitanju krivična dela protiv prava po osnovu rada, a kako se žene inače ređe pojavljuju u i kao izvršioc i kao oštećeni u krivičnim delima, nalazimo da su samom činjenicom da su u procentu oštećenih izjednačene sa muškarcima, češće na udaru da postanu žrtve krivičnih dela iz ove grupe u odnosu na muškarce.

Kada je u pitanju starost oštećenih lica možemo da kažemo da su statistički podaci prilično ujednačeni, tako lica starosti do 15 godina kao oštećeni se pojavljuju u 12% slučajeva, od 16 do 18 godina u 0,9% slučajeva, od 18 do 20 godina u 4,6% slučajeva, od 21 do 30 godina u 7,4% slučajeva, od 31 do 40 godina u 8,3% slučajeva, od 41 do 50 godina u 12% slučajeva, od 51 do 60 godina u 8,3% slučajeva i preko 60 godina u 3,7% slučajeva. U 32,6% slučajeva nismo raspolagali podacima o starosti oštećenog lica.

Grafikon br. 21 – starost oštećenog

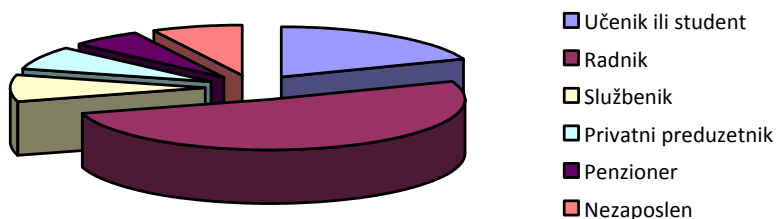
Upoređujući starost oštećenog sa polom oštećenog u odnosu na žene došli smo do sledećih rezultata: najveći procenat žena oštećenih je starosti do 15 godina, potom starosti od 21 do 30 godina i starosti od 41 do 50 godina. Najveći procenat muškaraca oštećenih je starosti od 31 do 60 godina. Posebno je zabrinjavajući podatak da se žene oštećene do 15 godina pojavljuju u 21,9% slučajeva a muškarci do 15 godina u 6,25% slučajeva.

U pogledu obrazovanja oštećenih lica raspolagali smo podacima u 44,3% predmeta. Najveći broj oštećenih ima završenu srednju školu ili gimnaziju i to u 24,3% slučajeva, a višu školu ili fakultet u 10,3% slučajeva. Ukoliko se ima u vidu prethodni podatak o obrazovanju okriv-

ljenog očigledno je da visokoobrazovani češće pojavljuju kao okrivljeni nego kao oštećeni.

Upoređujući podatke o polu oštećenog sa obrazovajnem oštećenog došli smo do sledećih rezultata. Oštećeni bez obrazovanja su muškarci u 0% a žene u 14,28% slučajeva. Oštećeni sa nepotpunom osnovnom školom su muškarci u 1,6% a žene u 0% slučajeva. Oštećeni sa osnovnom školom su muškarci u 9,67% a žene u 9,52% slučajeva. Oštećeni sa srednjom školom ili gimnazijom su muškarci u 24,19% a žene u 23,8% slučajeva. Oštećeni sa višom školom ili fakultetom su muškarci u 4,83% a žene u 16,66% slučajeva. Oštećeni sa magistraturom ili doktoratom su muškarci u 3,22% a žene u 0% slučajeva. Možemo da zaključimo da se žene bez obrazovanja češće pojavljuju kao žrtve izvešenja krivičnog dela, kao i da su žene sa završenim fakultetom ili višom školom češće žrtve krivičnih dela nego muškarci sa završenom višom školom ili fakultetom.

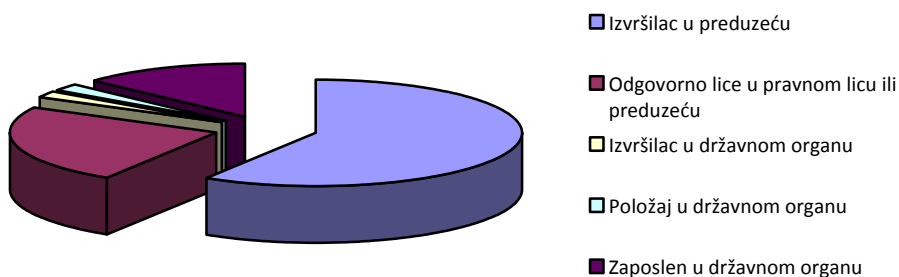
U najvećem broju slučajeva oštećeni je radnik i to u 34,7% slučajeva, a potom kao učenik ili student u 12,9% slučajeva. U 5,9% slučajeva oštećeni je službenik, u 5% slučajeva oštećeni je privatni preduzetnik, u 4% penzioner, a u 5% je nezaposlen.

Grafikon br. 22 – zanimanje oštećenog

Upoređujući zanimanje oštećenog sa polom oštećenog konstatujemo da se u jednakom procentu muškarci i žene radnici pojavljuju kao oštećeni. Interesantno je da se žene službenici kao oštećene pojavljuju u 10,25% slučajeva a muškarci samo u 3,38% slučajeva. Takođe je interesantno da se žene učenice ili studenti pojavljuju kao oštećene u velikom procentu i to 20,5%, dok se muškarci učenici ili studenti pojavljuju kao oštećeni u nešto manje, ali ipak ne zanemarljivom procentu od 8,47%.

U pogledu radnog mesta oštećenog najveći procenat predstavlja izvršilačko radno mesto u preduzeću i to u 44,3% slučajeva, a potom odgovorno lice u pravnom licu ili preduzeću u 18% slučajeva. U 1,6% slučajeva oštećeni je zaposlen na izvršilačkom radnom mestu u državnom organu, u 1,6% slučajeva oštećeni ima položaj u državnom organu, a u 9,8% slučajeva oštećeni je zaposlen u državnom organu. Stoga možemo da zaključimo da u 13,1% slučajeva oštećeni rade u državnom organu, a da u 62,3% slučajeva oštećeni rade u preduzeću. Navedeni podatak očigledno ukazuje da su češće povrede prava zaposlenih u preduzećima nego u državnim organima.

Grafikon br. 23 – radno mesto oštećenog

Upoređujući podatke o radnom mestu sa podacima o polu oštećenog možemo da konstatujemo da postoje razlike u polovima. Tako na primer žene na poziciji izvršilačkog radnog mesta u preduzeću se pojavljuju kao oštećene u 56,52% za razliku od muškaraca koji se na istom radnom mestu pojavljuju u 36,84%. Nijedna žena oštećena nije na poziciji odgovornog lica u pravnom licu za razliku od muškaraca koji su na ovoj poziciji oštećeni u 28,9% slučajeva.

Oštećeni su se u razmatranim predmetima najčešće izjašnjavali da su srednjeg imovnog stanja i to u 27% slučajeva, potom da su slabog imovnog stanja u 18% slučajeva. U 2,7% slučaja su se izjasnili da su veoma lošeg imovnog stanja, u 3,6% slučaja da su dobrog imovnog stanja, a tek u 0,9% slučajeva da su veoma dobrog imovnog stanja. Ukoliko ovaj podatak uporedimo sa podatkom o imovnom stanju okrivljenog možemo da uočimo da je imovno stanje okrivljenih lica bolje nego

imovno stanje oštećenih lica, odnosno da se veći procenat okrivljenih izjasnio da im je imovno stanje srednje, dobro i veoma dobro.

Upoređujući pol oštećenih sa njihovnim imovnim stanjem možemo da konstatujemo da se u grupi veoma lošeg imovnog stanja češće pojavljuju žene nego muškarci i to u odnosu 0%:7,14%, kao i da postoje razlike u grupi srednjeg imovnog stanja gde su muškarci zastupljeni u 31,8%, a žene u 19%. Možemo da zaključimo da su žene veoma lošeg imovnog stanja češće žrtve krivičnih dela nego muškarci koji pripadaju istoj grupi, kao i da su muškarci srednjeg imovnog stanja češće žrtve krivičnih dela nego žene srednjeg imovnog stanja.

U pogledu zdravstvenog stanja u najvećem broju slučajeva oštećeni su se izjasnili kao zdravi i to u 81,8% slučajeva, tek u 3,6% slučajeva oštećeni su se izjasnili kao bolesni, a u 1,8% slučajeva kao lica sa posebnim potrebama. Opisujući svoje bolesti, odnosno bolesti članova uže porodice, oštećeni su navodili mentalnu zaostalost u razvoju, dijabetes, invaliditet stečen na radu ili u ratu i multiplesklerozu.

Opisujući posledice izvršenja krivičnog dela oštećeni su najčešće navodili da se posledice izvršenja krivičnog dela odnose prevažno na rad, pa su tako navodili posledice kao što su: nemogućnost štrajka, nemogućnost ostvarivanja prava iz penziona i zdravstveno socijalne zaštite, neuplaćivanje doprinosa, povreda prava na porodijsko odsustvo, prestanak radnog odnosa, neovlašćeno korišćenje zdravstvene knjižice. U pogledu drugih posledica izvršenja krivičnih dela oštećeni najčešće navode telesne povrede, materijalne posledice, osećanje straha za fizički integritet, psihičke tegobe, razvod braka, zdravstvene tegobe i slično. Ukoliko se brižljivije razmotre navedene posledice lako je zaključiti da je izvršenje krivičnog dela na oštećene delovalo tako da je dovedeno u pitanje ostvarivanje njihovih osnovnih socijalnih funkcija.

Pitanje da li se oštećeni pridružuje krivičnom gonjenju od značaja je za analizu iz razloga što ukazuje na to da li oštećeni žele da koriste u potpunosti sva prava koja im stoje na raspolaganju, odnosno da li su dovoljno zainteresovani da nastave krivično gonjenje uprkos odluci tužilaštva. U 78,5% slučajeva oštećeni su se izjasnili da se pridružuju krivičnom gonjenju, a u 21,5% slučajeva su se izjasnili da se ne pridružuju krivičnom gonjenju. Visok procenat oštećenih koji se pridružuju krivičnom gonjenju govori u prilog činjenici da su oštećeni veoma zaintere-

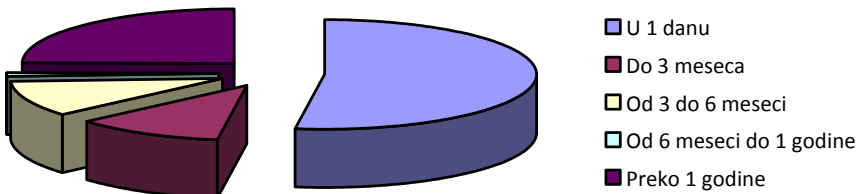
sovani za ishod krivičnog postupka i da su voljni da se u najvećoj meri angažuju radi okončanja krivičnog postupka osuđujućom presudom.

Ukrštajući podatke o polu oštećenog i pridruživanja krivičnom gonjenju ustanovili smo da postoje razlike između muškaraca i žena oštećenih. Žene oštećene se pridružuju krivičnom gonjenju u 80% slučajeva a ne pridružuju se u 20% slučajeva. Muškarci oštećeni se pridružuju krivičnom gonjenju u 75% slučajeva a ne pridružuju se krivičnom gonjenju u 25% slučajeva. Dakle, iako su razlike u procentima male, ipak možemo da zaključimo da se žene češće pridružuju krivičnom gonjenju nego muškarci.

U prvoj grupi predmeta oštećeni se pridružuju krivičnom gonjenju u 72,9% slučajeva, a u 27,08% slučajeva se ne pridružuju krivičnom gonjenju. U drugoj grupi predmeta oštećeni se pridružuju krivičnom gonjenju u 85% slučajeva a u 15% slučajeva se ne pridružuju krivičnom gonjenju. Interesantno je da su se svi oštećeni u trećoj grupi predmeta izjasnili da se pridružuju krivičnom gonjenju.

Podaci o krivičnom delu

Statistički podaci o trajanju izvršenja krivičnog dela govore u prilog da je najveći broj krivičnih dela izvršen u jednom danu – 52,4% slučajeva, u 11,4% slučajeva izvršenje krivičnog dela je trajalo u periodu do tri meseca, 10,5% krivičnih dela je izvršeno u periodu koji je bio duži od tri meseca do šest meseci, a 1% krivičnih dela vršen je u periodu preko šest meseci do godinu dana. Međutim, interesantno je da je čak 24,8% krivičnih dela vršeno u periodu koji je trajao preko godinu dana.

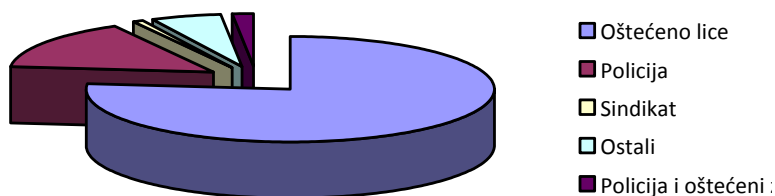

Grafikon br. 24 – trajanje izvršenja krivičnog dela

Kada smo ukrstili podatke koji se odnose na trajanje izvršenja krivičnog dela i pol okrivljenog, došli smo do sledećih rezultata: kri-

vično delo su muškarci izvršili u jednom danu u 56% slučajeva a žene u 31,25% slučajeva, u periodu do tri meseca muškarci su zastupljeni u 6,7% slučajeva a žene u 37,5% slučajeva, u periodu od tri do šest meseci muškarci su zastupljeni u 11,2% slučajeva a žene u 6,25% slučajeva, u periodu od šest do dvanaest meseci muškarci su zastupljeni u 1,1% slučajeva a žene u 0% slučajeva, u periodu preko 12 meseci muškarci su zastupljeni u 24,7% slučajeva a žene u 25% slučajeva. Naročito je interesantno da su žene najčešće krivična dela vršile u periodu od tri meseca i da je odnos prema muškarcima u toj grupi 37,5%:6,7%.

Kao podnosilac krivične prijave u najvećem broju slučajeva pojavljuje se oštećeno lice koje to čini samostalno ili preko punomoćnika i to čak u 76,8% slučajeva. Policija je bila podnosilac krivične prijave u 15,2% slučajeva, sindikat u 0,9% slučajeva, ostali u 5,4% slučajeva, a u 1,8% slučajeva podnosilac krivične prijave je bila policija i oštećeni. Kako je uobičajeno da je podnosilac krivične prijave policija, nameće se pitanje iz kog razloga se za krivična dela koja razmatramo najčešće kao podnosilac krivične prijave pojavljuje oštećeni. Razlog navedenom može da bude taj što se policija prevashodno fokusira na krivična dela protiv života, tela, polnih sloboda, imovine i privrede, a manje je zainteresovana za istraživanje krivičnih dela koja se odnose na povrede prava i sloboda i prava na rad.

Grafikon br. 25 – podnosilac krivične prijave

Kada uporedimo pol oštećenog sa podacima o podnosiocu krivične prijave, možemo da konstatujemo da muškarci oštećeni samostalno ili preko punomoćnika podnose krivične prijave u 84% slučajeva a žene u 71% slučajeva. Policija podnosi krivične prijave u 12,9% slučajeva kada su muškarci oštećeni, a u 13% slučajeva kada su žene oštećene. Kada su u pitanju ostali podnosioci krivične prijave, oni u situacijama kada su muškarci oštećeni podnose krivične prijave u 3,1%

slučajeva a kada su žene u pitanju u 9,3% slučajeva. U 4,6% slučajeva krivične prijave podnose istovremeno i žene i policija, dok nije zabeležen nijedan slučaj da je muškarac oštećeni podneo krivičnu prijavu istovremeno sa policijom. Možemo da zaključimo da policija prilikom preduzimanja radnji i podnošenja krivičnih prijava ne pravi razliku u polu oštećenih. Sa druge strane interesantno je da žene, iako je policija podnela krivičnu prijavu, pribegavaju tome da identičnu krivičnu prijavu podnesu i same, što može da ukazuje na to da žene nemaju poverenja u rad policije. Takođe je interesantan podatak da ostali podnosioci krivičnih prijava, među kojima se najčešće pojavljuju nevladine organizacije, češće podnose krivične prijave za krivična dela u kojima su oštećene žene nego za krivična dela u kojima su muškarci oštećeni. Ovo može da ukazuje na to da žene imaju poverenje u nevladine organizacije i da im se češće od muškaraca obraćaju za stručnu pomoć. Takođe treba ukazati i na to da se žene ređe od muškaraca opredeljuju da samostalno ili preko punomoćnika podnesu krivičnu prijavu.

Samo u 17,1% slučajeva u predmetima postoje podaci o aktivnostima drugih državnih organa, a u 82,9% slučajeva ne postoje takvi podaci. Ukoliko imamo u vidu prirodu krivičnih dela koje razmatramo, odnosno činjenicu da je čitav niz državnih organa nadležan za postupanje u situacijama koje se odnose na izvršenje navedenih krivičnih dela, kao što je policija, inspekcija rada, ombudsman, poverenik za zaštitu ravnopravnosti i slično, ostaje nejasno iz kog razloga je nizak procenat aktivnosti državnih organa. Razlog tome može biti nizak stepen poverenja građana u državne organe, ali takođe može biti i uverenje građana da je krivičnopravni mehanizam najmoćniji pravni mehanizam i da se izvršioci krivičnih dela plaše krivičnopravne prinude više nego drugih pravnih mehanizama. U svakom slučaju, nizak procenat aktivnosti državnih organa može biti zabrinjavajući i očigledno ukazuje na to da građani nemaju svest o mogućnostima koje im drugi državni organi mogu ponuditi u postupku zaštite njihovih prava. Analizirajući državne organe za koje u spisima predmeta postoje podaci da su preduzimali aktivnosti, možemo da zaključimo da je u najvećoj meri aktivnosti preduzimala policija, potom inspekcija rada, fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, kao i škole.

Upoređujući pol oštećenog sa podacima o aktivnostima drugih državnih organa uočavamo da postoje podaci o aktivnostima drugih

državnih organa u 12,12% slučajeva kada su muškarci oštećeni, a u 22,7% slučajeva kada su žene oštećene. Ovo ukazuje na to da su žene sklonije da traže alternativne načine rešavanja problema i da pre sudske zaštite traže zaštitu svojih prava kod drugih državnih organa, čime aktiviraju mehanizme postupanja tih organa.

U pogledu podataka o aktivnostima nevladinih organizacija povodom izvršenja krivičnog dela, tek u 2,6% slučajeva postoje podaci o aktivnostima nevladinih organizacija. U preostalim 97,4% slučajeva ne postoje podaci o aktivnostima nevladinih organizacija. Ukoliko se navedeni podatak uporedi sa podatkom o aktivnostima nevladinih organizacija u parničnim predmetima, gde u 10,4% slučajeva postoje podaci o aktivnostima nevladinih organizacija, možemo da zaključimo da su nevladine organizacije znatno aktivnije u zaštiti prava građana u parničnim postupcima nego u krivičnim postupcima.

Ukoliko pol oštećenog uporedimo sa podatkom o aktivnosti nevladinih organizacija, ma kako mali uzorak bio, dolazimo do rezultata da se aktivnosti ovih organizacija kada su muškarci oštećeni u pitanju pojavljuju u 1,5% slučajeva, a kada su žene oštećene u 4,6% slučajeva. Podatak da su nevladine organizacije tri puta zastupljenije u predmetima u kojima su žene oštećene, još jednom potvrđuje hipotezu da su žene sklone traženju zaštite od nevladinog sektora i da imaju poverenje u te organizacije.

Statistički podaci o periodu od učinjenog krivičnog dela do podnošenja krivične prijave govore u prilog činjenici da se krivične prijave najčešće podnose u periodu do sedam dana od učinjenog krivičnog dela i to u 29,5% slučajeva. U 17,9% slučajeva krivične prijave se podnose u periodu do mesec dana nakon izvršenog krivičnog dela, u 10,7% slučajeva nakon jednog meseca od izvršenog krivičnog dela, u 8% slučajeva nakon isteka tri meseca od izvršenog krivičnog dela, u 17% slučajeva u periodu nakon šest meseci od izvršenog krivičnog dela i u 17% slučajeva nakon godinu dana od izvršenog krivičnog dela. Ukoliko imamo u vidu da najveći broj krivičnih prijava podnose oštećeni lično, možemo da uočimo neke zakonitosti. Prva je da je najveći broj krivičnih prijava podnet u periodu do tri meseca od izvršenja krivičnog dela i to u 58% slučajeva, a da potom sledi stagnacija u periodu od tri meseca nakon izvršenja krivičnog dela do šest meseci, nakon čega ponovo raste broj podnetih krivičnih prijava. Očigledno je da su

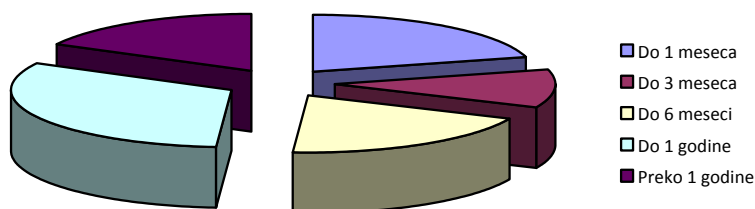
oštećeni odlučni da odmah po izvršenju krivičnog dela zatraže krivič-nopravnu zaštitu a ukoliko to ne učine u kratkom roku, ponovo se opredeljuju da koriste ovaj mehanizam tek po isteku šest meseci od izvršenja krivičnog dela.

Upoređujući podatke o polu oštećenog sa podacima o periodu od učinjenog krivičnog dela do podnošenja krivične prijave dobili smo sledeće podatke: u periodu do sedam dana u predmetima u kojima su muškarci oštećeni krivične prijave su podnete u 30,6% slučajeva, a kada su žene oštećene u 31,8% slučajeva. U periodu do mesec dana u predmetima u kojima su muškarci oštećeni krivične prijave su podnete u 19,3% slučajeva, a kada su žene oštećene u 15,9% slučajeva. U periodu preko mesec dana u predmetima u kojima su muškarci oštećeni krivične prijave su podnete u 8% slučajeva, a kada su žene oštećene u 13,6% slučajeva. U periodu preko tri meseca u predmetima u kojima su muškarci oštećeni krivične prijave su podnete u 3,2% slučajeva, a kada su žene oštećene u 6,8% slučajeva. U periodu preko šest meseci u predmetima u kojima su muškarci oštećeni krivične prijave su podnete u 19,35% slučajeva, a kada su žene oštećene u 15,9% slučajeva. U periodu preko godinu dana u predmetima u kojima su muškarci oštećeni krivične prijave su podnete u 19,35% slučajeva, a kada su žene oštećene u 15,9% slučajeva.

U 55,6% slučajeva oštećeni je imao/la punomoćnika, a u 44,4% slučajeva nije imao/la punomoćnika. Interesantan je podatak da je od 55,6% slučajeva punomoćnik oštećenog/e samo u 7,7% slučajeva bila žena, a u preostalih 47,9% slučajeva punomoćnik je bio muškarac. Ukoliko se ima u vidu podatak o polu punomoćnika u parničnim predmetima možemo da uočimo neke zakonitosti. Prva je da tužilac u parnici češće ima punomoćnika nego oštećeni u krivici, što je potpuno opravdano iz razloga što optužni akt u krivičnom postupku zastupa javni tužilac pa oštećenom nije neophodna stručna pravna pomoć, dok je u parničnim predmetima tužiocu stručna pravna pomoć neophodna. Međutim, ono što iznenađuje jeste podatak o polu punomoćnika. U parničnim predmetima od 77,6% slučajeva u kojima su tužene zastupali punomoćnici u 24,7% slučajeva punomoćnik je bila žena, a u 52,9% slučajeva punomoćnik je bio muškarac. Dakle, svaki drugi punomoćnik u parničnim predmetima je žena. U krivičnim predmetima tek svaki šesti punomoćnik oštećenog je bila žena. Razlog navedenom

možda leži u tome što građani imaju predrasudu da su stručni poslovi koji se obavljaju pred krivičnim sudom muški poslovi i da žene nisu dovoljno hrabre ili visprene da izdejtstvuju osuđujuću presudu.

Prema statističkim podacima istražni postupak je u 20,7% slučajeva trajao kraće od jednog meseca, u 11% slučajeva je trajao do tri meseca, u 19,5% slučajeva do šest meseci, u 31,7% slučajeva do godinu dana, a u 17,1% slučajeva preko godinu dana. Kako istražni postupak treba da se okonča u roku od šest meseci, možeo da zaključimo da je ovaj uslov ispunjen u 51,2% slučajeva, odnosno samo u polovini predmeta.

Grafikon br. 26 – dužina trajanja istražnog postupka

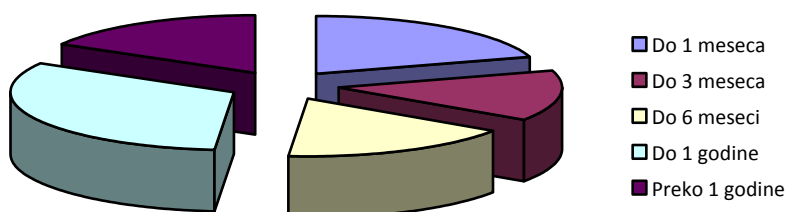
Upoređujući pol okrivljenog sa dužinom trajanja istražnog postupka konstatujemo da su istražni postupci trajali do jednog meseca prema okrivljenim ženama u 46,15% slučajeva, a prema muškarcima u 15,9% slučajeva. Do tri meseca su trajali prema ženama u 0% slučajeva a prema muškarcima u 13% slučajeva. Do šest meseci su trajali prema ženama u 7,6% slučajeva a prema muškarcima u 21,7% slučajeva. Do godinu dana su trajali prema ženama u 23% slučajeva a prema muškarcima u 33,3% slučajev. Preko godinu dana su trajali prema ženama u 23% slučajeva a prema muškarcima u 15,9% slučajeva. Iznenađujući je podatak da skoro polovinu istražnih postupaka prema ženama sudovi okončavaju u roku do jednog meseca. Navedeno može da ukazuje na to da žene ne primenjuju taktike odlaganja pristupanja sudu i da ne preduzimaju mere kojima onemogućavaju sud da efikasno postupa.

U 63,3% slučajeva sudija je bila žena, a u 36,7% slučajeva sudija je bio muškarac. Ukoliko ovaj podatak uporedimo sa podatkom iz parničnih predmeta u kojima je u 91,3% slučajeva sudija bila žena, a samo u 8,7% slučajeva sudija je bio muškarac, zaključujemo da su muškarci

sudije češće raspoređeni da sude krivične predmete, a žene češće raspoređene da sude parnične predmete. Iz kog razloga sudije muškarci češće sude krivične predmete u odnosu na žene teško je odgovoriti. Moguće je da se žene sudije češće opredeljuju da sude parnične nego krivične predmete, a sa druge strane moguće je da je ovakva podela nastala upravo zbog predrasude da žene nisu sposobne da vode suđenja sa krivičnom materijom.

Sa druge strane krajnje je interesantan podatak koji se odnosi na pol javnog tužioca. U 60% slučajeva zamenik javnog tužioca je ženskog pola, a u 40% slučajeva zamenik javnog tužioca je muškog pola. Možemo da zaključimo da su u krivičnim sudovima i javnim tužilaštvima skoro podjednako zastupljena oba pola, sa blagom prevagom u korist žena.

Podatak o periodu koji je protekao od prijema krivične prijave do podnošenja optužnog akta sudu govori o efikasnosti rada javnog tužioca. Statistički podaci su sledeći: u 20,4% slučajeva proteklo je do jednog meseca, u 14,2% slučajeva proteklo je do tri meseca, u 16,8% slučajeva proteklo je do šest meseci, u 31,9% slučajeva proteklo je do godinu dana i u 16,8% slučajeva proteklo je preko godinu dana. Očigledno je da u nešto više od polovine predmeta javni tužilac u roku od šest meseci podnosi optužni akt sudu.

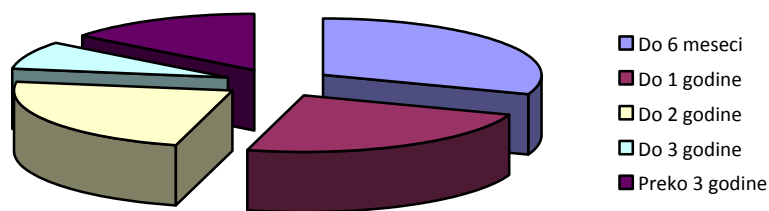

Grafikon br. 27 – vreme od prijema krivične prijave do podnošenja optužnog akta

Upoređujući period od prijema krivične prijave do podnošenja optužnog akta sudu sa polom okrivljenog došli smo do sledećih podataka: tužilaštvo je postupalo u roku do jednog meseca kada su muškarci okrivljeni u 17,89%, a kada su žene okrivljene u 33,3% slučajeva, tužilaštvo je postupalo u roku do tri meseca kada su muškarci okriv-

ljeni u 13,6%, a kada su žene okrivljene u 16,6% slučajeva, tužilaštvo je postupalo u roku do šest meseci kada su muškarci okrivljeni u 17,8%, a kada su žene okrivljene u 11,1% slučajeva, tužilaštvo je postupalo u roku do godinu dana kada su muškarci okrivljeni u 33,6%, a kada su žene okrivljene u 22,2% slučajeva, tužilaštvo je postupalo u roku preko godinu dana kada su muškarci okrivljeni u 24,6%, a kada su žene okrivljene u 16,6% slučajeva. Iz navedenog proizilazi da je tužilaštvo efikasnije postupalo po krivičnim prijavama u kojima su žene navedene kao izvršioци krivičnih dela. Razlog navedenom može da bude, kao što smo već naveli, da žene nisu sklone taktikama kojima se onemogućavaju državni organi u preduzimanju mera.

U sudu postupak u 30,6% slučajeva traje do šest meseci, u 23,4% slučajeva traje do godinu dana, u 23,4% slučajeva traje do dve godine, u 8,1% slučajeva traje do tri godine, a u 14,4% slučajeva traje preko tri godine. Očigledno je da sudovi više od pola predmeta reše u prvoj godini, u drugoj godini suđenja zadržava se isti trend rešavanja predmeta, a potom sledi pad rešavanja predmeta u trećoj godini suđenja. Razlog tome je što se verovatno radi o predmetima koji iziskuju ispitivanje niza nedostupnih svedoka ili izvođenje brojnih dokaza, zbog čega nastupa zastoj u radu suda.

Grafikon br. 28 – dužina trajanja sudskog postupka

Kada smo uporedili pol okrivljenih sa dužinom trajanja postupka u sudu, utvrdili smo da sud u roku od šest meseci donese presude u 29,7% predmeta kada su muškarci okrivljeni, a u 35,2% predmeta kada su žene okrivljene. U roku do godinu dana u 23,4% predmeta kada su muškarci okrivljeni, a u 23% predmeta kada su žene okrivljene. U roku do dve godine u 25,53% slučajeva kada su muškarci okrivljeni, a u

11,7% slučajeva kada su žene okrivljene. U roku do tri godine u 9,57% slučajeva kada su muškarci okrivljeni, a u 0% kada su žene okrivljene. Preko tri godine u 11,7% slučajeva kada su muškarci okrivljeni i u 29,4% kada su žene okrivljene. Očigledno je da sud u prvih šest meseci češće donosi presudu kada su žene okrivljene nego kada su u pitanju muškarci. Sa druge strane interesantan je podatak da postoji razlika u odlukama suda koje su donete nakon tri godine, gde je odnos muškaraca i žena okrivljenih 11,7%:29,4%. Očigledno je da sud u predmetima u kojima su žene okrivljene odluke donosi ili ekstremno efikasno ili ekstremno neefikasno.

Statistički podaci pokazuju da je okrivljeno lice na glavnom pretresu imalo branioca u 59,8% slučajeva, a da u preostalih 40,2% slučajeva nije imalo branioca. Što se tiče pola branioca, u 10,3% slučajeva branilac je bila žena, a u 49,5% slučajeva branilac je muškarac. Dakle, u krivičnim predmetima na pet branilaca muškaraca dolazi jedan branilac žena.

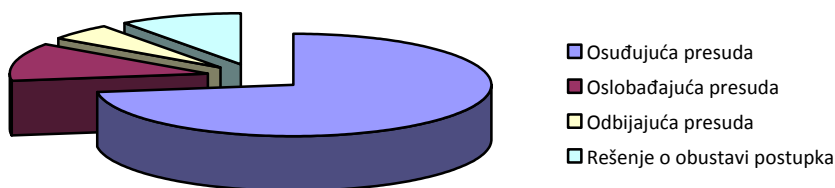
Ukrštajući podatke o postojanju branioca, polu branioca i polu okrivljenog, konstatovali smo da je 58,1% okrivljenih muškog pola imalo branioca, od toga branilac je bila žena u 9,8% slučajeva, a muškarac u 48,3% slučajeva. Sa druge strane 68,75% žena okrivljenih je imalo branioca i to 12,5% branilaca je bilo ženskog pola a 56,25% muškog pola. Možemo da zaključimo da se žene okrivljene češće opredeljuju da imaju branioca, što ukazuje na to da su svesnije složenosti sudskih procedura i da su sklonije da traže stručnu pomoć od muškaraca. Takođe, uočavamo trend da okrivljeni biraju istopolnog branioca, s tim što kod oba pola postoji tendencija biranja branilaca muškog pola.

Zanimljivo je da su u istom procentu od 59,8% u analiziranim predmetima oštećeni imali punomoćnika. Od procenta 59,8%, u 16,8% slučajeva punomoćnici su bile žene, a u 43,00% punomoćnici su bili muškarci. Možemo da zaključimo da se lica u analiziranim krivičnim predmetima češće opredeljuju da im žena bude punomoćnik nego branilac.

Ukrštajući podatke o polu punomoćnika i polu oštećenog dobili smo sledeće rezultate. Muškarci oštećeni su imali ženu punomoćnika u 10,1% slučajeva, a muškarca punomoćnika u 40,67% slučajeva. Žene oštećene su imale ženu punomoćnika u 23,8% slučajeva, a muškarca punomoćnika u 45,2% slučajeva. Očigledno je da se žene oštećene češće oprede-

ljuju da angažuju punomoćnika, što samo potvrđuje već iznetu tezu da su svesnije složenosti procedure i da su sklonije da zatraže stručnu pomoć. Međutim, imajući u vidu i druge već iznete analize, ne treba isključiti mogućnost i da pribegavaju angažovanju punomoćnika iz razloga što imaju nizak stepen poverenja u državne organe. Naročito je interesantno da žene kao okrivljene biraju branioca ženskog pola u 12,5% slučajeva a da biraju punomoćnika ženskog pola u čak 23,8% slučajeva. Očigledno je da žene veruju da bi ih muškarac advokat lakše odbranio pred sudom, a da bi žena advokat bolje zastupala njihove interese. Takođe, i ovde je uočljiva tendencija da okrivljeni biraju istopolnog punomoćnika.

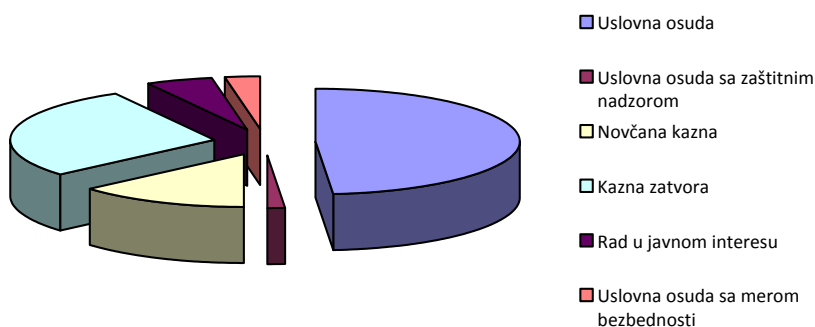
Od ukupog broja krivičnih predmeta u 84,6% slučajeva je doneta prvostepena odluka. Od ukupnog broja donetih prvostepenih odluka u 72,7% slučajeva sudovi su doneli osuđujuću presudu, u 12,1% slučajeva oslobađajuću presudu, u 5,1% slučajeva odbijajuću presudu i u 10,1% slučajeva rešenje o obustavi postupka.

Grafikon br. 29 – vrste sudskih odluka

Kada smo uporedili podatke o vrstama prvostepenih odluka sa polom okrivljenog, došli smo do podataka da je osuđujuća presuda u odnosu na muškarce doneta u 74,11% slučajeva, a u odnosu na žene u 64,2% slučajeva. Oslobađajuća je u odnosu na muškarce doneta u 11,7% slučajeva, a u odnosu na žene u 14,2% slučajeva. Odbijajuća presuda je u odnosu na muškarce doneta u 4,7% slučajeva, a u odnosu na žene u 7,14% slučajeva. Rešenje o obustavi postupka je u odnosu na muškarce doneto u 9,4% slučajeva, a u odnosu na žene u 14,2% slučajeva. Navedeno govori o tome da okrivljene žene sud ređe osuđuje nego okrivljene muškarce, a da ih češće oslobađa optužnice. Indikativno je da skoro četvrtina predmeta, 21,3%, u kojima su okrivljene žene biva okončana odbijajućom presudom ili rešenjem o obustavi postupka.

U pogledu krivičnih sankcija u najvećoj meri sudovi su izricali uslovne osude i to u 46,2% slučajeva, potom uslovne osude sa zaštitnim nadzorom u 1,3% slučajeva, novčanu kaznu u 12,8% slučajeva, kaznu zatvora u 26,9% slučajeva, rad u javnom interesu u 5,1% slučajeva i uslovnu osudu sa merom bezbednosti u 2,6% slučajeva. Očigledno je da sudovi i dalje najčešće pribegavaju uslovnoj osudi i da se retko opredeljuju za alternativne krivične sankcije kao što su uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom i rad u javnom interesu.

Grafikon br. 30 – vrste krivičnih sankcija

Prvosetpna presuda je u 42,7% slučajeva bila ožalbena, a u 57,3% slučajeva nije izjavljena žalba na presudu.

U najvećem broju slučajeva – 39,5% – žalbu je izjavio okrivljeni/a, u 20,9% slučajeva žalbu je izjavio javni tužilac, u 16,3% slučajeva oštećeni, u 2,3% slučajeva okrivljeni i oštećeni, a u 20,9% slučajeva javni tužilac i oštećeni-

Naročito je interesantno da je od ukupnog broja žalbi koje su izjavili okrivljeni, okrivljeni muškog pola u 82,3% slučajeva, a okrivljene ženskog pola samo u 17,6% slučajeva.

Drugostepeni sud je u 63,2% slučajeva potvrdio presudu prvostepenog suda, u 26,3% slučajeva je ukinuo presudu prvostepenog suda, a u 10,5% slučajeva je presudu preinačio.

KRIVIČNA DELA IZ PRVE GRUPE

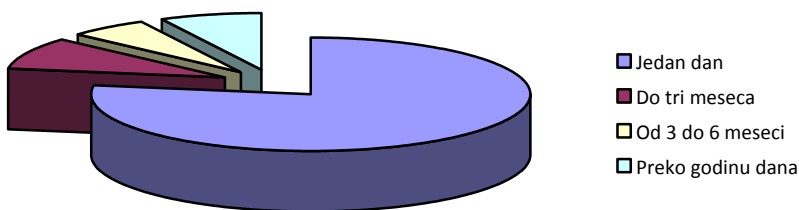
Prva grupa krivičnih dela obuhvata sledeća krivična dela: prinuda, zlostavljanje i mučenje, ugrožavanje sigurnosti, obljuba zloupotrebom položaja, nedozvoljene polne radnje i ucena.

Izvršioци krivičnih dela iz ove grupe su muškog pola u 87,3% slučajeva a žene u 12,69% slučajeva. Napominjemo da od ukupnog broja okrivljenih lica u svim grupama u 84,6% slučajeva okrivljeni je muškog pola a u 15,4% slučajeva okrivljena je ženskog pola. Možemo da zaključimo da se rezultati po pitanju pola okrivljenih skoro u celosti poklapaju, kako u opštoj analizi tako i u analizi prve grupe predmeta.

U pogledu broja radnji izvršenja krivičnog dela u 65,1% predmeta postojala je jedna radnja izvršenja krivičnog dela, dok je u 34,9% predmeta postojalo dve ili više radnji izvršenja krivičnog dela.

Krivično delo je kvalifikovano kao produženo u 11,1% slučajeva. Žene su okrivljene za produženo krivično delo u 25% slučajeva, a u 75% slučajeva su okrivljene za krivično delo koje nije kvalifikovano kao produženo. Kod muškaraca je procenat okrivljenih za produženo krivično delo samo u 2,5% slučajeva. Očigledno je da su žene kao izvršioци krivičnih dela iz prve grupe sklonije produženim krivičnim delima u odnosu na muškarce.

U pogledu vremenskog perioda izvršenja krivičnih dela statistički podaci pokazuju da je najveći broj krivičnih dela izvršen u toku jednog dana i to 77,4%. Krivična dela koja su vršena u kontinuitetu u toku od tri meseca pojavljuju se u 9,4% slučajeva, u periodu od 3 do 6 meseci u 5,7% slučajeva, a u periodu preko godinu dana u 7,5% slučajeva. Imajući u vidu obeležja krivičnih dela koja pripadaju ovoj grupi jasno je da se sama radnja izvršenja može izvršiti samo jednom i da za izvršenje ovih krivičnih dela nisu neophodne neke posebne pripreme ili planovi. Međutim, ono što je takođe očigledno jeste da u najvećem broju slučajeva mora da postoji raniji odnos između okrivljenog i žrtve koji prethodi izvršenju krivičnog dela, kao i da uglavnom postoji izražen odnos moći okrivljenog nad žrtvom; odnos moći može da bude socijalno uslovljen ili trenutno ishodovan samom radnjom izvršenja krivičnog dela.

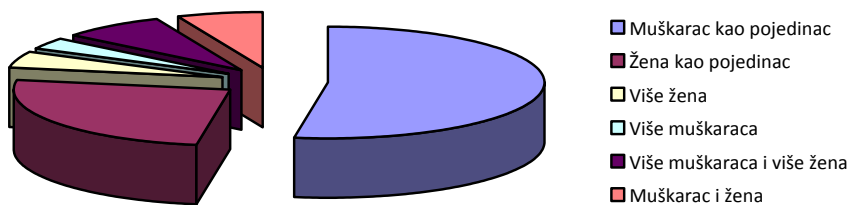

Grafikon br. 31 – vremenski period izvršenja krivičnih dela

Upoređujući pol okrivljenog sa vremenskim periodom izvršenja krivičnog dela možemo da konstatujemo da su muškarci u 82,6% slučajeva krivično delo izvršili u jednom danu, a da su žene u jednom danu krivično delo izvršile u 42% slučajeva. Sa druge strane žene su krivično delo vršile u periodu do tri meseca u 57%, a muškarci u 2,1% slučajeva. Proizilazi da su žene sklonije od muškaraca da krivično delo vrše u dužem periodu.

Kada uporedimo pol oštećenih sa vremenskim periodom izvršenja krivičnog dela, možemo da konstatujemo da su u krivičnim delima koja su izvršena u jednom danu muškarci oštećeni u 83,8% slučajeva a žene u 68,18% slučajeva. U krivičnim delima koja su vršena u periodu do tri meseca muškarci su oštećeni u 9,6% slučajeva a žene u 9% slučajeva. U krivičnim delima koja su vršena u periodu od tri do šest meseci nema oštećenih muškaraca, a žene su oštećene u 13,6% slučajeva. U periodu od preko dvanaest meseci muškarci su oštećeni u 6,4% slučajeva a žene u 9% slučajeva. Iz navedenog proizilazi da su žene kao žrtve izloženije krivičnim delima čija su izvršenja u dužem trajanju.

Kao oštećena lica u ovoj grupi krivičnih dela češće se pojavljuju muškarci nego žene. Muškarac pojedinac se pojavljuje kao oštećeni u 52,4% predmeta, žena kao pojedinac u 25,4% predmeta, više žena u 4,8% predmeta, više muškaraca u 3,2% predmeta, više muškaraca i žena u 7,9% predmeta, muškarac i žena u 6,3% predmeta. Možemo da zaključimo da se žene samostalno kao žrtve pojavljuju u 30,2% slučajeva, muškarci u 55,6% slučajeva, dok se zajedno muškarci i žene kao žrtve pojavljuju u 14,2% slučajeva.

Grafikon br. 32 – oštećena lica

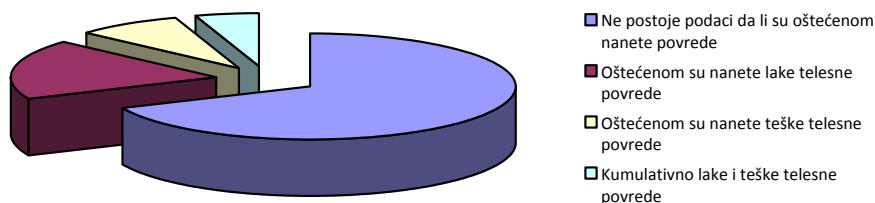
Ukoliko uporedimo opšti podatak sa početka razmatranja koji se odnosi na sve grupe krivičnih dela gde statistički rezultati pokazuju da su žene žrtve krivičnih dela u 40% slučajeva, a muškarci u 60% slučajeva, očigledno je da u prvoj grupi krivičnih dela broj žena oštećenih opada u korist muškaraca oštećenih. Na prvi pogled ovaj rezultat može delovati zbunjujuće, posebno ukoliko se ima u vidu da su u prvu grupu krivičnih svrstana i krivična dela protiv polnih sloboda za koja krivična dela su karakteristične žrtve žene. Objašnjenje se možda krije u činjenici da radnja izvršenja predmetnih krivičnih dela obuhvata postojanje sile ili pretnje, odnosno grube manifestacije moći na strani okrivljenog, a ta manifestacija moći je kulturološki karakteristična za socijalne odnose među muškarcima.

Odnos između okrivljenog i oštećenog je od značaja zato što ukazuje na odnose koji su postojali između okrivljenog i oštećenog pre izvršenja krivičnog dela. Kako razmatrana krivična dela ne predstavljaju situaciona krivična dela, veoma je važno uočiti da li postoje neke zakonitosti u odnosima okrivljenih i oštećenih i šta karakteriše te odnose. U upitnicima su unošeni različiti prilično detaljni podaci o odnosu okrivljenog i oštećenog. Najčešće se pominje da se okrivljeni i oštećeni od ranije poznaju privatno – prijatelji, poznanici, kolege, komšije ili slično. Potom se kao odnos između okrivljenog i oštećenog pominje emotivni ili porodični odnos – bivši partneri, rođaci i slično. Opisivani su i odnosi koji bi mogli da se kvalifikuju kao odnos podređenosti i nadređenosti, tako na primer navođeno je da je okrivljeni nadređen oštećenom u hijerarhiji na radnom mestu, da je okrivljeni nastavnik a oštećene učenice, da je okrivljeni policajac a oštećeno lice pozvano u policijsku stanicu, odnos vaspitačice i deteta, vlasnika preduzeća i radnika i slično.

U direktnoj vezi sa odnosom između okrivljenog i oštećenog jesu i pobude iz kojih je izvršeno krivično delo. Podaci o pobudama istraživači su prikupljali iz spisa predmeta, a naročito iz presude ukoliko je doneta. Opisivane su sledeće pobude: alkoholisano stanje koje je pojačalo seksualni nagon, duševna bolest, ljubomora, šala, alkoholisanost, bes zbog prestanka emotivnog odnosa, seksualni nagon, vaspitno kažnjavanje i slično.

U pogledu upućenih pretnji u 31,6% predmeta iz ove grupe krivičnih dela okrivljeni je oštećenom uputio pretnje. Od ukupnog broja predmeta pretnja je upućena samo oštećenom u 73% slučajeva, u 10,8% slučajeva upućena je direktna pretnja oštećenom, a u ukupno 16,2% predmeta upućena je pretnja oštećenom i drugim licima.

U 68,3% predmeta ne postoje podaci da su oštećenima izvršenjem krivičnog dela nanete povrede, dok u 31,6% predmeta postoje podaci o nanetim povredama i to lakim telesnim povredama u 18,3% slučajeva, teškim telesnim povredama u 8,3% slučajeva, i kumulativno laki i teškim telesnim povredama u 5% slučajeva.

Grafikon br. 33 – povrede nanete oštećenom

Upoređujući podatke o polu oštećenog sa podacima o telesnim povredama dolazimo do rezultata da ženama oštećenima telesne povrede su nanete u 86,6% slučajeva, lake telesne povrede su nanete u 13,3% slučajeva, a teške telesne povrede nisu nanete ni u jednom slučaju. Muškarcima oštećenima telesne povrede nisu nanete u 59,3% slučajeva, u 21,8% slučajeva su nanete lake telesne povrede, u 9,37% slučajeva su nanete teške telesne povrede, a u 9,37% slučajeva su nanete lake i teške telesne povrede. Možemo da zaključimo da su ženama oštećenima u ovim krivičnim delima znatno ređe nanete telesne povrede nego muškarcima oštećenima.

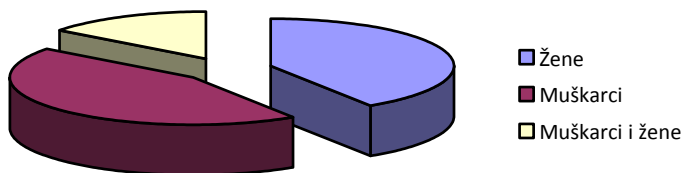
Za istraživače je bilo od velikog značaja da iz spisa predmeta pribave podatke koji se tiču sociojalnoekonomskih posledica nastalih po oštećenog. Ovi podaci su pribavljani uglavnom iz iskaza oštećenih datim pred sudom, ali i iz drugih podataka i dokumentacije dostavljene od strane oštećenih. Oštećeni su navodili sledeće posledice: abortus, gubitak radnog mesta, materijalne posledice, osećaj nesigurnosti i straha, poremećeni porodični odnosi, povreda časti i ugleda, razvod braka, vređanje ljudskog dostojanstva

KRIVIČNA DELA IZ DRUGE GRUPE

Druga grupa obuhvata sledeća krivična dela: povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja, povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti, povreda prava na upravljanje, povreda prava na štrajk, zloupotreba prava na štrajk, zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja i nepreduzimanje mera zaštite na radu. Ova grupa krivičnih dela za zaštitni objekat ima prava po osnovu rada.

U drugoj grupi krivičnih dela okrivljeni su muškog pola u 86,9% slučajeva, a žene u 13,1% slučajeva. Napominjemo da od ukupnog broja okrivljenih lica u svim grupama u 84,6% slučajeva okrivljeni je muškog pola a u 15,4% slučajeva okrivljena je ženskog pola. Možemo da zaključimo da skoro ne postoje razlike u polu okrivljenih u ovoj grupi krivičnih dela.

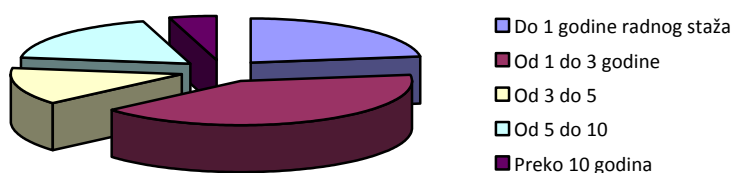
U ovoj grupi predmeta kao oštećene žene se pojavljuju ukupno u 40,7% slučajeva, muškarci u 44,4% slučajeva, a kumulativno muškarci i žene u 14,8% slučajeva.

Grafikon br. 34 – pol oštećenih

Ukoliko imamo u vidu da su u prvoj grupi krivičnih dela žene samostalno kao žrtve pojavljuju u 30,2% slučajeva, muškarci u 55,6% slučajeva, dok se zajedno muškarci i žene kao žrtve pojavljuju u 14,2% slučajeva. Možemo da zaključimo da postoji zakonitost da su žene češće žrtve krivičnih dela koja za zaštitni objekt imaju prava po osnovu rada nego krivičnih dela protiv prava i sloboda.

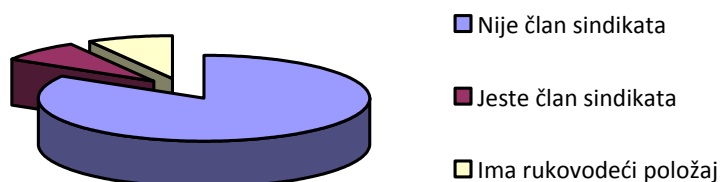
Statistički podaci ukazuju da se kao oštećena lica u ovoj grupi krivičnih dela u najvećoj meri pojavljuju lica koja imaju od jedne do tri godine radnog staža i to u procentu od 40,9%. Lica koja imaju do godinu dana radnog staža pojavljuju se kao oštećeni u 22,7% slučajeva. Lica sa tri do pet godina radnog staža su oštećena u 13,6% slučajeva, od 5 do deset godina radnog staža u 18,2%, a preko deset godina radnog staža tek u 4,5% slučajeva. Zaključujemo da se lica koja imaju do tri godine radnog staža pojavljuju kao oštećeni čak u 63,6% predmeta. Ovaj podatak očigledno ukazuje na to da su lica na početku radnog staža naročito izložena izvršenju krivičnih dela na štetu svojih prava po osnovu rada, a da je protekom vremena na radnom mestu sve manja mogućnost nastanka povrede ovih njihovih prava. Objašnjenje može ležati u činjenici da se vremenom čovek privikava na uslove rada i kolektiv i da iznalazi druge mehanizme za zaštitu svojih prava koji nisu institucionalne prirode. Sa druge strane objašnjenje bi moglo da leži u činjenici da kolektiv na radnom mestu teško prihvata nove članove i da od njih odmah traži prilagođavanje na pravila kolektiva što nailazi na otpor novozaposlenog, a potom i na osvetu kolektiva.

Grafikon br. 35 – radni staž oštećenih

Ukoliko uporedimo pol oštećenog sa godinama staža oštećenog lica možemo da utvrdimo da se žene sa do jedne godine radnog staža pojavljuju kao oštećene u 50% slučajeva, a da se muškarci kao oštećeni u najvećem procentu pojavljuju u grupi oštećenih od jedne do tri godine radnog staža.

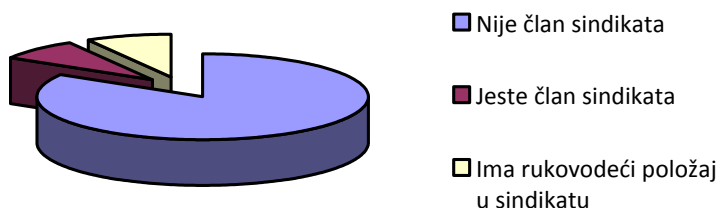
Naročito je interesantan podatak da čak 75% oštećenih iz ove grupe krivičnih dela više ne radi na istom radnom mestu. Tek 7,1% oštećenih i dalje radi na istom radnom mestu, a za 17,9% oštećenih nismo raspolagali podacima. Ovaj podatak svedoči o tome koliko su teške posledice izvršenja analiziranih krivičnih dela bez obzira da li je gubitak posla bio direktna posledica izvršenja radnje krivičnog dela, ili je oštećeni zbog krivičnog dela sam napustio posao. Kako je zaposlenost pojedinca elementarni uslov ekonomske egzistencije pojedinca i porodice, jasno je kako teške socijalno-ekonomske posledice prouzrokuju predmetna krivična dela.

Grafikon br. 36 – podaci o radnom mestu oštećenog

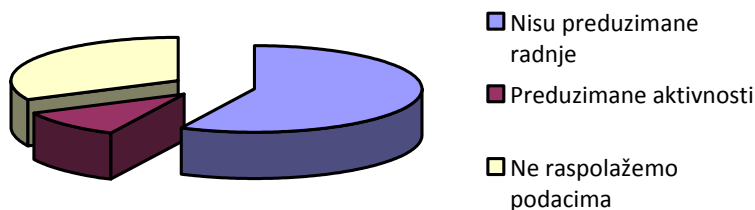
Kada smo uporedili pol oštećenog sa podatkom da li radi na istom radnom mestu došli smo do rezultata da 100% oštećenih muškog pola ne radi na istom radnom mestu, za razliku od samo 42,2% žena.

Iznenadjujući je podatak da čak u 58,6% predmeta koji se tiču krivičnih dela protiv prava po osnovu rada nije pronađen nijedan podatak o članstvu oštećenih u sindikatu ili bilo kakvim aktivnostima sindikata. Dakle, postoje podaci u 41,4% slučajeva i od toga samo u 3,4% slučajeva oštećeni su se izjasnili kao članovi sindikata, u 3,4% slučajeva oštećeni se izjasnio da ima rukovodeći položaj u sindikatu, a u čak 34,5% slučajeva su postojali podaci o tome da oštećeni nije član sindikata. Smatramo da je ovaj statistički podatak naročito zabrinjavajući i da očigledno govori o tome da sindikati isuviše usko shvataju svoju ulogu i da ne pokazuju dovoljan stepen spremnosti da zaštite lica čija prava se na radnom mestu povređuju.

Grafikon br. 37 – članstvo oštećenog u sindikatu

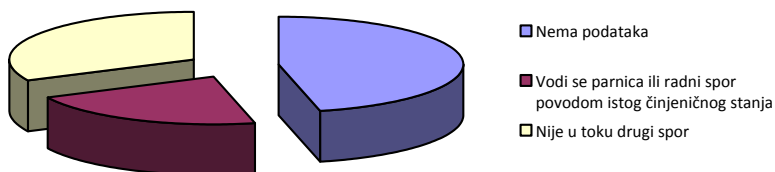
U 32,1% slučajeva ne raspolažemo podacima o aktivnostima inspekcije rada, odnosno nije nam poznato da li je inspekcija rada preduzimala bilo kakve aktivnosti. U 67,9% slučajeva raspolažemo podacima, a od toga u čak 57,1% slučajeva ima podataka o tome da inspekcija rada nije predzimala radnje, a tek u 10,8% slučajeva postoje podaci o aktivnostima inspekcije rada. I ovaj podatak je zabrinjavajući i ukazuje na to da inspekcija rada nije organ kome se zaposleni ili sindikati obraćaju pre pokretanja sudskog mehanizma. Da li oštećeni više veruju efikasnosti pravosudnog sistema ili je nešto drugo razlog? Odgovor na ovo pitanje bi zahtevao dublju analizu koju nije moguće izvršiti na osnovu podataka kojima raspolažemo.

Grafikon br. 38 – aktivnosti inspekcije rada

Upoređivanjem podataka o polu oštećenog sa aktivnostima inspekcije rada dolazimo do rezultata da je inspekcija u 8,3% predmeta u kojima je muškarac oštećeni preduzimala radnje, a da su u predmetima kada je oštećena žena radnje preduzimate u 20% slučajeva. Navedeno još jednom potvrđuje tezu da su žene sklonije da pre pokretanja sudskih mehanizama zatraže drugu institucionalizovanu i neinstitutionalizovanu zaštitu.

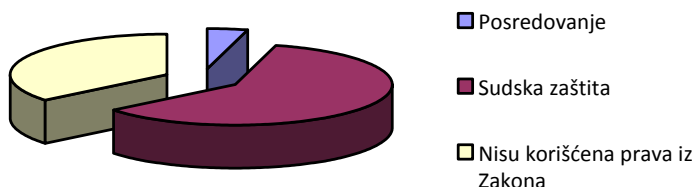
U pogledu pitanja da li je u toku radni spor ili parnica povodom istog činjeničnog stanja, u 46,4% slučajeva u spisima predmeta nisu postojali takvi podaci. U 53,6% predmeta su postojali podaci i prema njima u 21,4% predmeta ima podataka o tome da se vodi radni spor ili parnica povodom istog činjeničnog stanja, a u 32,1% iz spisa predmeta proizilazi da nije u toku bilo kakav drugi spor povodom istog činjeničnog stanja. Navedeni podatak govori o tome da krivični sudovi nisu zainteresovani za podatak o tome da li se povodom istog činjeničnog stanja vodi parnični postupak, koja činjenica bi mogla da doprinese razjašnjenju i krivičnog predmeta. Drugi zaključak je da su oštećeni zainteresovani da svoja prava štite na sve raspoložive načine, kako krivičnopravnim mehanizmima, tako i parničnim mehanizmima.

Grafikon br. 39 – da li je u toku radni spor ili parnica povodom istog činjeničnog stanja

Poredeći pol oštećenog i podatak o tome da li je u toku radni spor ili parnica povodom istog činjeničnog stanja možemo da konstatujemo da po ovom pitanju ne postoje značajnije razlike u polovima, jer su muškarci pokretali radni spor u 16,6% slučajeva, a žene u 18,18% slučajeva.

U 85,7% slučajeva raspoložemo podacima o tome da li je oštećeni koristio prava iz Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu. Od tog procenta u 3,6% slučajeva korišćeno je posredovanje, a u 53,6% slučajeva korišćena je sudska zaštita. U preostalim 32,1% slučajeva oštećeni nisu koristili prava iz ovog zakona. Stoga zaključujemo da su čak u 57,2% slučajeva oštećeni koristili prava iz ovog zakona, što je za istraživače bilo iznenađujuće.

Grafikon br. 40 – korišćenje prava iz Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu

Upoređujući pol oštećenog sa podatkom o tome da li je oštećeni koristio prava iz Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu došli smo do zaključka da među oštećenima muškog pola i oštećenima ženskog pola ne postoje razlike u pogledu korišćenja pravnih mehanizama iz navedenog zakona jer su u istom procentu koristili ovo pravo.

Pokušavajući da utvrde koje su pobude izvršenja krivičnog dela istraživači su podatke o pobudama izvodili iz iskaza oštećenog, okrivljenog, presuda i drugih dokaza koji su se nalazili u spisima predmeta. Između ostalih podataka istraživači su naveli: bolest, loše poslovanje preduzeća, pribavljanje materijalne koristi, ljubomoru zbog višeg obrazovanja i sposobnosti. U pogledu socijalno-ekonomskih posledica po oštećenog istraživači su, između ostalog, pribeležili sledeće podatke: gubitak radnog mesta, nemogućnost ostvarenja drugih prava – penzionih, prava po osnovu porodijskog odsustva, teško socijalno-ekonomsko stanje, nedostatak sredstava za egzistenciju i slično.

KRIVIČNA DELA IZ TREĆE GRUPE

Treća grupa predmeta obuhvata samo jedno krivično delo – zloupotreba službenog položaja. Od ukupnog broja analiziranih krivičnih predmeta 15% pripada trećoj grupi predmeta.

U trećoj grupi krivičnih dela okrivljeni su muškog pola u 77,7% slučajeva, a žene u 22,2% slučajeva. Iz svega ranije navedenog očigledno proizilazi da se žene kao izvršioc krivičnih dela skoro u jednakom procentu pojavljuju u prvoj i drugoj grupi, a da se najčešće pojavljuju kao izvršioc iz treće grupe predmeta.

Polovina oštećenih lica – 50% u ovoj grupi predmeta je muškog pola, dok je ženskog pola samo 11,1% oštećenih. U 38,9% predmeta postoji više oštećenih i to kumulativno muškarca i žena. Ukoliko razmatramo samo one predmete u kojima se oštećeni pojavljuje kao pojedinac, bilo da je muškarac ili žena, podatak o relativno malom broju žena oštećenih je naročito interesantan. Pri tom posebno treba imati u vidu da se u drugoj grupi predmeta koji se tiču krivičnih dela protiv prava po osnovu rada žene kao oštećene samostalno pojavljuju ukupno u čak 40,7%, a da se u drugoj grupi koja se tiče krivičnih dela protiv prava i sloboda žene kao oštećene samostalno pojavljuju ukupno u 30,2%. Takođe je indikativno da je broj muškarca i žena koji se kumulativno pojavljuju kao oštećeni u prvoj i drugoj grupi jednak i to 14,2% slučajeva, a da je u trećoj grupi značajno veći i to u 38,9% slučajeva. Očigledno je da su žene ređe samostalno oštećene izvršenjem krivičnog dela Zloupotreba službenog položaja, ali da se kao oštećene u ovom krivičnom delu pojavljuju češće sa muškarcima zajedno.

Analizirajući podatke koji se odnose na posledice izvršenja krivičnog dela uočavamo da je u 88,9% slučajeva posledica izvršenja krivičnog dela naneta šteta, a da je u 11,1% slučajeva kao posledica navedena teža povreda prava.

Upoređujući pol oštećenog sa posledicom izvršenja krivičnog dela zaključujemo da se kao posledica izvršenja u odnosu na oštećenu ženskog pola u 100% slučajeva pojavljuje naneta šteta, a da kod oštećenih muškog pola u 75% slučajeva posledica predstavlja nanetu štetu, a u 25% slučajeva težu povredu prava.

Zaključci

Analizirajući prikupljene podatke samostalno, upoređujući ih i ukrštajući ih došli smo do interesantnih rezultata na osnovu kojih smo izveli određene zaključke. Iako smo neke od zaključaka već ranije izneli, smatramo da je potrebno da još jednom ukažemo na najznačajnije.

Potvrđena je pretpostavka istraživača da analizirana krivična dela u sebi prevashodno sadrže kao ključni element odnos moći okrivljenog i oštećenog. Na navedeno naročito ukazuje podatak o starosti okrivljenih koji govori u prilog činjenici da postoji odnos moći izvršioca nad žrtvom krivičnog dela koja moć često podrazumeva i da je okrivljeni stariji od žr-

tve i dobro društveno pozicioniran. U prilog navedenom govori i podatak da i kod muškaraca i kod žena okrivljenih postoji tendencija povećanja broja okrivljenih sa godinama starosti. Dakle, izvršioци analiziranih krivičnih dela su lica koja su dobro društveno pozicionirana i koja shodno godinama starosti raspolazu odgovarajućom količinom društvene moći. Naročito je indikativnan skok procenta žena okrivljenih preko 50 godina. Takođe, u vezi sa pitanjem moći značajno je pomenuti i to da više od jedne četvrtine okrivljenih ima završen fakultet. Istovremeno uočavamo da je imovno stanje okrivljenih lica bolje nego imovno stanje oštećenih lica, odnosno da se veći procenat okrivljenih izjasnio da im je imovno stanje srednje, dobro i veoma dobro.

Indikativno je da je najveći broj žena oštećenih oštećeno upravo izvršenjem krivičnih dela protiv prava po osnovu rada, da je manji broj žena oštećen izvršenjem krivičnih dela protiv sloboda i prava i polnih sloboda, a da je ubedljivo najmanji broj žena oštećen izvršenjem krivičnog dela Zloupotreba službenog položaja. Možemo da zaključimo da nema razlike u polovima oštećenih kada su u pitanju krivična dela protiv prava po osnovu rada, a kako se žene inače ređe pojavljuju i kao izvršioци i kao oštećeni u krivičnim delima, nalazimo da činjenica da su u procentu oštećenih izjednačene sa muškarcima, pokazuje da su češće na udaru da postanu žrtve krivičnih dela iz ove grupe u odnosu na muškarce.

Posmatrano sa aspekta obrazovanja, analiza je pokazala da se žene bez obrazovanja češće pojavljuju kao žrtve izvršenja krivičnog dela, kao i da su žene sa završenim fakultetom ili višom školom češće žrtve krivičnih dela nego muškarci sa završenom višom školom ili fakultetom. Takođe, možemo da zaključimo da su žene veoma lošeg imovnog stanja češće žrtve krivičnih dela nego muškarci koji pripadaju istoj grupi, kao i da su muškarci srednjeg imovnog stanja češće žrtve krivičnih dela nego žene srednjeg imovnog stanja.

Rezultati istraživanja pokazuju da su žene sklonije da traže alternativne načine rešavanja problema i da pre sudske zaštite traže zaštitu svojih prava kod drugih državnih organa, čime aktiviraju mehanizme postupanja tih organa. Takođe, podatak da su nevladine organizacije tri puta zastupljenije u predmetima u kojima su žene oštećene još jednom potvrđuje hipotezu da su žene sklone traženju alternativnih vidova zaštite i da imaju visok stepen poverenja u nevladin sektor. Istovremeno je uočeno da žene uglavnom ne primenjuju taktike odla-

ganja pristupanja sudu i da ne preduzimaju mere kojima onemogućavaju sud da efikasno postupaju.

Istraživanje je pokazalo da je mali broj krivičnih prijava podnet od strane policije, što ukazuje na to da se policija prevashodno fokusira na krivična dela protiv života, tela, polnih sloboda, imovine i privrede, a da je manje zainteresovana za otkrivanje krivičnih dela koja se odnose na povrede prava i sloboda i prava na rad. U svakom slučaju nizak procenat aktivnosti državnih organa može biti zabrinjavajući i očigledno ukazuje na to da građani nemaju svest o mogućnostima koje im drugi državni organi mogu ponuditi u postupku zaštite njihovih prava.

Indikativno je da su muškarci sudije češće raspoređeni da sude krivične predmete, a žene češće raspoređene da sude parnične predmete. Moguće je da je ovakva podela nastala upravo zbog predrasude da žene nisu sposobne da vode suđenja sa krivičnom materijom. Sa druge strane, uočljivo je da se žene učesnici u postupku češće opredeljuju da im žena bude punomoćnik nego branilac. Očigledno je da žene veruju da bi ih muškarac advokat lakše odbranio pred sudom, a da bi žena advokat bolje zastupala njihove interese. Takođe, uočljiva je tendencija da okrivljeni biraju istopolnog punomoćnika.

U pogledu krivičnih dela iz druge grupe možemo da konstatujemo da postoji zakonitost da su žene češće žrtve krivičnih dela koja za zaštitni objekt imaju prava po osnovu rada nego krivičnih dela protiv prava i sloboda. Takođe, žene sa do jedne godine radnog staža pojavljuju kao oštećene u 50% slučajeva, dok se muškarci kao oštećeni u najvećem procentu pojavljuju u grupi oštećenih od jedne do tri godine radnog staža. Važan je podatak da 100% oštećenih muškog pola ne radi na istom radnom mestu, za razliku od samo 42,2% žena. Zaključujemo da su žene na početku radnog veka najpodložnije povredi prava iz oblasti rada, a da mogućnost povrede njihovih prava opada sa godinama radnog staža, što nije slučaj sa muškarcima. Takođe, očigledno je da muškarci pokreću mehanizme krivičnopravne zaštite nakon prestanka radnog odnosa, a da su žene sklone da navedene mehanizme pokreću za vreme trajanja radnog odnosa.

Krajnje zabrinjavajući zaključak je da sindikati isuviše usko shvataju svoju ulogu i da ne pokazuju dovoljan stepen spremnosti da zaštite lica čija prava se na radnom mestu povređuju, kao i da inspekcija rada nije organ kome se zaposleni ili sindikati obraćaju pre pokretanja sudskog mehanizma.

V

PRIMER DOBRE PRAKSE

RADNO PRAVO

UREDNOŠT TUŽBE I PREDLOGA ZA ODREĐIVANJE PRIVREMENE MERE U POSTUPKU RADI ZAŠTITE OD ZLOSTAVLJANJA NA RADU

ZAPOSLENI KOJI SMATRA DA JE IZLOŽEN ZLOSTAVLJANJU NA RADU MOŽE OD SUDA DA ZAHTEVA UTVRĐENJE DA JE PRETRPEO ZLOSTAVLJANJE, ZABRANU VRŠENJA PONAŠANJA KOJE PREDSTAVLJA ZLOSTAVLJANJE I ZABRANU DALJEG VRŠENJA ZLOSTAVLJANJA, ODNOSNO PONAVLJANJA ZLOSTAVLJANJA, IZVRŠENJE RADNJI RADI UKLANJANJA POSLEDICA ZLOSTAVLJANJA, NAKNADU MATERIJALNE I NEMATERIJALNE ŠTETE U SKLADU SA ZAKONOM I OBJAVLJIVANJE PRESUDE DONETE POVODOM TUŽBE.

Prvostepeni sud je rešenjem odbacio tužbu tužilje i prema razlozima tog rešenja proizilazi da je tužilja tužbu podnela sudu preko punomoćnika iz reda advokata radi zaštite od zlostavljanja na radu i naknade nematerijalne štete sa predlogom da se ista usvoji i utvrdi da je tužilac pretrpeo zlostavljanje na radu kod tuženog, da je sud, imajući u vidu sadržinu tužbe i postavljeni tužbeni zahtev, našao da ovako podneta tužba sa postavljenim tužbenim zahtevom nije dovoljno precizna niti je u potpunosti u skladu sa odredbama člana 30. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu, kojim tužbeni zahtev ne sadrži tačno određeni opis radnji kojom je tužilja pretrpela zlostavljanje i vreme kada je izvršeno zlostavljanje, niti je tačno određen zahtev za zabranu daljeg vršenja odnosno ponavljanje zlostavljanja s obzirom da nije označeno

ponašanje koje predstavlja zlostavljanje, a čiju zabranu vršenja tužilja traži, a takođe nisu označene ni radnje kojima zlostavljanje treba sprečiti, niti je pak jasan predlog tužilje za naknadu troškova parničnog postupka, zbog čega je prvostepeni sud tužbu odbacio u celosti.

Po nalaženju Višeg suda ovakav zaključak suda se ne može prihvatiti, jer je rešenje doneto na osnovu bitne povrede odredaba parničnog postupka iz člana 361 a u vezi člana 187 ZPP-a, s obzirom da se u konkretnom slučaju ne radi o neurednoj tužbi. Jer, tužilja je u referatu tužbe taksativno navela sve radnje za koje smatra da predstavljaju zlostavljanje na radu od strane pretpostavljenog, dostavljajući uz to i dokaze, navodeći i vreme u kome su radnje izvršene i na koji način, te s obzirom da tužba kao akt kojim se inicira sudski postupak u svojoj sadržini mora da sadrži sve što je potrebno iz člana 187, da u konkretnom slučaju, činjenica da vreme izvršenja određenih radnji nije označeno u petitumu tužbenog zahteva, ne znači da je tužba neuredna. Kako je u prvom stavu tužbenog zahteva tužilja opredelila sve radnje koje predstavljaju zlostavljanje, koje su opisane u referatu tužbe sa tačnim datumom kada je ista izvršena, i istovremeno drugim stavom petituma zahteva da se zabrani svako takvo ponašanje kao i dalje zlostavljanje i ponavljanje istog, to se ne može prihvatiti stav prvostepenog suda da tužba ne sadrži sve što je predviđeno odredbom člana 30. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu (Sl.Glasnik RS br. 36/10)

Naime, odredbom člana 30. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu (Sl.Glasnik RS br. 36/10) je propisano da zaposleni koji smatra da je izložen zlostavljanju na radu može u postupku pred nadležnim sudom da zahteva utvrđenje da je pretrpeo zlostavljanje, zabranu vršenja ponašanja koje predstavlja zlostavljanje i zabranu daljeg vršenja zlostavljanja odnosno ponavljanja zlostavljanja, izvršenje radnje radi uklanjanja posledica zlostavljanja, naknadu materijalne i nematerijalne štete, u skladu sa Zakonom i objavljivanje presude donete povodom tužbe.

Primenom navedene odredbe Zakona, i ispitujući pravilnost ožalbenog rešenja, Viši sud je našao da je tužilja svoj tužbeni zahtev postavila tako što je stavom prvim petituma tužbenog zahteva zahtevala da se utvrdi da je pretrpela zlostavljanje, stavom drugim da se zabrani svako ponašanje tužbom taksativno nabrojano šta predstavlja zlostavljanje, kao i da se zabrani tuženom dalje zlostavljanje i ponavljanje zlostavljanja, stavom trećim je tražila naknadu nematerijal-

ne štete zbog pretrpljenih duševnih bolova i povrede časti i ugleda u punom novčanom iznosu koji deo tužbenog zahteva je takođe jasan i nedvosmislen a stavom četvrtim da se presuda objavi u dnevnom listu „Politika“ i petim stavom je traženo da se naknade troškovi postupka koliko budu iznosili.

Na osnovu izloženog Viši sud je ukinuo rešenje prvostepenog suda sa nalogom da prvostepeni sud u ponovnom postupku potpuno i pravilno utvrdi činjenično stanje, izvede sve potrebne dokaze i meritorno odluči o postavljenom tužbenom zahtevu.

(Rešenje Prvog osnovnog suda u Beogradu 14 P1 1929/11 od 07.06.2011. godine i rešenje Višeg suda u Beogradu Gž1 br. 964/11 od 05.10.2011. godine)

U TOKU POSTUPKA SUD MOŽE, PO PREDLOGU STRANKE ILI PO SLUŽBENOJ DUŽNOSTI ODREDITI PRIVREMENE MERE RADI SPREČAVANJA NASILNOG POSTUPANJA ILI RADI OTKLANJANJA NENADOKNADIVE ŠTETE, A U PRIVREMENE MERE NAROČITO SPADAJU ZABRANA PRIBLIŽAVANJA, KAO I ZABRANA PRISTUPA U PROSTOR OKO MESTA RADA ZAPOSLENOG KOJI UČINI VEROVATNIM DA JE IZLOŽEN ZLOSTAVLJANJU.

Rešenjem prvostepenog suda odbačen je predlog punomoćnika tužilje za određivanje privremene mere da se naloži tuženom – poslodavcu – da odloži izvršenje rešenja od 20.01.2011. godine kojim se tužilji otkazuje ugovor o radu i da tužilji isplaćuje mesečnu zaradu od 03.12.2010. godine u iznosu koji odgovara prosečnoj zaradi tužilje u poslednja tri meseca rada tužilje i izvrši prijavu i uplaćuje obaveze po osnovu zdravstvenog i socijalnog osiguranja za tužilju i njenog maloletnog sina D., do pravnosnažnog okončanja postupka po tužbi tužilje protiv tuženog, radi sprečavanja zlostavljanja na radu. Prema razlozima navedenog rešenja proizilazi da je tužilja preko punomoćnika dana 23.12.2010. godine podnela tužbu protiv tuženog, radi zlostavljanja na radu, podneskom od 1.04.2011. godine, punomoćnik tužilje je podneo predlog za određivanje privremene mere, dok je prvostepeni sud na osnovu čl. 300 i 301. Zakona o izvršnom postupku u vezi čl. 33.

Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu Republike Srbije, odbacio predlog za određivanje privremene mere.

Odlučujući o žalbi na navedeno rešenje prvostepenog suda, Viši sud je našao da je prvostepeni sud pravilno primenio citirane odredbe Zakona i da je dao dovoljne i jasne razloge za svoju odluku. Naime, odredbom člana 33. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu Republike Srbije propisano je, pored ostalog, da u toku postupka sud može, po predlogu stranke ili po službenoj dužnosti, odrediti privremene mere radi sprečavanja nasilnog postupanja ili radi otklanjanja nenadoknadive štete, a u privremene mere naročito spadaju zabrana približavanja kao i zabrana pristupanja u prostor oko mesta rada zaposlenog koji čini verovatnim da je izložen zlostavljanju, dok se u konkretnom slučaju predlog tužilje za određivanje privremene mere ne može podvesti pod ove razloge.

(Rešenje Prvog osnovnog suda u Beogradu 3P1 br. 14963/10 od 07.04.2011. godine i rešenje Višeg suda u Beogradu Gž1 br. 893/11 od 13.10.2011. godine)

KRIVIČNO PRAVO

Krivičnu prijavu je osnovnom javnom tužilaštvu podnela N.M. službenica u jednom akcionarskom društvu, protiv svog šefa B.B. zbog stalnih uznemiravanja na poslu koja su kulminirala umanjnjem zarade, neisplaćivanjem prekovremog rada, smanjenjem broja dana godišnjeg odmora i onemogućavanjem napretka na osnovu rezultata rada.

Pre podnošenja krivične prijave N.M. se nije obraćala inspekciji rada jer nije znala koja su ovlašćenja ove inspekcije, niti sindikatu budući da je strahovala da ne dobije otkaz, a ujedno je sumnjala u to da joj sindikat može u konkretnom slučaju pomoći. N.M. nije pokretala radni spor, niti spor zbog sprečavanja i zlostavljanja na radu. Povodom navedenih događaja, N.M. se nije obraćala policiji, već je odlučila da krivičnu prijavu podnese tužilaštvu.

S obzirom na to da uz dostavljenu krivičnu prijavu nije priložen niti jedan relevantan dokaz kako bi se moglo pristupiti odgovarajućim pro-

verama, tužilaštvo je naložilo podnosiocu krivične prijave N.M. da dostavi dokaze i to rešenje o radnom mestu na koje je raspoređena, rešenje o umanjenoj zaradi, dokaze o časovima prekovremenog rada, rešenje o godišnjem odmoru za tekuću godinu kada je smanjen broj dana godišnjeg odmora, odluku o oceni rada službenice, kao i imena i podatke svedoka koji mogu da potvrde navode koji su sadržani u krivičnoj prijavi.

Podnosilac krivične prijave je u roku od tri dana dostavila tužilaštvu tražene dokaze, izuzev odluke o oceni rada za koju tvrdi da nema kod sebe jer se sve odluke o ocenama rada zaposlenih nalaze kod poslodavca, a samo se usmeno nakon sprovedenog ocenjivanja saopštavaju zaposlenima.

Imajući u vidu prikupljene dokaze i podatke koji su bili sadržani u krivičnoj prijavi, tužilaštvo je osnovnom sudu podnelo predlog za preduzimanje određenih istražnih radnji protiv B.B. kao odgovornog lica zbog osnovane sumnje da je izvršio krivično delo Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja iz članom 163. Krivičnog zakonika. U predlogu je navedeno da je potrebno u cilju utvrđivanja zakonskih obeležja navedenog krivičnog dela saslušati osumnjičenog o okolnostima koje su sadržane u krivičnoj prijavi, a naročito da se izjasni na kom radnom mestu je raspoređen i u čemu se sastoji njegov posao i koja su njegova ovlašćenja, da li je N.M. zaposlena u njegovom sektoru, iz kojih razloga je donosio rešenja kojima je N.M. smanjena zarada, dani godišnjeg odmora, zbog čega istoj nije isplaćena naknada za prekovremeni rad i da li je oštećenu vređao i psihički malteritirao. Pored osumnjičenog predloženo je saslušanje oštećene i dva svedoka i to oštećene oko okolnosti koje su navedene u krivičnoj prijavi, a svedoci da se izjasne da li imaju neposredna saznanja u vezi ponašanja osumnjičenog prema oštećenoj, da li im je poznato da je oštećenoj bila umanjena zarada, broj dana godišnjeg odmora, da je lišena naknade za prekovremeni rad, kao i da li imaju saznanja u vezi nemogućnosti napredovanja oštećene. U predlogu za preduzimanje istražnih radnji zatraženo je da sud službenim putem pribavi dokumentaciju o ocenjivanju zaposlene/oštećene, statut i pravilnik o sistematizaciji radnih mesta u navedenom akcionarskom društvu, kao i da za osumnjičenog pribavi izveštaj iz kaznene evidencije.

Osumnjičeni B.B. je o sebi dostavio lične podatke: da je rođen 1969. godine, sa završenom visokom stručnom spremom – pravnim

fakultetom – da je kao diplomirani pravnik raspoređen na radno mesto šefa pravne službe, da je srednjeg imovnog stanja, da zarađuje 140.000,00 dinara mesečno, da je oženjen, otac dvoje maloletne dece, da je osuđivan 2003. godine zbog krivičnog dela Neizvršavanje odluke o vraćanju radnika na rad – član 91. KZ RS, da se protiv njega ne vodi drugi krivični postupak i da se isti brani sa slobode.

Pred istražnim sudijom, osumnjičeni N.N. se izjasnio da svoju odbranu želi da iznese bez prisustva branioca i tom prilikom je negirao izvršenje krivičnog dela koje mu se stavlja na teret. Osumnjičeni navodi da je raspoređen na radno mesto šefa pravnog sektora, te pored rukovođenja ovim sektorom zadužen je i za ljudske resurse. Okrivljeni ističe da se korektno kao pretpostavljeni ponašao prema oštećenju, da je od nje zahtevao ispunjenje radne discipline i izvršavanje radnih zadataka u postavljenim rokovima, da je nikada nije vređao. Osumnjičeni ne spori da je oštećena ispunjavala uslove za napredovanje, ali da nakon ocenjivanja nije donešena odluka o napredovanju. Takođe je izjavio da oštećenju nisu umanjene dani godišnjeg odmora i zarade, a da za isplatu prekovremenog rada nije bilo zakonskog osnova.

Oštećena je o sebi dostavila sledeće podatke: da je rođena 1974. godine, sa završene dve godine pravnog fakulteta i zvanjem pravnik, da je zaposlena u navedenom akcionarskom društvu kao službenik, da je srednjeg imovnog stanja, da je neudata, bez dece, da je zaposlena i radi na istom radnom mestu. Oštećena je u svom iskazu navela da ostaje pri svim navodima sadržanim u krivičnoj prijavi, s tim da je dodala da strahuje da bi zbog podnošenja krivične prijave i pokretanja krivičnog postupka protiv osumnjičenog B.B. mogla ostati bez posla.

Oba svedoka u svojim iskazima su potvrdila navode krivične prijave i iskaz oštećene. Jedan od svedoka je bio prisutan kada je osumnjičeni rekao oštećenju da će joj broj dana godišnjeg odmora biti smanjen jer mu određeni izveštaj nije dostavila u roku od 15 minuta, iako je kritičnog dana imala tri sastanka sa stranim investitorima koji su bili zainteresovani za ulaganja u tom preduzeću.

Sud je pribavio dokumentaciju o ocenjivanju oštećene, statut i pravilnik o sistematizaciji radnih mesta u navedenom akcionarskom društvu, kao i izveštaj iz kaznene evidencije za osumnjičenog. Iz dokumentacije proizilazi da je oštećena ispunjavala uslove za napredovanje i da je od strane komisije u zakonitoj proceduri ocenjena sa najvišom

ocenom za prethodna dva izveštajna perioda i da je u skladu sa donetim propisima ispunjavala uslove za napredovanje. Takođe, pribavljena je i službena knjiga o podacima sa prekovremenim radom iz koje proizilazi da je oštećena ostvarila prekovremeni rad za april mesec tekuće godine. Iz izveštaja iz kaznene evidencije proizilazi da je osumnjičeni B.B. osuđivan 2003. godine presudom opštinskog suda zbog zbog krivičnog dela Neizvršavanje odluke o vraćanju radnika na rad – član 91. KZ RS, za koje mu je izrečena uslovna osuda sa utvrđenom kaznom zatvora u trajanju od tri meseca i vremenom proveravanja od jedne godine.

Nakon sprovedenih istražnih radnji tužilaštvo je podnelo optužni predlog osnovnom sudu protiv B.B. zbog krivičnog dela Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja iz članom 163. Krivičnog zakonika. Okrivljenom je stavljeno na teret da se svesno nije pridržavao Zakona o radu i to odredbi o zaradi, prekovremenom radu i utvrđivanju dana godišnjeg odmora, statuta u delu koji se odnosi na odredbe o napredovanju i pravilnika o sistematizaciji radnih mesta, i time oštećenju uskratilo pravo na pravičnu zaradu, broj dana godišnjeg odmora i pravo na napredovanje.

Sud je u roku od dva meseca od prijema optužnog predloga zakazao glavni javni pretres i na isti pozvao javnog tužioca, okrivljenog, oštećenu i svedoke koji su bili saslušani u prethodnom postupku. Na zakazani glavni pretres su pristupili svi osim jednog svedoka. Sud je otvorio glavni javni pretres, konstatovao prisutna lica i odsustvo jednog svedoka koji je uredno bio pozvan na zakazani pretres, zatim, na saglasan predlog stranaka, doneo rešenje da se glavni javni pretres održi i istovremeno objavio predmet glavnog pretresa. Sud je najpre iz sudnice udaljio oštećenu i svedoka, a potom saslušao okrivljenog koji je bez prisustva branioca, za koga je tvrdio da mu nije potreban, izneo svoju odbranu na način kako je to činio u prethodnom postupku, s tim da je dodao da je u svemu postupao u skladu sa zakonom i propisima, te da je oštećena ocenjena najvišom ocenom za rezultate svog rada, ali da odluka o njenom unapređenju nije još uvek doneta i da će se uskoro odlučiti o tome. Na pitanje sudije do kada je nadležan organ ovlašćen da po izvršenom ocenjivanju donese odluku o napredovanju, okrivljeni je naveo da je 1. mart prema pravilniku poslednji dan za ocenjivanje zaposlenih za prethodnu godinu, a samim tim i za odluku o napredovanju, ali da to nije striktno. Nakon predočavanja službene

knjige u kojoj su evidentirani sati prekovremenog rada za april mesec tekuće godine na ime N.M. za koji okrivljeni kao odgovorno lice nije isplatilo naknadu, okrivljeni je naveo da je to omaška i da kod njega nije postojala namera da izbegne da oštećenoj plati iznos po osnovu prekovremenog rada. Okrivljeni je potom izjavio da je oštećena dobar radnik i da redovno ispunjava svoje radne obaveze.

Sud je nakon toga saslušao oštećenu i svedoka koji su u svemu ostali pri iskazima koji su dali u prethodnom postupku. Na posebno pitanje tužioca da li oštećena i dalje radi kod istog poslodavca i na koji način okrivljeni sada postupa prema njoj, oštećena je izjavila da je i dalje zaposlena na radnom mestu u navedenom akcionarskom društvu, da je okrivljeni sada u korektnim odnosima sa njom, da je za prekovremeni rad za prethodni mesec isplaćena naknada, ali da to još uvek nije učinjeno za mesec koji je naveden u optužnom predlogu tužilaštva. Oštećena je na glavnom pretresu izjavila da se pridružuje krivičnom gonjenju i da ističe imovinskopravni zahtev, s tim da isti nije opredelila.

Sud je u dopuni dokaznog postupka na saglasan predlog strana-ka doneo rešenje kojim je pročitao iskaz svedoka koji nije pristupio na glavni pretres ali koji je prethodno saslušan pred istražnim sudijom i na čiji iskaz nije bilo primedbi, kao i dokumentaciju koja je priložena u spisima predmeta i to rešenje o radnom mestu na koje je raspoređena N.M., rešenje o umanjenoj zaradi, rešenje o godišnjem odmoru za tekuću godinu, odluku o oceni rada oštećene, izvod iz službene knjige o časovima prekovremenog rada za april mesec tekuće godine na ime oštećene N.M., statut i pravilnik o sistematizaciji radnih mesta u navedenom akcionarskom društvu, kao i izveštaj iz kaznene evidencije za okrivljenog B.B.

U završnoj reči tužilac je ukazalo da svi izvedeni dokazi ukazuju na to da se radnjama okrivljenog stiču kako subjektivna, tako i objektivna obeležja krivičnog dela Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja iz članom 163. Krivičnog zakonika. Nedoslednost odbrane okrivljenog ukazuje na to da je okrivljeni bio svestan da krši odredbe zakona koji se odnose na utvrđivanje broja dana godišnjeg odmora, da je i pored dokaza o postojanju sati prekovremenog rada koji su evidentirani u službenoj knjizi na ime oštećene N.M. odbio da do okončanja glavnog pretresa isplati navedeni iznos oštećenoj, braneći se sve vreme time da je reč o omašci, a da tu omašku i pored više

prilika nije ispravio, kao i da je oštećenoj bez zakonskog osnova umanjena zarada. Prema rečima tužioca, okrivljeni je namerno odbio da u predviđenom roku donese odluku o napredovanju oštećene, čime ju je omeo u tome da ostvari pravo koje joj po zakonu pripada. S tim u vezi, tužilac je predložio sudu da okrivljenog oglasi krivim i da ga kazni zbog izvršenog krivičnog dela, kao i da prilikom odmeravanja kazne ima u vidu da je okrivljeni već osuđivan za istovrsno krivično delo, odnosno krivično delo Neizvršavanje odluke o vraćanju radnika na rad – član 91. KZ RS i da izrečena uslovna osuda za ovo krivično delo očigledno nije uticala na okrivljenog i odvratila ga od daljeg vršenja ovakvih krivičnih dela.

Okrivljeni je u završnoj reči izjavio da mu je žao zbog svega što se desilo, ali da nije imao nameru da oštećenu na bilo koji način ošteti. Jednostavno je reč o omašci, kao i da će o njenom napredovanju i napredovanju drugih zaposlenih koji su takođe ispunili uslove za napredovanje uskoro doneti odluku.

Sud je nakon završnih reči, i kako se više niko nije javio za reč, doneo rešenje da je glavni pretres završen i povukao se na odlučivanje. Nakon većanja i glasanja, sud je doneo i u prisustvu okrivljenog B.B. i oštećene N.M. javno objavio presudu kojom je okrivljenog B.B. oglasio krivim zbog izvršenja krivičnog dela Povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja iz članom 163. Krivičnog zakonika i osudio ga na novčanu kaznu u iznosu od 100.000,00 dinara koju je okrivljeni dužan da plati u roku od 15 dana od dana pravnosnažnosti presude. Sud je predvideo da ukoliko okrivljeni navedenu novčanu kaznu ne plati u utvrđenom roku, ista će biti zamenjena kaznom zatvora tako što će se svakih 1.000,00 dinara novčane kazne računati kao jedan dan zatvora. Naime, sud je nesporno utvrdio da je okrivljeni izvršio navedeno krivično delo i da u konkretnom slučaju ne postoje okolnosti koje bi isključile njegovu krivicu. Prilikom odlučivanja o vrsti i visini krivične sankcije, kao i prilikom odmeravanja kazne, sud je, shodno članu 54.KZ, imao u vidu sve okolnosti koje utiču na visinu kazne, a naročito da je okrivljeni osuđivan za istovrsno krivično delo, kao i njegove imovinske prilike, pa je odlučio da okrivljenom izrekne novčanu kaznu u određenom iznosu shodno članu 50. KZ. Takođe, okrivljeni je obavezan da plati troškove krivičnog postupka, dok je oštećena radi ostvarivanja imovinskopravnog zahteva upućena na parnicu.

Navedena presuda je postala pravnosnažna i izvršna, budući da tužilaštvo i okrivljeni nisu izjavili žalbe na ovu presudu. Okrivljeni se obratilo sa molbom sudu da mu omogući da navedenu novčanu kaznu plati u četiri jednake rate, što je sud prihvatio i okrivljenom odobrio.

VI

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Preporuke za dalju akciju u pogledu suzbijanja diskriminacije u posmatranim predmetima su povezane sa zaključcima terenskog istraživanja, kao i sa modelom poboljšanja pristupa pravdi.

PREDLOG MERA

PODIZANJE SVESTI

- **Promotivne aktivnosti** – objavljivanje publikacija, koje su pripremljene od strane kancelarije **Poverenika za ravnopravnost i Uprave za rodnu ravnopravnost**, a koje sadrže osnovne informacije i principe u pogledu jednakog postupanja i olakšavaju prepoznavanje diskriminacije, i pored toga sadrže osnovne informacije o ovlašćenjima Poverenika, ulozi civilnog društva u zaštiti od diskriminacije, kontakt informacije o relevantnim institucijama i organizacijama. Podržavanje radiodifuznih servisa da proizvode i emituju programe koji promovišu ravnopravnost polova.

Aktivnosti na podizanju svesti treba da budu prilagođene geografskim i društvenim specifičnostima pojedinih regiona (tradicionalnije sredine sa izraženijim partijarhalnim obrascem ponašanja).

- Za efektivno podizanje svesti neophodno je usvajanje **Nacionalne strategije za borbu protiv diskriminacije i Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za borbu protiv diskriminacije**. Nacionalna strategija za borbu protiv diskriminacije treba da predstavlja celovit pravno-politički dokument kojim će biti predviđene

kratkoročne, srednjoročne i dugoročne mere i aktivnosti državnih organa i civilnog društva u cilju suzbijanja i sprečavanja diskriminacije. Strategija treba da ima za cilj unapređenje primene antidiskriminacionog zakonodavstva i prvenstveno treba da bude usmerena ka podizanju svesti o štetnim posledicama diskriminacije i prepoznavanju diskriminacije kao pojave, a posebno u odnosu na pojedine oblike diskriminacije zastupljene u našem društvu. Svrshodnije je usvojiti sveobuhvatnu strategiju nego donositi pojedinačne strateške dokumente za pojedine oblike diskriminacije.

JACANJE KAPACITETA

• **Opšta edukacija kadrova u pravosuđu, državnoj upravi i lokalnoj samoupravi na prepoznavanju i prevenciji diskriminacije.** Edukacija u pravosuđu treba da bude sprovedena u odnosu na nosioce pravosudnih funkcija – sudije, javne tužioce i zamenike javnih tužilaca, sudijske i tužilačke saradnike, kao i advokate. Obuka zaposlenih u državnoj upravi i lokalnoj samoupravi treba da bude sprovedena u odnosu na kadrove koji odlučuju o pravima i obavezama građana, a posebno onih koji rade na pružanju pravne pomoći građanima.

• **Edukacija sudija i tužilaca trebalo bi da bude fokusirana u sledećim pravcima:** podizanje svesti; definicije diskriminacije, osnovni oblici diskriminacije i koncept antidiskriminacije; međunarodnopravni instrumenti zaštite od diskriminacije; nacionalno zakonodavstvo u svetlu EU direktiva; krivičnopravna, parnična i prekršajna zaštita od diskriminatornog postupanja, postupak medijacije; studije slučaja, sudska praksa domaćih sudova i Evropskog suda za ljudska prava; procesni aspekti; rad sa žrtvama diskriminacije – sociološki, psihološki i kulturološki aspekt, razvijanje veština i metoda komunikacije.

Kako bi se obezbedio sveobuhvatni pristup u organizaciji antidiskriminacionih treninga **neophodno je da se angažuju raznovrsni treneri:** sudije, javni tužioc, medijatori, psiholozi, predstavnici civilnog društva i predstavnici ranjivih grupa. Antidiskriminacioni treninzi **moraju da obuhvataju ne samo pravni aspekt, već i socijalne ciljeve i**

stvarno stanje. Potrebno je organizovati treninge o razvijanju veština, metoda komunikacije, razvijanje socijalne i individualne empatije, kako bi se obezbedilo efikasno, fer i nediskriminatorno postupanje tokom suđenja i odlučivanja.

• **Edukacija civilnog sektora na prepoznavanju diskriminacije i pružanju primarne pravne pomoći žrtvama.** Ovo bi bila klasična „edukacija edukatora“. Cilj ove edukacije je da se pripadnici organizacija civilnog društva osposobe za efikasnu i tačnu procenu situacije stranaka koje im se obrate za pravnu ili drugu pomoć, a smatraju da su diskriminisane. Pogrešna percepcija diskriminacije, uz postojanje stereotipa i predrasuda, može dovesti do veće štete za stranke nego što bi imale koristi u obraćanju nevladinim organizacijama. Ovakvo stanje na duži rok može dovesti do opadanja poverenja građana i u ovaj sektor društva.

S obzirom da je istraživanje bilo fokusirano na socijalno-ekonomska prava žena, neophodno je organizovati **edukacije za sindikate**, jer kao što se vidi iz ustraživanja njihova uloga u zaštiti prava je zanemarujuća.

Preko **Privredne komore** potrebno je organizovati edukacije za poslodavce, kako bi se oni upoznali sa zakonskim okvirom u oblasti diskriminacije i mobinga, tako i da bi se senzibilisali na pitanja ravnopravnosti polova i afirmativne akcije.

ANALIZE I PROCENE

• **Analiza stanja u pravosuđu u smislu sposobnosti nosilaca pravosudnih funkcija da prepoznaju različite oblike diskriminacije trebalo bi sprovoditi periodično.** Analiza bi obuhvatila indikatore stavova i sposobnosti nosilaca pravosudnih funkcija, kao na primer: sklonost ka predrasudama i stereotipima, sklonost ka generalizovanju, sposobnost prepoznavanja diskursa mržnje i netolerancije, sposobnost razmišljanja u kontekstu određene situacije, sposobnost opažanja, poznavanje socioloških i pravnih kategorija identiteta i zahteva za priznanje uprkos različitosti i lični senzibilitet. Analiza bi obuhvatila i isku-

stvo nosilaca pravosudnih pojava u predmetima koji se odnose na diskriminatorno ponašanje i u drugim predmetima koji se ne odnose na diskriminaciju direktno, ali sadrže elemente diskriminacije. Takođe, obuhvatila bi i iskustva nosilaca pravosudnih funkcija u aktivnom sprečavanju diskriminacije, u okviru njihovih zakonskih ovlašćenja. Procene bi se odnosile na procenu sposobnosti nosilaca pravosudnih funkcija da prepoznaju diskriminaciju i da aktivno koriste svoja ovlašćenja u sprečavanju diskriminacije, kao i procenu potrebnog vremena za unapređenje svesti nosilaca pravosudnih funkcija.

• **Analiza poverenja građana u pravosudne organe i institucije, sa dubinskim istraživanjem u vezi razloga i uzroka eventualnog nepoverenja trebalo bi sprovoditi periodično.** Ova analiza bi naročito obuhvatila one indikatore koji su u modelu poboljšanja pristupa pravdi naznačeni kao opšti i najrasprostranjeniji kada je reč o mogućim uzrocima nepoverenja građana u pravosuđe – netransparentnost u postupanju, korupcija, politički uticaj na samostalnost i nezavisnost pravosuđa, nestručnost i neefikasnost poslenika u pravosuđu. U širem smislu, ova analiza bi morala da obuhvati i organe državne uprave i lokalne samouprave, budući da su i oni česti izvor diskriminacije. Procene bi se odnosile na procenu mogućnosti vraćanja poverenja građana u pravosudne organe, kao i vremena potrebnog za vraćanje poverenja.

Ove analize su neophodne jer je terensko istraživanje pokazalo da postoji mali broj sudskih predmeta, odnosno u malom broju slučajeva su se građani obratili pravosudnom sistemu za pruženje zaštite, što ukazuje na njihovo nepoverenje da mogu da ostvare zaštitu svojih prava u sudskom postupku. Takođe, izostanak obraćanja ili reakcije različitih inspekcija i drugih državnih organa, ukazuje da nepoverenje građana postoji za sve državne institucije. Analize će biti dobar pokazatelj da li su aktivnosti koje država preduzima na vraćanju poverenja građana u sistem odgovarajuće ili ne.

• **Kompenzacija za žrtve diskriminacije** – prema Deklaraciji UN o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe vlasti, pojam žrtve obuhvata sva lica koja su pojedinačno ili kolektivno pretrpela štetu, a pre svega napad na svoj fizički i mentalni integritet, moralnu patnju, materijalni gubitak ili grubi napad na osnovna prava, zbog činjenja ili nečinjenja koja predstavljaju kršenje krivičnih zakona države članice, uključujući i one zakone koji zabranjuju zloupotrebu vlasti.⁴⁹ Žrtve moraju biti informisane o pravu na kompenzaciju i o mehanizmu ostvarivanja prava. Pravosudni i administrativni sistem mora se organizovati na način da, kada je to potrebno, omogućí žrtvama nasilja kompenzaciju posledica krivičnog dela kroz postupak koji je korektan, brz, jeftin i prihvatljiv za žrtvu.

• **Uvođenje u zakonodavstvo definicije pojma žrtve i definisanje prava žrtve** – u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije ne postoji definicija pojma žrtve, već zakon poznaje samo definiciju pojma oštećenog. Uvođenje pojma žrtve i definisanje prava žrtve je neophodno radi punog ostvarenja prava žrtve na priznanje i na postupanje sa poštovanjem, prava žrtve da bude upućena na odgovarajuće ustanove i organizacije za podršku, prava da bude obavestena o napretku postupka, prava da prisustvuje postupku i da doprinese donošenju odluke, prava na pravnu pomoć, prava na bezbednost i zaštitu privatnosti, kao i prava na kompenzaciju, kako u odnosu na okrivljenog, tako i u odnosu na državu.

⁴⁹ Na primer, u Poljskoj žrtve diskriminacije na radu, prema Zakonu o radu iz 2004. godine, ovlašćene su da pokrenu sudski postupak radi ostvarenja prava na kompenzaciju zbog diskriminacije, kao specifično pravno sredstvo koje se razlikuje od opšteg prava na naknadu štete predviđenog Građanskim zakonikom.

KOORDINACIJA I USPOSTAVLJANJE MREŽA ZA SARADNJU

• **Uspostavljanje mreže za prikupljanje, registrovanje, analizu podataka, kao i razmenu iskustava i dobre prakse u slučajevima diskriminacije** – sistematsko i kontinuirano praćenje rasprostranjenosti i učestalosti diskriminacije, organizovanje polugodišnjih koordinacionih sastanaka na republičkom nivou između ombudsmana, poverenika za ravnopravnost, poverenika za zaštitu podataka ličnosti, predstavnika nevladinih organizacija koje se bave pružanjem pomoći žrtavama diskriminacije, Vrhovnog kasacionog suda, republičkog javnog tužioca, predstavnika medija (udruženja novinara), Agencije za mirno rešavanje radnih sporova i predstavnika sindikata.

Priprema i izdavanje zajedničkih dokumenta, stavova ili smernica na godišnjem nivou bi omogućilo sistemske promene u praksi i zakonskom okviru.

• **Koordinacija rada državnih organa na preduzimanju mera predviđenih nacionalnim i lokalnim strateškim dokumentima** – otklanjanje prepreka koje ometaju efikasnu realizaciju mera predviđenih akcionim planovima, koordinacija rada kako lokalnih samouprava međusobno, tako i sa republičkim državnim organima, a posebno u odnosu na sprečavanje diskriminacije marginalizovanih društvenih grupa.

ANEKS 1

KRIVIČNI UPITNIK

Uputstvo za istraživače:

– prikupljaju se podaci iz predmeta **K. upisnika za 2008, 2009, 2010. i 2011. godinu** bez obzira na to da li je i na koji način krivični postupak okončan

– predmeti se biraju po principu slučajnog uzorka i to ukupno za sve godine, ukupno **20 predmeta podeljenih na tri grupe predmeta.**

– **Prvu grupu, ukupno 8 predmeta,** čine predmeti u kojima su lica optužena za sledeća krivična dela: prinuda – 135KZ, zlostavljanje i mučenje – 137 KZ, ugrožavanje sigurnosti – 138 KZ, obljuba zloupotrebom položaja – 181 KZ, nedozvoljene polne radnje – 182, ucena – 215 KZ

– **Drugu grupu, ukupno 8 predmeta,** čine predmeti u kojima su lica optužena za sledeća krivična dela: povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja – 163 KZ, povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti – 164, povreda prava na upravljanje – 165 KZ, povreda prava na štrajk – 166 KZ, zloupotreba prava na štrajk – 167 KZ, zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja – 168 KZ, nepreduzimanje mera zaštite na radu – 169 KZ.

– **Treću grupu, ukupno 4 predmeta,** čine predmeti u kojima su lica optužena za krivično delo zloupotreba službenog položaja – 359 KZ Sa napomenom da treba razmatrati samo one predmete u kojima je oštećeno fizičko lice – muškarac ili žena.

– **Upitnik** je podeljen na dva dela. **Prvi deo je opšti** za sve predmete (svih 20 predmeta). **Drugi deo je poseban** i podeljen je na tri celine adekvatno odgovarajućim grupama predmeta, tako da treba popunjavati samo onu celinu koja se odnosi na krivično delo iz odgovarajuće grupe.

– **Ohrabrujemo istraživače** da u upitnik unesu podatke koji nisu predviđeni, a za koje smatraju da su bitni ili da mogu biti interesantni za analizu

ISTRAŽIVANJE PO KRIVIČNIM PREDMETIMA

**za period od 01.01.2008. godine do 01.01.2012. godine
u 9 osnovnih sudova u Beogradu, Novom Sadu, Šapcu, Nišu,
Kragujevcu, Subotici, Novom Pazaru, Vranju i Leskovcu**

Istraživač: _____

Datum _____

Mesto _____

UPITNIK

Osnovni sud u _____

Broj predmeta suda _____

I OPŠTI DEO

1. PODACI O OKRIVLJENOM/OJ

podatke preuzeti iz optužnog akta ili ličnih podataka okrivljenog

Napomena: ukoliko je više lica optuženo za predmetna krivična dela potrebno je da navedete koliko lica je optuženo i da unesete podatke za sva lica

1. Pol

1. muški
2. ženski

2. Starost

1. od 18 do 20 godine
2. od 21 do 30 godina

3. od 31 do 40 godina
4. od 41 do 50 godina
5. preko 50 godina
6. nepoznato

3. Obrazovanje

1. bez obrazovanja
2. nepotpuna osnovna škola
3. osnovna škola
4. srednja škola ili gimnazija
5. viša škola ili fakultet
6. magistratura ili doktorat
7. nepoznato

4. Zanimanje

1. učenik ili student
2. radnik
3. službenik
4. zemljoradnik
5. privatni preduzetnik
6. penzioner
7. ostali – upisati zanimanje _____
8. nezaposlen
9. nepoznato

5. Radno mesto

Državni organ:

1. izvršilačko radno mesto
2. položaj (sekretar ili savetnik)
3. rukovodeće radno mesto
4. nepoznato

Preduzeće:

1. izvršilačko radno mesto
2. odgovorno lice u pravnom licu (direktor)
3. nepoznato

Ostalo – upisati radno mesto _____

**6. Imovno stanje okrivljenog/e –
prema podacima koje je dao okrivljeni/a**

1. veoma loše
2. slabo
3. srednje
4. dobro
5. veoma dobro
6. nepoznato

7. Bračno stanje

1. oženjen/udata – bračna zajednica
2. vanbračna zajednica
3. neoženjen/neudata
4. razveden/a
5. udovac/ica
6. nema podataka

8. Broj maloletne dece

1. nema dece
2. jedno dete
3. dvoje ili vise
4. nepoznato

9. Da li je osuđivan/a za krivična dela?

1. nije osuđivan
2. jeste osuđivan (navesti koja krivična dela) _____
3. nema podataka

2. PODACI O OŠTEĆENOM/OJ

iz ličnih podataka oštećenog/e i iskaza oštećenog/e lica

**Napomena: ukoliko je više lica oštećeno potrebno je da navedete
koliko lica je oštećeno i da unesete podatke za sva lica**

1. Pol

1. muški
2. ženski

2.Starost

1. do 15 godina
2. od 15 do 18 godina
3. od 18 do 20 godina
4. od 21 do 30 godina
5. od 31 do 40 godina
6. od 41 do 50 godina
7. od 51. do 60 godina
8. preko 60 godina
9. nepoznato

3.Obrazovanje

1. bez obrazovanja
2. nepotpuna osnovna škola
3. osnovna škola
4. srednja škola ili gimnazija
5. viša škola ili fakultet
6. magistratura ili doktorat
7. bez podataka

4.Zanimanje u vreme izvršenja krivičnog dela

1. učenik ili student
2. radnik
3. službenik
 1. zemljoradnik
 2. privatni preduzetnik
 3. penzioner
 4. ostali – upisati zanimanje _____
 5. nezaposlen
 6. nepoznato

5.Radno mesto oštećenog/e u vreme izvršenja krivičnog dela

Državni organ:

1. Izvršilačko radno mesto
2. Položaj (sekretar ili savetnik)
3. rukovodeće radno mesto
4. nepoznato

Preduzeće:

1. izvršilačko radno mesto
2. odgovorno lice u pravnom licu (direktor)
3. nepoznato

Ostalo – upisati radno mesto _____

6.Imovno stanje oštećenog/e – prema iskazu oštećenog/e

1. veoma loše
2. slabo
3. srednje
4. dobro
5. veoma dobro
6. nepoznato

7.Bračno stanje

1. oženjen/udata – bračna zajednica
2. vanbračna zajednica
3. neoženjen/neudata
4. razveden/a
5. udovac/ica
6. nema podataka

8.Broj dece

1. nema dece
2. jedno dete
3. dvoje ili vise
4. nepoznato

**9.Zdravstveno stanje oštećenog/e ili članova
uže porodice – prema iskazu oštećenog/e**

Oštećeni:

1. zdrav
2. bolestan
3. lice sa posebnim potrebama
- 4.nema podataka

Član porodice oštećenog:

1. bez podataka
2. bolestan
3. lice sa posebnim potrebama

Upisati što detaljnije o kojoj vrsti bolesti ili stanja se radi i druge relevantne podatke o zdravstvenom stanju, kao na primer trudnoća

10. Posledice izvršenja krivičnog dela nastupele po oštećenog/e – iz iskaza oštećenog/e, materijalne, zdravstvene ili slično

11. Da li se oštećeni/a pridružuje krivičnom gonjenju i da li ističe imovinsko pravni zahtev

3. PODACI O KRIVIČNOM DELU

1. Naziv i član krivičnog dela – pravna kvalifikacija iz optužnog akta

2. Vreme izvršenja krivičnog dela – videti u izreci optužnog akta

3. Stadijum izvršenja krivičnog dela – videti u izreci optužnog akta

1. u pokušaju
2. svršeno delo

4. Da li postoji sticaj - videti u izreci optužnog akta

1. ne
2. dva dela u sticaju
3. više dela u sticaju

5. Da li je delo učinjeno u saučesništvu- videti u izreci optužnog akta

1. nema saučesnika
2. u pitanju je izvršilac, ali je imao saučesnike
 - a. imao je jednog saučesnika
 - b. imao je dva ili više saučesnika

6. Oblik saučesništva

1. saizvršilaštvo
2. podstrekavanje
3. pomaganje

4. PODACI O PRETKRIVIČNOM I PRETHODNOM KRIVIČNOM POSTUPKU – iz istražnih spisa kao sastavnog dela predmeta ili iz same krivične prijave i spisa koji su uz nju dostavljeni sudu od strane javnog tužioca

1. Ko je podnosilac krivične prijave

1. oštećeni – fizičko lice samostalno ili preko punomoćnika
2. policija
3. drugi državni organi, koji _____
4. nevladine organizacije _____
5. sindikat
6. drugo _____

2. Da li u spisima predmeta postoje podaci o preduzetim aktivnostima drugih državnih organa povodom izvršenja krivičnog dela

1. postoje
2. ne postoje

Ukoliko postoje podaci navesti koji državni organ i da li su aktivnosti preduzete pre ili posle podnošenja krivične prijave

3. Da li postoje podaci o aktivnostima nevladinih orgaizacija povodom izvršenja krivičnog dela

1. postoje, upisati kakve aktivnosti _____
2. ne postoje

4. Koliko je vremena proteklo od učinjenog krivičnog dela do podnošenja krivične prijave?

1. do sedam dana
2. do mesec dana
3. preko jednog meseca
4. preko tri meseca
5. preko šest meseci
6. preko godinu dana

5. Da li je oštećeni/a imao punomoćnika u fazi pretkrivičnog i pret-hodnog krivičnog postupka:

1. da
 2. ne
- Pol punomoćnika _____

6. Da li je postojao predlog za primenu oportuniteta – član 236. ZKP-a:

1. Da
 2. Ne
 3. Nepoznato
- Koja mera je naložena _____

7. Ko je predložio primenu oportuniteta – član 236. ZKP-a

1. javni tuzilac
2. okrivljeni/a ili njegov branilac

8. Dužina trajanja istražnog postupka ili istražnih radnji

1. do jednog meseca
2. do tri meseca
3. do šest meseci
4. do godinu dana
5. preko godinu dana

5. PODACI O GLAVNOM PRETRESU

1. Pol sudije

1. ženski
2. muški

2. Pol javnog tužioca (ko je potpisao optužni akt)

1. ženski
2. muški

3. Vreme proteklo od prijema krivične prijave do podnošenja optužnog akta sudu

1. do jednog meseca
2. do tri meseca
3. do šest meseci
4. do godinu dana
5. preko godinu dana

4. Dužina trajanja postupka u sudu – od prijema optužnog akta do prvostepene presude

1. do šest meseci
2. do godinu dana
3. do dve godine
4. do tri godine
5. preko tri godine

5. Da li je okrivljeni/a imao/la branioca na glavnom pretresu

1. da
 2. ne
- Pol branioca _____

6. Da li je oštećeni/a imao/la punomoćnika na glavnom pretresu

1. da
 2. ne
- Pol punomoćnika _____

7. Vrste prvostepenih odluka

1. osuđujuća presuda
 2. oslobađajuća presuda
 3. odbijajuća presuda
 4. rešenje o obustavi postupka – navesti razlog obustave
- _____

8.Vrsta i visina krivične sankcije i mere bezbednosti kod osuđujuće presude

1. sudska opomena
2. uslovna osuda _____
3. uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom _____
4. novčana kazna _____
5. kazna zatvora _____
6. kazna rad u javnom interesu _____
7. mere bezbednosti _____

9.Da li je presuda ožalbena

1. jeste
2. nije

10.Ko je žalbu izjavio

1. javni tuzilac
2. okrivljeni/a
3. oštećeni/a

11.Pravni osnov za izjavljivanje žalbe

1. žalba na krivičnu sankciju
2. drugi osnov
3. svi zakonski osnovi

12.Odluka drugostepenog suda po žalbi

1. preinačenje _____
2. ukidanje
3. potvrđivanje
4. rešenje o obustavi

13.Da li je postojao predlog za primenu oportuniteta na glavnom pretresu- član 236. ZKP-a:

1. da
 2. ne
- Koja mera je naložena _____

14.Ko je predložio primenu oportuniteta – član 236. ZKP-a

1. javni tuzilac
2. okrivljeni ili njegov branilac

15. Da li je primenjen sporazum o priznanju krivice

1. jeste
2. nije

II POSEBNI DEO

1. PRVA GRUPA PREDMETA

prinuda – 135KZ, zlostavljanje i mučenje – 137 KZ, ugrožavanje sigurnosti – 138 KZ, obljuba zloupotrebom položaja – 181 KZ, nedozvoljene polne radnje – 182, ucena – 215 KZ

1. Broj radnji izvršenja krivičnog dela

1. jedna radnja
2. više radnji – upisati koliko _____

2. Da li je krivično delo kvalifikovano kao produženo krivično delo

1. da
2. ne

3. Vremenski period u kome su preduzete radnje izvršenja krivičnog dela (iz dispozitiva optužnog akta ili presude)

4. Broj oštećenih lica i pol oštećenih

5. Odnos između okrivljenog/e i oštećenog/e u vreme izvršenja krivičnog dela (označiti jednu ili više rubrika i na označenom mestu što detaljnije opisati odnos, pri tom posebno vodeći računa o odnosu moći okrivljenog/e i oštećenog/e)

1. ne poznaju se od ranije
2. poznaju se privatno
3. poznaju se poslovno
4. bili su li još uvek jesu u emotivnom odnosu
5. okrivljeni je službeno lice a oštećeni/a stranka
6. oštećeni/a je službeno lice a okrivljeni stranka
7. oštećeni je u pravnom ili socijalnom smislu u podređenom položaju u odnosu na okrivljenog

8. okrivljeni je u pravnom ili socijalnom smislu u podređenom položaju u odnosu na oštećenog

Opisati odnos okrivljenog i oštećenog/e

6. Pobude iz kojih je izvršeno krivično delo – iz presude, ako presuda nije doneta iz iskaza oštećenog/e

7. Ukoliko je radnja izvršenja krivičnog dela - upućena pretnja (označiti jednu ili više rubrika)

1. pretnja upućena samo oštećenom
2. pretnja upućena prema više lica
3. direktna pretnja oštećenom
4. indirektna pretnja drugim licima preko oštećenog – opisati kome (članu porodice i sl.) _____

8. Da li je oštećeni/a izvršenjem krivičnog dela zadobio/la telesne povrede

1. da
2. ne
3. opisati da li su teške ili lake telesne povrede _____

9. Kakve socio-ekonomske posledice su nastupile po oštećenog/u nakon izvešenja krivičnog dela (na primer – porodični odnosi, odnosi na radnom mestu, u sredini u kojoj oštećeni/a živi, kao što su razvod, gubitak radnog mesta, psihičke traume i slično). Podatke uzeti iz iskaza oštećenog/e.

2. DRUGA GRUPA PREDMETA

povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja – 163 KZ, povreda prava pri zapošljavanju i za vreme nezaposlenosti – 164, povreda prava na upravljanje – 165 KZ, povreda prava na štrajk – 166 KZ, zloupotreba prava na štrajk – 167 KZ, zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja – 168 KZ, nepreduzimanje mera zaštite na radu – 169 KZ

1. Broj oštećenih lica i pol oštećenih lica

2. Godine radnog staža oštećenog/e i godine provedene na tom radnom mestu, ukoliko je krivično delo izvršeno na radu ili u vezi sa radom

3. Da li oštećeni/a još uvek – radi na istom radnom mestu

1. da
2. ne
3. isto pravno lice, ali drugo radno mesto - niže po rangju
4. isto pravno lice, ali drugo radno mesto - niže po rangju
5. nema podataka

4. Podaci o članstvu u sindikalnoj organizaciji – prema iskazu oštećenog/e

1. član sindikata
2. nije član sindikata
3. rukovodeći položaj u sindikatu
4. ostalo (upisati ako se pominje sindikalna aktivnost)

5. bez podataka

5. Da li je inspekcija rada vršila kontrole povodom činjeničnog stanja iz optužnog akta

1. da
2. ne
3. nema podataka

6. Da li je u toku radni spor ili parnica povodom činjeničnog stanja iz optužnog akta

1. da
2. ne
3. nema podataka

7. Da li je oštećeni/a koristio/la prava iz Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu – posredovanje ili sudska zaštita

1. da – opisati koju zaštitu – posredovanje ili sudska zaštitu
2. ne
3. nema podataka
4. delo izvršeno pre stupanja Zakona na snagu (jun 2010.- godine)

8. Pobude iz kojih je izvršeno krivično delo – iz presude, ako presuda nije doneta iz iskaza oštećenog/e

9. Kakve socio-ekonomske posledice su nastupile po oštećenog/u nakon izvešenja krivičnog dela (na primer –odnosi na radnom mestu i u sredini u kojoj oštećeni/a živi, kao što su gubitak radnog mesta, premeštaj na drugo radno mesto nižeg ranga, umanjenje zarade, umanjenje radne sposobnosti, bolest, psihičke traume, teško socijalno stanje i slično). Podatke uzeti iz iskaza oštećenog/e.

3. TREĆA GRUPA PREDMETA

zloupotreba službenog položaja – 359 KZ. Sa napomenom da treba razmatrati samo one predmete u kojima je oštećeno fizičko lice muškarac ili žena.

1. Broj oštećenih i pol

2. Posledica izvršenja krivičnog dela

1. naneta šteta
2. teže povređena prava – opisati koja _____

3. Kakve socio-ekonomske posledice su nastupile po oštećenog/u nakon izvešenja krivičnog dela (na primer – porodični odnosi, odnosi na random mestu, u sredini u kojoj oštećeni/a živi, kao što su razvod, gubitak radnog mesta, psihičke traume i slično). Podatke uzeti iz iskaza oštećenog/e.

**PROSTOR U KOJI MOŽETE DA UPIŠETE DRUGA
ZAPAŽANJA IZ PREDMETA**

ANEKS 2

RADNI SPOROVI

Uputstvo za istraživače:

– prikupljaju se podaci iz **ukupno 15 predmeta P1. upisnika za 2008., 2009., 2010. i 2011. godinu** bez obzira na to da li je i na koji način postupak okončan, uključujući i predmete po osnovu **Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu** i to na sledeći način:

1. **Čisti radni sporovi** se biraju po principu slučajnog uzorka i to **ukupno 10 predmeta** ravnomerno raspoređenih na četiri godine (2008., 2009., 2010. i 2011. godine), dakle po 2-3 predmeta za svaku godinu.

2. Predmeti po osnovu **Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu** takođe se biraju po principu slučajnog uzorka i to **ukupno 5 predmeta** ravnomerno raspoređenih na dve godine 2010. i 2011. godinu. Ukoliko u sudu nema predmeta po tužbama na osnovu ovog zakona, potrebno je da to evidentirate.

– prikupljaju se podaci iz predmeta **P. upisnika za 2010. i 2011. godinu po tužbi na osnovu Zakona o ravnopravnosti polova**. Za predmete iz ove grupe potrebno je da prethodno od predsednika parničnog odeljenja pribavite podatak da li takvih predmeta uopšte ima i koliko. Ukoliko takvih predmeta ima, sa pretpostavkom da su retki, potrebno je da analizirate sve predmete. Potrebno je da podatak o broju predmeta koji se tiču ovog zakona evidentirate, kako bi mogli podatak da koristimo za dalju analizu.

– upitnik je podeljen na dva dela. **Prvi deo je opšti** i odnosi se na sve analizirane predmete. **Drugi deo je poseban i podeljen u tri celine**. **Prva** se tiče klasičnih (čistih) radnih sporova, **druga** se tiče radnih sporova po tužbi na osnovu Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu, a **treća** celina obuhvata predmete po tužbi na osnovu Zakonu o ravnopravnosti polova.

– ohrabrujemo istraživače da u upitnik unesu podatke koji nisu predviđeni, a za koje smatraju da su bitni ili da mogu biti interesantni za analizu.

ISTRAŽIVANJE PO PARNIČNIM PREDMETIMA

za period od 01.01.2008. godine do 01.01.2012. godine
u 9 osnovnih sudova u Beogradu, Novom Sadu, Šapcu, Nišu,
Kragujevcu, Subotici, Novom Pazaru, Vranju i Leskovcu

Istraživač: _____

Datum _____

Mesto _____

UPITNIK

Osnovni sud u _____

Broj predmeta suda _____

I OPŠTI DEO

1. PODACI O TUŽENOM

1. Tuženi je pravno ili fizičko lice

1. pravno lice
2. fizičko lice

Ukoliko ima više tuženih navesti sve _____

2. Pol tuženog fizičkog lica

1. muški
2. ženski

3. Starost tuženog fizičkog lica

1. od 18 do 20 godine
2. od 21 do 30 godina

3. od 31 do 40 godina
4. od 41 do 50 godina
5. preko 50 godina
6. nepoznato

4. Radno mesto tuženog fizičkog lica

Državni organ:

1. izvršilačko radno mesto
2. položaj (sekretar ili savetnik)
3. rukovodeće radno mesto
4. nepoznato

Preduzeće:

1. izvršilačko radno mesto
2. odgovorno lice u pravnom licu (direktor)
3. nepoznato

Ostalo – upisati radno mesto _____

5. Tuženi je pravno lice

1. Republika Srbija, ako je u pitanju državni organ
2. pravna lica čiji je osnovač Republika Srbija
3. pravno lice u restruktuiranju
4. druga pravna lica

Upisati delatnost _____

2. PODACI O TUŽIOCU

1. Pol

1. muški
2. ženski

Ukoliko ima više tužilaca navesti kog su pola

2. Starost

1. do 15 godina
2. od 15 do 18 godina
3. od 18 do 20 godina

4. od 21 do 30 godina
5. od 31 do 40 godina
6. od 41 do 50 godina
7. od 51. do 60 godina
8. preko 60 godina
9. nepoznato

3. Obrazovanje

1. bez obrazovanja
2. nepotpuna osnovna škola
3. osnovna škola
4. srednja škola ili gimnazija
5. viša škola ili fakultet
6. magistratura ili doktorat
7. bez podataka

4. Zanimanje u trenutku nastupanja okolnosti zbog kojih se tužba podnosi

1. učenik ili student
2. radnik
3. službenik
1. zemljoradnik
2. privatni preduzetnik
3. penzioner
4. ostali – upisati zanimanje _____
5. nezaposlen
6. nepoznato

5. Radno mesto tužioca u trenutku nastupanja okolnosti zbog kojih se tužba podnosi

Državni organ:

1. Izvršilačko radno mesto
2. Položaj (sekretar ili savetnik)
3. rukovodeće radno mesto
4. nepoznato

Preduzeće:

1. izvršilačko radno mesto
2. odgovorno lice u pravnom licu (direktor)

3. nepoznato

Ostalo – upisati radno mesto _____

6.Imovno stanje tužioca

1. veoma loše
2. slabo
3. srednje
4. dobro
5. veoma dobro
6. nepoznato

7.Bračno stanje tužioca

1. oženjen/udata – bračna zajednica
2. vanbračna zajednica
3. neoženjen/neudata
4. razveden/a
5. udovac/ica
6. nema podataka

8.Broj dece tužioca

1. nema dece
2. jedno dete
3. dvoje ili više
4. nepoznato

9.Zdravstveno stanje tužioca ili članova uže porodice – prema iskazu tužioca

- Tužilac:
1. zdrav
 2. bolestan
 3. lice sa posebnim potrebama

Član porodice tužioca:

1. bez podataka
2. bolestan
3. lice sa posebnim potrebama

Upisati što detaljnije o kojoj vrsti bolesti ili stanja se radi i druge relevantne podatke o zdravstvenom stanju, kao na primer trudnoća

10. Posledice nastale po tužiocu - materijalne, zdravstvene ili slično

11. Da li je tužbu podneo tužilac lično ili preko punomoćnika

1. stranka lično
2. preko punomoćnika

12. Da li je punomoćnik advokat

1. jeste advokat
2. nije advokat

13. Da li je tužiocu punomoćnik zastupao na ročištu

1. jeste
 2. nije
- Pol punomoćnika _____

14. Da li je tužbom zahtevano i određivanje privremene mere

1. jeste
2. nije

15. Da li u spisima predmeta postoje podaci o preduzetim aktivnostima drugih državnih organa povodom okolnosti iz tužbe

1. Postoje
2. Ne postoje

Ukoliko postoje podaci navesti koji državni organ i da li su aktivnosti preduzete pre ili posle pokretanja parničnog postupka

16. Da li postoje podaci o aktivnostima nevladinih organizacija povodom okolnosti iz tužbe

1. postoje, upisati kakve aktivnosti _____
2. ne postoje

17. Dužina trajanja postupka od trenutka podnošenja tužbe

1. do šest meseci
2. do jedne godine
3. do tri godine
4. preko tri godine

18. Pol sudije

1. muški
2. ženski

19. Vrste odluka

1. meritorna – presuda
2. presuda zbog propuštanja
3. presuda na osnovu odricanja
4. presuda na osnovu priznanja
5. sudsko poravnanje
6. rešenje o povlačenju – član 196. ZPP
– član 296 ZPP
7. rešenje o prekidu –stečaj preduzeća
– likvidacija, prestanak
– smrt tužioca/tuženog
– čeka se odluka o prethodnom pitanju
8. rešenje kojim se određuje zastoj postupka

20. Meritorne odluke –presude

1. tužbeni zahtev usvojen u celosti
2. tužbeni zahtev odbijen kao nesnovan u celosti
3. delimično usvojen tužbeni zahtev

21. Da li su stranke učestvovalе u postupku medijacije u vezi sa predmetnim tužbenim zahtevom

1. pre podnošenja tužbe
2. u toku postupka
3. nema podataka

22. Da li je izjavljena žalba na presudu o tužbenom zahtevu

1. jeste
2. nije

23. Odluke po žalbi

1. potvrđuje se prvostepena presuda
2. usvaja se žalba i ukida prvostepena presuda u celosti
3. usvaja se žalba i ukida prvostepena presuda u određenom stavu izreke
4. preinačuje se presuda
5. odbačaj žalbe kao nedozvoljene ili neblagovremene

II POSEBNI DEO

CELINA 1. RADNI SPOROVI

1. Vrsta tužbe

1. tužba radi poništaja rešenja – odluke. Opisati kog rešenja

2. tužba radi isplate – zarade

– drugih naknada iz radnog odnosa

– isplata otpremnine

– naknade štete

Kratko opisati navode iz tužbenog zahteva - referata:

2. Vreme podnošenja tužbe u odnosu na trenutak nastupanja okolnosti zbog kojih se tužba podnosi _____ (podatak iz tužbe ili presude)

1. do sedam dana

2. do mesec dana

3. preko jednog meseca

4. do tri meseca

5. preko tri meseca

CELINA 2.

ZAKON O SPREČAVANJU ZLOSTAVLJANJA NA RADU

1. Tuženi je (zaokružiti jedno ili više lica)

1. poslodavac

2. odgovorno lice kod poslodavca sa svojstvom pravnog lica

3. odgovorno lice kod poslodavca – fizičko lice

2. Sadržina tužbenog zahteva (zaokružiti jednu ili više opcija)

1. utvrđenje da je zaposleni (tužilac) pretrpeo zlostavljanje

2. mera zabrane daljeg uznemiravanja

3. naknada materijalne ili nematerijalne štete, koje _____

4. objavljivanje odluke suda u sredstvima javnog informisanja

3.O kakvoj vrsti zlostavljanja se radi

1. psihičko
2. fizičko
3. seksualno

4.Uzroci zlostavljanja prema navodima tužioca (iz referata tužbe ili iskaza tužioca, odnosno svedoka)

5.Odluka suda po postavljenom tužbenom zahtevu

- 1.utvrđenje da je zaposleni (tužilac) pretrpeo zlostavljanje – usvojeno/nije usvojeno
2. mera zabrane daljeg uznemiravanja– usvojeno/nije usvojeno
3. naknada materijalne ili nematerijalne štete - usvojeno/nije usvojeno
4. objavljivanje odluke suda u sredstvima javnog informisanja– usvojeno/nije usvojeno

CELINA 3. ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA

1.Da li je došlo do povrede principa ravnopravnosti polova kod ostvarivanja prava na rad ili u pogledu ostvarivanja nekog drugog prava – navesti kog prava _____

2.Sadržina tužbenog zahteva (zaokružiti jednu ili više opcija)

1. naknada materijalne ili nematerijalne štete
2. poništaj odluke kojom je odlučivano o pravima iz određene oblasti
3. drugi zahtev –opisati koji _____

PROSTOR U KOJI MOŽETE DA UPIŠETE DRUGA ZAPAŽANJA IZ PREDMETA
